

ORSZÁGOS TUDOMÁNYOS DIÁKKÖRI KONFERENCIA

2025. április 14-16.

Lúdas Matyi itt és ott...

Lúdas Matyi here and there

Készítette: **Kovács-Hegedűs László**
OTQO2P
Óvodapedagógus, BA
Levelező tagozat
Kaposvári Campus

Témavezető: Nagyné Dr Mandl Erika, egyetemi docens,
MATE, Neveléstudományi Tanszék

Lehetséges OTDK szekció: „Tanulás- És Tanításmódszertani – Tudás-
technológiai Szekció”

Kaposvár
2024.

Tartalom

1	Bevezető	- 3 -
1.1	Anyag és módszer	- 5 -
2	Lúdas Matyi A-Z-ig	- 8 -
3	Fazekas Mihály: Lúdas Matyi – a rege – 1804	- 10 -
	Az igazságosztás/büntetés, megbocsájtás kérdésköre a Lúdas Matyiban	- 15 -
4	Ludas Matyi – a film – 1922, 1950	- 18 -
4.1	Lúdas Matyi, 1922 (rendező: Deésy Alfréd) (11.)	- 18 -
4.2	Ludas Matyi, 1950 (rendező: Nádasdy Kálmán és Ranódy László) (12.)	- 19 -
5	Lúdas Matyi – a diafilm – 1954 (15.)	- 24 -
6	Lúdas Matyi – a rajzfilm – 1977, 2016	- 26 -
6.1	Lúdas Matyi (Dargay Attila), 1977 (17.)	- 26 -
6.2	Lúdas Matyi, 2016 – a Mozaik Kiadó oktatási célú rajzfilmje (18.)	- 32 -
7	Lúdas Matyi – zenés komédia – 2000, 2021 (19.)	- 34 -
7.1	A zenés színház transzferhatásai	- 34 -
7.2	A kaposvári Roxínház Lúdas Matyi előadása	- 37 -
7.3	A Roxínház Tanodájának színházpedagógiai törekvései	- 45 -
8	További fontos Lúdas Matyi adaptációk	- 50 -
8.1	Miért nem fontos minden apróság?	- 50 -
8.2	Ludas Matyi a Bábszínházban (Németh A, Pekáry I, Dékány A.) - 1954	- 51 -
8.3	Lúdas Matyi a Budapest Bábszínházban – 2012	- 56 -
8.4	Lúdas Matyi Schwajda György átiratában	- 59 -
8.5	A rádiójáték – 1984 (39.)	- 60 -
8.6	Lúdas Matyi a cirkuszban - 2016	- 63 -
8.7	Lúdas Matyi – árnyékszínház - 2023	- 67 -
9.	ÖSSZEFOGLALÓ	- 68 -
9	Hivatkozásjegyzék	- 78 -
10	FELHASZNÁLT IRODALOM	- 81 -
12	Mellékletek	- 88 -
12.1	Interjúk a Roxínház alkotóival	- 88 -
12.1.1	Az író – Váradi R. Szabolcs	- 88 -
12.1.2	A(z egyik) zeneszerző – Zságer-Varga Ákos	- 90 -
12.1.3	A rendező – Pintér Kata	- 91 -
12.1.4	Lúdas Matyi Eldrige Patrik	- 93 -
12.1.5	Döbrögi – Szabolcsi János	- 95 -
12.1.6	Rozi – Németh Maja Mandula	- 97 -
12.2	Képmellékletek	- 99 -

1 BEVEZETŐ

Amikor egy beszélgetés közben szóba jön a színház, legtöbbször egy elitista, már-már sznob időtöltésre gondolnak, ahol nagyszobákban pompázó dámák és frakkban terpeszkedő urak ülnek, és tapsolnak sokszor olyan előadásokon, melyeket talán nem is értenek. A szünetekben pezsgőt szürcsölnek, a végén pedig beülnek, valami flancos – de mindenképpen drága – étterembe. Ezzel szemben, az a színház, amiről most írni fogok, egy olyan hely, ahol a lurkóktól az aggastyánokig, bárki jól érezheti magát, és még csak az sem fontos, hogy flancban, glancban jelenjünk meg az előadásain. És nem, itt nem egy konkrét épületre utalok, hanem egy olyan művészeti ágra, amit már nagyon régóta temetni hirdetnek, mégis – ha nem is mindig virágzik – él, és mindezt értünk teszi. De mi is valójában a színház?

„Színház az egész világ, és színész benne minden férfi és nő: fellép s lelép: s mindenkit sok szerep vár életében, melynek hét felvonása a hét kor. Első a kised, aki dajkája karján öklendezik és sír. Aztán jön a pityergő, hajnalarcú, táskás nebuló: csigamódra és kelletlen mászik iskolába.” (Shakespeare, 1980, 60. o.) – olvashatjuk Shakespeare pásztorkomédiájának prologójában. Az angol drámaíró pontosan rámutat, hogy a színház nem a deszkákon, vagy a falakon, a függönyökön múlik; az ott van életünk minden pillanatában. Már akkor színházast „játszunk”, amikor kisedként először szembesülünk vele, hogy bizonyos jelzésünkre olyan reakció érkezik, ami számunkra kellemes. Amikor sírunk, és elveszünk, vagy megetetnek, esetleg kicserélik a pelenkákat, legtöbbször egy inger hatására adott reakciónkra bekövetkező válasz. Persze, itt még ösztönösen cselekszünk, de ahogyan haladunk a korrallal, úgy válnak a tetteink egyre tudatosabbá.

Az óvodáskor hajnalán, vagy akár azt megelőzően megjelenik a szerepjáték, ahol már egyértelműen behelyezkedünk egy szituáció valamely szereplőjének helyzetébe. Ez Shakespeare-nél az első felvonás, és én nem is mennék sokkal tovább. Már csak azért sem, mert a szerepjátéknak ez a korszak a legösszetettebb időszaka. „A játék sikerének titka alighanem sokoldalúságában rejlik: éppúgy élvezetes a tizenéves, mint a felnőtt korosztály számára. Izgalmas, szórakoztató, fejleszti a képzelőerőt, intelligenciát, taktikai-stratégiai érzéket, kombinatív készséget, beszédképességet, egyszerűen csupa hasznos dolgot.

A játékosoknak szinte korlátlan szabadságot biztosít, s ezzel elképzelhetetlen élményben részesíti őket.” (1.)

„Szerepjátéknak azt a játéktevékenységet nevezzük, amelyben a gyermekek a látott szerepeket, tevékenységeket, a felnőttek közötti sajátos viszonylatokat sajátos játékkörülmények között újra alkotják. Ehhez képzeletük segítségével megalkotják azt a teret és játékeszközöket, amelyek segítségével a helyzetet rekonstruálják, átélik.” (Fáyné dr. Dombi, Dr. Sztanáné dr. Babics 2005):

A gyerekek itt a körülöttük lévő világból szerzett tapasztalatokat építik be a játékukba. Elsősorban a családtagok, az óvoda, majd a tágabb környezet által mutatott minták formálják a szerepeket, kiszíneztve a gyermeki képzelettel, és kiegészítve egy elvárt, az érintett számára pozitív eredménnyel.

De honnan szerzi a gyermek a tapasztalatait? Az előbb már felsoroltam azt a három kört, ahonnan elsősorban magukba szívják az akció-reakció szerkezetét, de van még egy nagyon fontos „szereplője” a gyermeki létnek, ami segít kiszínezni a világot: ez pedig a mese. Az a mese, amit a szülőktől, az óvodapedagógusoktól kapnak mankóként a gyermekeink. Egy (jól) működő családban a mese a születés pillanatától jelen van a kisdéd életében. A mese nemcsak a gyermek személyiségfejlődésére hat, de befolyással bír a szülővel való kapcsolatára is.

Tanulmányaim során többször visszatért, és a téma kutatói is egyetértettek abban, hogy „a mese amellet, hogy segíti a gyermek személyiségfejlődését, azért is fontos, mert mélyíti a gyermek és szülő közötti kapcsolatot. Gondoljunk csak bele: egész nap elfoglaltak vagyunk, és a rendszeres lefekvés előtti meseolvasás lehetőséget ad arra, hogy minőségi időt töltsünk a gyermekünkkel, amikor az övé minden figyelmünk.

A mesélés fejleszti a gyermek szókincsét, formálja gondolatvilágát, világnézetét. A mese lehetőséget ad a gyerekeknek, hogy használja a képzeletét. Mesélés közben a gyerekeknek használnia kell a képzelőerejét, a saját fantáziavilága szerint alkotja meg a szereplőket, a helyszíneket, a szituációkat.” (2.)

A mesélés az egyik legjobb módja, hogy gondolkodásra bírjuk a gyermeket. Miközben olvassuk a szöveget, a minket hallgató gyermek megszüli az illúziót és olyan látványvilágot és környezetet teremt köré, ami kizárólag az övé. A mese minden szereplője és az

összes abban szereplő tárgy saját személyiséget kap, ami által egy olyan egyedi élmény születik, ami mindig a befogadó sajátja, és senki máséhoz nem hasonlatos. A szerepjáték mellett a mese a másik, ami a legegyszerűbb eleme a kezdetleges színháznak.

A technika fejlődésével egyre több lehetőségünk van arra, hogy a mesét „kiváltsuk”. A filmszínház és a televízió megjelenésével olyan eszközök birtokosaivá váltunk, ahol a mese megelevenedik. A rendező, a színészek, a rajzolók gondolatai, érzései alakítják a történetet. Mivel az alkotók felnőttek, így a többrejtő tapasztalások színesebbé varázsolják a történetet, mint amire a gyermeki fantázia képes lenne. Ugyanakkor elveszünk a gyermektől az önálló gondolatok megfogalmazásának lehetőségét, ráadásul a képzeletük háromdimenziós megjelenését két dimenzióra szűkítjük, ami megint csak sokat elvesz a gyermek víziójából.

Ezzel együtt nem kérdőjelezhető meg, hogy egy irodalmi mű audiovizuális adaptációja is valós értéket hordoz, hordozhat, függetlenül attól, hogy az élőszereplős, animációs, vagy esetleg a fentiek vegyítésével jött létre. Ennek bizonyítására két oldalról is elindulhatunk. Kezdjük azzal, hogy egy már megismert történet, vagyis egy felolvasott mese kerül a gyermek elé: a korábbi, saját képzelettel létrehozott világ új megvilágításba kerül, így az élményekhez új érzések párosulhatnak. A másik irány (itt már nem óvodásokról beszélek) amikor egy az olvasásra, nem annyira fogékony ifjú ül le a televízió elé, és találja szembe magát egy addig nem ismert irodalmi alkotással. Akár a látvány, akár a történet lehet olyan hatással a nézőre, hogy érdeklődni kezd az eredeti mű iránt. Ha azonban ez nem is történik meg, akkor is elmondhatjuk, hogy olyan élménnyel lesz gazdagabb a néző, ami bár nem egyezik meg az olvasás adta varázslattal, vagy a színház által nyújtott életérzéssel, de mégiscsak megnyit egy új világot a néző előtt.

1.1 Anyag és módszer

Ebben a dolgozatban az elemzés, a résztvevői megfigyelés, az interjúkészítés és értékelés eszközeivel igyekszem bebizonyítani, hogy – a kisgyermek és kisiskolás korosztály számára – egy népmesei alapú irodalmi mű átadásának, elmélyítésének legszerencsésebb módja a színházi előadás. A vizsgált korosztály viszonylag szűk keresztmetszete a színházba járóknak, viszont pont a korcsoport sajátosságai, roppant intenzív fejlődési mutatói

miatt, nem ragadhatunk le egyetlen színházi műfajnál, így a lehetőségek közül igyekszem többet is bemutatni. A végső cél, hogy eljussunk a klasszikus színházi előadáshoz, hiszen – meggyőződésem szerint – ez a leginkább alkalmas produkció arra, hogy az óvadás és kisiskolás rétegnek átadjuk a mű üzenetét.

A Lúdas Matyi elemzésekor törekedtem arra, hogy minél szélesebb palettán mutassam be a különböző adaptációs lehetőségeket. Az elemzések és összehasonlítások során szeretném megmutatni, hogy mire alapozom azon hipotézisemet, hogy a gyermekközönség számára a legjobb megoldás a színházi feldolgozás. Tekintettel arra, hogy a Roxínház társulatának tagjaként magam is részese voltam a színdarabnak, így belülről is láttam azt a munkát, ami kifejezetten azt célozza meg, hogy az óvodások és kisiskolások is élvezzék az előadást. A dolgozat mellékletében megtalálhatóak azok az interjúk, amiket az alkotókkal készítettem a kutatási munka folyamán. Az író, a zeneszerző, a rendező és a főszereplők mesélnek a Lúdas Matyihoz fűződő viszonyukról és az alkotás adta élményekről.

Amikor a legkisebbekhez igyekszünk eljutni, színházi szakemberként, van néhány olyan eszköz a kezünkben, amivel növelhetjük a hatást. Ezek közül a két legfontosabb, hogy képesek legyünk a gyereknézőket bevonni az előadásba, vagyis megteremtünk azt a helyzetet és az ebből fakadó hangulatot, hogy a néző úgy érezze, maga is részese az eseményeknek. Ennek a legegyszerűbb módja, ha a szereplőket „leküldjük” a nézők közé, így nem egy frontális előadást láthatnak, hanem „élő elemei” a történetnek. A másik, ami viszont nem rögtön az előadáson jelentkezik, hogy olyan előadást hozunk létre, ami utána beszélgetésre, a látottak megbeszélésére sarkalja az ott lévőket. Kisgyerekeknél a legjobb, ha ez a beszélgetés a családon belül történik, vagyis a feladat az, hogy az előadás a gyermek és a szülei, testvérei számára is érdekes, izgalmas legyen. Természetesen, ha szervezett óvodai színházlátogatás keretein belül nézik meg a gyerekek az előadást, az óvodapedagógus is kezdeményezheti, hogy megosszák egymással az élményeiket.

Az utóbbi kritériumnak – természetesen – nemcsak a színházi adaptáció tud megfelelni, hiszen egy jó mozi élmény, mint például a Lúdas Matyi esetében Dargay animációs filmje, ugyanígy képes beszédtemát adni a nézőknek. De ez akár igaz lehet egy otthoni diafilm nézésre is. A lényeg, hogy olyan légkört teremtsünk, ami által közös élményt tudjunk nyújtani több korosztálynak is. Ugyanakkor tény, hogy az elsőként megjelölt cél miszerint a néző a darab részévé váljék, csak az élőszereplős színházi, bábszínházi esetleg

cirkuszi előadásoknál tud valóban megvalósulni és kibontakozni. Varga Anikó írásából tudjuk, hogy a Lúdas Matyit elég hamar felfedezte magának a színház. „Az elbeszélő költemény megjelenése után hamar megszületett az első dramatizált átírat. Balogh István 1838-ban a nem sokkal korábban megnyílt Pesti Magyar Színház számára énekes tündérbohózatot írt Fazekas költeményéből, melyben Matyi romantikus betyáralakként jelenik meg.” (Varga, 2022, 68. o.) Innen pedig már egyenes út vezetett addig, hogy mára egy igen kedvelt gyermekszínházi darabként is tekinthetünk a Lúdas Matyira.

Kaposváron ez annyira igaz, hogy a város mind a két színháza játszotta már a darabot. A Csiky Gergely Színház ráadásul több feldolgozást is műsorra tűzött az elmúlt évtizedekben. A Roxínházban is játszott Váradi R. Szabolcs féle átírat mellett, a Csikyben a Schwjada György féle verziót is bemutatták. A színházra általában igaz, de itt az interjúból egyértelműen kiderül, hogy a nézők reakciói hatással vannak az előadóra, így magára az előadásra is. Egy reakció, vagy akár annak elmaradása ütemváltásra készítheti a játszókat, így aki többször is megnéz egy darabot, nem feltétlenül ugyanazt fogja látni.

Az egyes adaptációk bemutatása során arra is szeretnék rávilágítani, hogy az alkotók, átdolgozók a Lúdas Matyi-történet értelmezése során a mű melyik kérdéskörét tartották a legfontosabbnak (Például a megbocsátás, igazságosztás-büntetés-bosszúállás, büntudat, megbánás témakörökben hogyan foglal állást az bemutatott produkció). A mű, és a feldolgozások értelmezése elsősorban a kisgyermek korosztály érzelmi nevelése szempontjából hangsúlyozódik az elemzések során.

2 LÚDAS MATYI A-Z-IG

Amikor egy mű és annak adaptációi kerülnek górcső alá, az első és legfontosabb feladat, hogy meghatározzuk, mi alapján kívánjuk értékelni az adott művet, műveket. A bevezetőben egyértelművé tettem, hogy Fazekas Mihály Lúdas Matyija kizárólag abból a szempontból érdekel ezen írás kapcsán, hogy a mai kisgyermek korosztályhoz mennyire tud közel kerülni, mennyire tudja megszólítani őket; képes-e hozzátenni a mindennapjaikhoz, és ha igen, milyen formában, milyen feldolgozásban. Ezen szemüveget viselve fogom végigjárni az XIX. század legelején íródott műtől, egészen a közel 220 évvel később megszületett árnyékszínházig bejárt utat.

Fontos leszögezni, hogy a különböző adaptációkat sohasem kizárólag a saját keretrendszerükben kívánom értelmezni, hanem abból a szempontból vizsgálom, hogy a 2020-as években milyen módon képesek, az alaplíra – amúgy igen értékes – üzenetét közvetíteni az óvoda és kisiskola korú gyermekek felé. Teszem ezt úgy, hogy meggyőződéseim, hogy a Lúdas Matyi, eredetileg nem egy gyermekeknek íródott mese.

Ismervén a mű korának „családpolitikáját”, a sokgyermekes paraszti családmodellt, aminek egyik oka a magas gyermekhalandóság volt, nem kérdés, hogy a Fazekas-mű megszületésének időszakában nem meséltek a szülők, nagyszülők a gyermekeknek a mai módon. A mesék, regék, mondák elsősorban nem is a gyermekeknek szóltak ekkor még, hanem a felnőttek szórakoztatták egymást esténként a vacsoraasztalnál, vagy a szabadban a tábortűznél. Amikor a gyermek már munkára fogható volt, ő is részesülhetett ezekből a történetekből. Vagyis ahogy nőttek ezek a gyermekek, és egyre több időt töltöttek a felnőttek között, ekkor találkozhattak ezekkel a történetekkel, de ekkor sem ők voltak a célközönség. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint Kerekes Ferencnek az első bécsi kiadáshoz írt verses bevezetője:

„Nem tudom: a' bizonyos, hogy az én kezeimbe csak így jött

Név nélkül; nekem egy Szomszédom hozta az Erdő -

Hátról, vagy honnan, hogy jó lesz rajta nevetni

Majd borozás közben. Igaz is: mert rajta nem egy két

Vidám estvéket tölténk; még Martzi Kanász is,

A' ki nagy Át se tanúlt soha, sokszor majd megütötte

A' guta, úgy röhögött: No ilyet soha Gazd'Uram, úgymond,

Még a' hetvenedik Nagy Apámnak lelke se hallott.” (Kerekes, 1976, 1.o.)

Más a helyzet ma, amikor – többek között – a modern kor pedagógiájának köszönhetően, már másként állunk a gyermekekhez, mint leendő dolgos kezekhez.

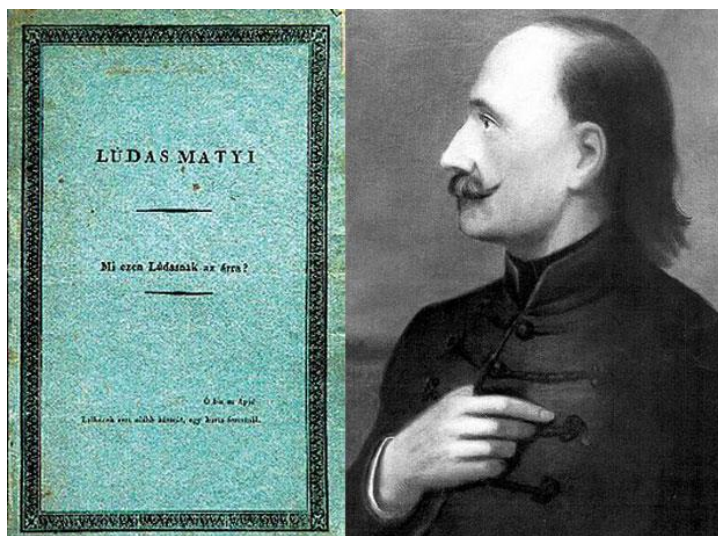
Ha mesélünk és a gyermek 'csak' hallgatja, az is olyan, mint egy dialógus. Ilyenkor nem csak beszéddel (például kérdések, megjegyzések hozzáfűzésével), hanem mimetikusan, testbeszéddel is 'válaszol' az elhangzottakra. Ha nem személyre szóló a közvetítés (mesélés), akkor ez a 'párbeszéd' mesélő és hallgató között nehezen tud létrejönni.” (3.) - ez a megfogalmazás már csak azért sem kérdőjelezhető meg, mivel a mesélő – jellemzően – napi kapcsolatban van a befogadóval, így a hangja, a megjelenése, az állandó kapcsolat miatt megnyugtatólag hat a gyermekekre. A család és az óvoda, mint a vizsgált korcsoport első két szocializációs platformja olyan alapot teremt, ahol a mesélő – szinte – korlátlan bizalmat kap a gyerekektől.

A Lúdas Matyi ebből a szempontból akár egy klasszikus mesének is tekinthető (lenne), ahol a főhős megtorolja az őt ért sérelmeket, és diadalmaskodik mind erkölcsi, mind fizikai értelemben.

3 FAZEKAS MIHÁLY: LÚDAS MATYI – A REGE – 1804

Fazekas Mihály 1804-ben írta meg az azóta is méltán nagy népszerűségnek örvendő művét, melynek „Egy eredeti magyar rege négy levonásban” műfaji meghatározását maga a szerző adta. Ha pedig már rege, nézzük meg, mit is jelent e műfaj a mindennapokban? Ha tényleg csak a szó jelentését vizsgálánánk, akkor elég lenne ennyi: régies, választékos. A rege azonban ennél többet jelent: ősi, szájhagyomány útján terjedő, sokszor mitikus, csodáktól hemzsegő, az létező világban elképzelhetetlen „valóságot” megjelenítő történet. (4.) A Lúdas Matyi abban is újdonságot hozott a hazai irodalomba, hogy elsőként dolgoz fel népmesei tárgyat, az arra jellemző motívumokkal. (5.) Arra a kérdésre pedig, hogy miért pont négy levonás, választ ad, hogy a műben négyszer vernek meg valakit. Az elsőben Matyit, míg a továbbiakban Döbrögít.

A mi Matyink úgy rendelkezik csodatévő erővel, hogy egyetlen csodát sem tesz, hanem maga, a végeredmény a csoda, az, hogy képes elégtételt venni a saját sérelmei miatt, ugyanakkor saját közössége, társadalmi rétege nevében is teszi mindezt.

1. sz. kép Fazekas Mihály: Lúdas Matyi

A 220 évvel ezelőtt elkészült mű - Fazekas Kazinczyvel folytatott levelezése szerint - kis híján a szekreter fiókjában marad. Sokáig, csak kézzel másolt formában terjedt az olvasók között, amikor is 1815-ben – az író tudta nélkül – egy bécsi kiadó jóvoltából sokszorosításra került, a szerző megnevezése nélkül. Fazekas a tudta

nélküli kiadáson kellő képen felháborodott, azonban mégis arra készítette, hogy sokadjára is átdolgozva a művet, 1817-ben megjelentetett egy javított kiadást – szintén Bécsben – bár eddigre már „nyílt titok” volt, hogy az általa 1804-ben megírt művet, leginkább Kazinczy ellenvetése, véleménye akadályozta meg, hogy kiadásra kerüljön. Ezen még mindig nem szerepel a szerző neve, csupán a monogramja: F. M., valószínűleg azért, mert

emlékezett rá, hogy a korabeli nemesség, egyenesen merényletként emlegette a művet. Ahogyan – vélhetően – a korábbi kritikák is kellemetlenül érhették. Érdeemes megjegyezni, hogy Fazekas a példányonként 36 koronáért árusított könyv teljes bevételét a körmendi és szombathelyi tűzkárosultak megsegítésére fordította – olvashatjuk a Vas Megyei levéltári füzetek 9-ik részében (Tilcsik, 2000, 273. o.) szerzőről szóló oldalán.

A mű egy Phaedrus idézettel kezdődik: „Quamvis sublimes, debent humiles metuere, Vindicta docili quia patet solertiae” (Fazekas, 2003, 127. o.) – amely Terényi István fordításában így hangzik: Szegénytől félj, akármilyen nagy úr vagy is, Furfangja mindig módot lelhet bosszúra. Fazekas következetes népies stílusa mellett, így rögtön a mű elején – ismerve az akkori társadalmi viszonyokat – egyértelművé teszi, hogy egy valós problémákra reflektáló kritikát fogalmaz meg a művében. Semmit sem von le a mű értékéből, hogy számtalan európai ország meséivel mutat párhuzamot. Julow Viktornál olvashatjuk, hogy a történet legrégebbi ismert alakja *A nippuri szegényember meséje*, amelyet i. e. 704-ben jegyeztek fel. Julow azt is megemlíti, hogy korábban úgy vélték, Fazekas franciaországi katonáskodása alatt ismerte meg a történetet. (Julow, 1965.) Málnási Ferenc műismertetése nyomán emeljük ki, hogy a Lúdas Matyi fő motívuma, „az igazságtalan nemest elpáholó paraszti hős olyan vándormotívum, amely számos nép folklórjában fellelhető, például megtalálható a spanyol, a nyugat-európai, grúz, orosz, ukrán, román és csángó (moldvai) népköltészetben is.” (Málnási, 2011, 3. o.) Mai ismeretünk szerint ez a népmese a magyar folklórban ismeretlen volt, Fazekas Mihály Moldvából hozta magával, ahol csángó vidéken is katonáskodott. A téma kutatói szerint tehát egy magyar nyelvű, de moldvai csángó mű lehetett a Lúdas Matyi közvetlen forrása. Julow Viktor Fazekas-kutató felfedezte, hogy a történet az *Ezeregyéjszaka meséi* közt is szerepel. (Julow, 1965.) Miközben azt próbáljuk a fellelhető dokumentumokból megfejteni, hogy vajon mely nép, mely kultúra adta a Lúdas Matyi alapötletét Fazekasnak, hajlamosak vagyunk elmenni az írói teljesítmény, értelmezés mellett. Vaderna Gábor az *Én poézisom* című értekezésében elismerően ír Fazekas verseléséről: „Mindig is lenyűgözött a Lúdas Matyi verselése. Azt gondolom, hogy a magyar irodalom történetében kevesen voltak képesek arra, hogy kötött mértékben ilyen folyékonyan, gördülékenyen, hovatovább hétköznapien beszéljenek.” (Vaderna, 2020, 80.) Majd nem sokkal később így fogalmaz: „Fazekas költészete azért is figyelemre méltó, mert egyfelől mindig is fontos részét képezte a magyar iroda-

lom történetének, másfelől viszont mégis egy lehetett a ki-nem-bontakozott nagy kivételek sorában. (...) Fontos költő, aki nem is annyira fontos. Jellemző például, hogy az a verstani erő, melyet én a Lúdas Matyiban méltattam, Toldy Ferenc beállításában éppenséggel hibának minősült: tárgy, érzés, szólásmód a népé, formája, a hexameter, jól van választva, mert ez, méltóságos portamentójával szintoly éles, mint mulattató ellentételt képez az alatt forgó tartalommal: de Fazekasnál a hatásnak e faja elvész, mert hexameterére pompa s numerus nélküli” (Toldy, 1867, 405. o.)

De ahogyan beszivárgott és helyet követelt a magyar irodalomban Fazekas műve, ugyanígy vált a román irodalom részévé Barac János – ahogyan Gáldi László fogalmaz – „ez a magyaros műveltségű, szorgalmas brassói román versíró” (Gáldi, 1943, 101-112. o.) fordítása és egyben átírata. A szerző hosszan taglalja, hogy milyen változásokon ment keresztül a mű, ahogyan azt is, hogy sokáig kérdéses volt, hogy vajon melyik kiadás szolgált alapul a munkához? Gáldi kiemeli, hogy „Könnyű megérteni, miért hagyta el a román író a magyar helyneveket. Barac egész művében gondosan került minden magyar vonatkozást. Barac dicséretére legyen azonban mondván, hogy a gonosz földesurat sem hagyta meg magyarnak. Ha nála Döbrögi magyar marad (...), viszont Matyi már, mint román ifjú jelenik meg, akkor ebben az olvasók feltétlenül célzást látnak a magyar földesurak s a román parasztok szembenállására” A tanulmány nemcsak arra mutat rá, hogy Barac milyen munkát végzett, hanem arra is, hogy maga az alaptörténet, mennyire független a területi elhelyezkedéstől, egy olyan történet, ahol az elnyomott bosszút áll elnyomóján. Julow, Málnási írásaiból már tudjuk, hogy mind Európában, mind pedig Ázsiában léteznek a Lúdas Matyihoz hasonló művek, Barac fordítása pedig egy újabb bizonyíték a meglévő igényre.

Szintén Julow Viktornál olvashatjuk, hogy „a korabeli magyar nemesi és paraszti élet hiteles részletei szövik át, az egészen előmlik – mint már az egyébként idegenkedő Kazinczy is észrevette – a tiszta alföldi magyar szín. Senki sem ábrázolta Petőfi és Arany előtt pontosabban, elevenebben, nagyobb belső azonosulással, olyan törölmetszett népi nyelven és észjárással a magyar falu hétköznapiját, mint Fazekas a 'karikába hasaló' naplopók jelenetében, a vásár, a deresre húzás, a nemesi udvar vagy Döbrögi hintón érkezésének leírásában.” (Julow, 1965.)

Még sajátosabban magyar – és minden korszakban érvényes és újraértelmezhető – a mű problémafelvetése: „Fazekas az átvett örök-emberi konfliktusból kora nemzeti létproblémáját: a jobbagyság és nemesség ellentétét bontja ki. Meg is felel rá – mégpedig Petőfi szellemében, de természetesen annak reális haditerve nélkül. Bár ez sem hiányzik egészen: Lúdas Matyi alakjának elgondolkoztató fejlődése jelképezi. A lézengő suhanc a kucepedésben életcélt talál magának. A földesúri hatalom durván keresztezi útját. Mégsem csügged el, bosszúra készül. Világot lát, mesterségeket tanul, pénzt kuporgat, s először iparos, másodszor katonaorvos képében vág vissza. Harmadszor már paripán jelenik meg a vásárban, a sihedernek száz forintot tud felajánlani a lóért. Úgy jár-kel’... mint más igaz ember’. És ebben van a recept: a parasztnak iparosodnia, művelődnie, polgárosodnia kell, hogy állhassa a harcot a földesúri hatalommal. Nem doktrinér tanács ez; Debrecen évszázados példája bizonyítja.” (Julow, 1965.)

Málnási Ferenc az Édes Anyanyelvünk 2011. februári számában így foglalja össze a Lúdas Matyi történetét: „Fazekas Mihály elbeszélő költeménye négy levonásban meséli el, miként áll bosszút – furfanggal, okossággal – egy parasztfiú, az őt igazságtalanul megalázó földesúron. A vers olyan, mint egy népmese, ám a főhős nem sárkánnyal küzd meg, hanem egy Fazekas korabeli földesúrral, s ezt a mesei világban elért győzelmét a költő árnyalt, lélektani igénnyel, a drámai feszültség fokozatos érvényesítésével éri el. Matyiból, a lusta, léhűtő, tudatlan parasztfiúból művelt, okos, nyelveket tudó ifjú lesz, aki sok mesterségnek „kitanulta csínját-bínját”, „sok városokat bebarangolt”, s talpraesettséggel háromszor fizette vissza Döbröginek azt, hogy ’lúdjaikat elhajták’, s fizetségként ’ötvent vágta rá’”. Málnási Ferenc kiemeli, hogy „a több mint 200 éves Matyi ma is olyan fiatal, amilyennek a költő megteremtette, s idősebb és fiatalabb testvérei is a szívünkhöz nőttek: a bátor János vitéz, a hatalmas erejű Toldi Miklós, a ravasz Csalóka Péter és Ravasz Jancsi, Furfangos Márton, a román Păcală, az arab irodalomban ismert, több mint 2000 éves Dzsamil Ninurta, a nippuri szegényember, a furfangos Dzsuha, a kazah mesében a Haszszánt becsapó Koldus Ali, a német Till Eulenspiegel...” (Málnási, 2011, 3.o.)

Ha a történet alapszövegét vizsgáljuk, az olyan egyszerű, mint egy faék; mintha csak egy hipermarket hirdetését látnák: egyet fizet, hármat kap, Döbrögi egyszer „bünteti”, göggyéből és megkérdőjelezhetetlen felsőbbrendűségéből kiindulva az ifjú libapásztort, aki viszont háromszor adja vissza az „fizetséget”. Amitől mégis érdekessé, és – ki tudja – talán örökérvényűvé válik Fazekas regéje, az az a hímzés, ami a szövegre kerül. Az egyszerű

parasztfiú a dühét átfordítja, kitanul néhány hivatást, és a mesterek bőrébe bújva úgy veri át és meg a nagyságos urat, hogy azzal rögtön megalapozza a következő törlesztő részletet. Matyi a műben az önérzetre ébredt nép, míg ellenfele az elnyomás szimbóluma.

Varga Anikó egy részletes tanulmányban narratológiai szempontból elemzi a művet és annak filmadaptációit. A terjedelmes szakmai anyag sok apróságra is rámutat, mint például arra, hogy „Döbröginek Fazekasnál még keresztnéve sincs.” (Varga, 2022, 73. o.) Majd ezután arra is, hogy a külső jegyek alapján is más-más kép tárul elénk néhány szereplőről Fazekas regéjében és a feldolgozásokban.

Az eredeti műben megismerhetjük Döbrögi jellemfejlődését (majd minden adaptációban találunk erre utalást). A leglátványosabb fordulat csak az utolsó verés után mutatkozik meg, amikor a megtört uraságnak egyetlen pillanat alatt átfordul a hozzáállása:

„A négyelni való, megvert háromszor. - Az Isten
Így bánik, s bánjon valamennyi kegyetlen urakkal.
Ezt mondván, megtért a kastélyába, s azonnal
Elküldötte a húsz láncsást, kegyelemmel akarván
Ójni magát ezután az erőszak tételek ellen;
És törvénytelenül nem bánt, hanem úgy, ahogy illik,
Embertársaival; jól is végezte világát.” (Fazekas, 2003, 144. o.)

Ezzel együtt a két főszereplő változása jól nyomon követhető. Matyi, a tudatlan sihederből mesterré, tudóssá válik, aki a mű elején inkább vakmerőségből, mint bátorságból szembeszáll a környék megkérdőjelezhetetlen urával. A későbbiekben egyre egyértelműbbé teszi, hogy nemcsak tudást szerzett, de gondolkodása is sokkal összetettebb, mint a valamikori libapásztoré volt. Fífikás, mások gondolkodásába belelátó, minden helyzetet a javára fordító hőssé válik. Vele szemben áll Döbrögi, aki a gőg mintaképe, a törvény vitathatatlan szava és pallósa folyamatosan veszít hatalmából, s ettől ő előbb megijed, mintsem a külső szemlélő azt észrevehetné. Bár nevezhetnénk őt naivnak is, de találóbbr a tudatlan jelző, hiszen aki azt feltételezi, hogy a környék libáinak leölése fogja megmenteni egy libapásztor bosszújától, nem lehet túl éles eszű. Akitől a mű elején még mindenki retteget, alig négy levonás alatt azzá válik, aki mindenkitől fél. Ezek után akár az is érdekes

felvetés lehet, hogy a záró sorok, nem egy megváltozott gondolkodás, hanem inkább az örökre beívódott rettegés szavai csupán.

Erről eszünkbe juthat Nietzsche messzeható kérdése: „Hogyan lehetséges, hogy a gyengéknek sikerül legyőzniük az erőseket?” (Liácher, 2022, 126. o.) A német filozófus a gyengéket bárányként, az erőseket sasként aposztrofálja, és arra a következtetésre jut, hogy a gyengék folyamatos felelősségelhárítása a nagyokban lelkipurdalást okoz, ami miatt elgyengülnek. Nietzsche a bárányok karakterét nihillistának állítja be, míg a sas az igenlő, tiszta és tévedhetetlen aktor. A logika arra épül, hogy a létező karakter felelős születéskori adottságaiért. Fazekas művében a két szembenálló „karakter” a gazdag és a szegény, akik beleszületnek saját status quo-jukba, ami az adott korban, egy sorsként értelmezhető állapot, abból kitörni, szinte lehetetlen volt. Mivel Nietzsche kijelentette, hogy Isten halott, az általa elképzelt élet, csupán egy átmeneti állapot, ami erősen véleményes abból a szempontból, hogy a velünk született adottságainkért, mennyire vagyunk felelősségre vonhatóak? Döbrögi jellemfejlődése pont arra bizonyíték, hogy – mivel Matyi folyamatosan kiáll ígéretének betartása mellett, a történet végére elfogadja, hogy a kezdetekkor gyengébb, kiszolgáltatottabb által legyőztetett. De vajh, ki tudhatja a választ az örök kérdésre: mire gondolt a költő, mi változtatott a kényúr hozzáállásán?

Az igazságosztás/büntetés, megbocsájtás kérdésköre a Lúdas Matyiban

Amikor egy dolgozatot írunk, az elsődleges feladatunk, hogy önálló kutatómunkával bemutassuk azt a területet, eseményt, alkotást, melyet a munkánk középpontjába állítunk. Talán természetesnek is mondható, hogy az esetek nagy részében nem lépünk ki az általunk meghatározott keretrendszerből. Amikor viszont egy olyan témát akarunk feldolgozni, ami a neveléshez, oktatáshoz kapcsolódik, valójában elkerülhetetlen, hogy egy-egy kontextust mélyebben is megvizsgáljunk, még akkor is, ha nem ez áll a kutatás fókuszában.

A mesevilágnak az is sajátja, hogy általában a gonosz felett győzedelmeskedő, nem a fizikai erejével kerekedik felül: a legkisebb királyfi, a legifjabb parasztleány, vagy akár a legfiatalabb leánygyermek. A gyerekek ma már ragaszkodnak hozzá, hogy a negatív szereplő megbűnhődjön. Számukra elképzelhetetlen, hogy a bűn büntetlenül maradjon. Ezt igazolta vissza az árnyékszínház kísérletem (4. 6-os fejezet) is, amiben Matyi „elengedte” Döbrögi büntetését. Természetesen találhatunk olyan meséket is, ahol az eszes

hős anélkül győzedelmeskedik, hogy agressziót tenne az „elnyomón”. Az egyik ilyen, a Magyar Népmesék egyik gyöngyszeme, Az okos lány. A bíró leánya kizárólag találékonyságával kerekedik felül Mátyás királyon, aki emiatt elismeri annak okosságát, és a bíró felé korábban megfogalmazott fenyegetést semmissé teszi.

Ha azt szeretnénk, hogy a gyerekek kiegyensúlyozottabb értékítélettel és erkölcsi alappal lépjenek a felnőttkorba, több ilyen történetre lenne szükségünk. Az óvodás korban ropant fogékonyak a gyermekek, és az akkor megtanult igazságok elkísérik őket a hosszú úton, vagyis egész életükön át. Talán érdemes lenne megfogadnunk Pál apostol szavait, aki így ír a Rómabeliekhez szóló levelében: „Ne győzöttessél meg a gonosztól, hanem a gonoszt jóval győzd meg.” (Pál apostol, 2002, 190. o.)

Ez az idea azonban Fazekasnál nem érvényesülhet. Szilágyi Márton szerint „A Lúdas Matyi ugyanis a bosszú és a bűnhődés mélyen transzcendens hite szerint szerveződik, s eszerint a büntetés letölthető és igenis van vége. (...) Ám a kicselezhetetlen sors betöltte - azaz a háromszori verés - után Döbrögi biztos lehet abban, hogy a bűne miatt ráért vezeklése véget ért. A harmadik megveretés utáni reakció végső magyarázata éppen ebben rejlik: Döbrögi megszenvedett, revelatív felismerése a bűntől való megszabadulás kegyelmi lehetősége. A mű utolsó, imént idézett soraiban előforduló 'kegyelem' szónak tehát aligha véletlenek a teológiai implikációi: a Lúdas Matyi erősen ragaszkodik egy olyan erkölcsi világrendhez, amelyben a morál alapja kizárólag a Gondviselés működése lehet.” (Szilágyi, 2002, 41. o.) Nem sokkal később a szerző már a Matyi általi bosszú egyre nagyobb brutalitására mutat rá, amikor megfogalmazza, hogy „az első verés után 'Felelet helyébe aludt vér ömlött' ki Döbrögi szájából, a második esetben Matyi egy ágyban fekvő, még szedres daganatokkal elcsúfított testet ütlegel, a harmadik esetben pedig olyasvalakit, aki 'Öszverogyott, és a kocsiból ájúlva zuhant le'” (Szilágyi, 2002, 41. o.)

Nagyon érdekes az a párhuzam, amit A nippuri szegény ember és a Lúdas Matyi mutat, s amire Julow Viktor (Julow, 1963, 683. o.) is rávilágít. Nemcsak szerkezetében, de néhol szövegében is erős áthallást tapasztalhatunk. Ez egyrészt megerősíti azt a vélekedést, hogy Fazekas egy általa hallott történetet ültetett át hazánkba, de ami számunkra itt érdekes, hogy ugyanúgy elfogadják a világ más tájain is a bosszúállás létjogosultságát.

Gombos Péter *Utazás Narniától Fantáziáig avagy Keresztény erkölcs a gyermekirodalomban*, keresztény gyermekirodalom című írásában rámutat, hogy attól, hogy valaki keresztény, nem elegendő, ha gyermekeit csupán a Bibliával ismerteti meg. „A gyermek ösztön-énje még nem áll tudatos ellenőrzés alatt, neki kevés, ha pusztán azt hallja tőlünk: ne légy rossz, ne légy féltékeny, ne bántsd a testvéred. A parancsok, törvények maradéktalanul inkább csak a testét, Gombos, 1. o.) számára teljesíthetők.” (6.) Gombos az ismert fabulaszerzőt is meghivatkozta, aki szerint a mese feladatát “valamely erkölcsi tanulság világossá tételét” (Cs. Nagy, 1987, 29. o.) egyértelműsítését kell, hogy kielégítse. Az írás feltesz egy roppant fontos, de egyben nagyon egyszerű kérdést is: „Vajon egy gyermek olvasónak nem túl rémisztőek így ezek a fabulák?”

Ezzel a gondolattal nem az a célom, hogy kirekesszem a mesék jelentős részét a nevelési, oktatási eszközök sorából, csupán szerettem volna rámutatni, hogy a Lúdas Matyi lehetőség teremt arra is, hogy a történet megismerése után a kisgyermek számára érthető értelmezési keretben megvitassuk a megbocsátás, igazságosztás, megbánás témaköreit.

4 LUDAS MATYI – A FILM – 1922, 1950

Alig huszonnyolc év telik el Deésy némafilmje és Nádasdy, Ranódy alkotása, az első színes film elkészítése között. A különbség azonban nemcsak a hangok és a színek vonatkozásában mutatkozik meg.

4.1 Lúdas Matyi, 1922 (rendező: Deésy Alfréd) (6.)

2. sz. kép Deési Alfréd
portréja

Az első filmes adaptáció még 1922-ben született, ezt Deési Alfréd rendezte, ám ebből – tudomásom szerint – mára egyetlen kópia sem maradt fent, viszont írásos emlékeink vannak róla. A történet igyekszik követni az eredeti Fazekas művet, bár néhol eltér az ott leírtaktól. Külön érdekesség, hogy míg az 1950-ben készült film – kor (politikai) szellemének megfelelően – nem mutatja be Döbrögi mű végi paradigmaváltását, ellenben Deési filmjében, ahol a rendező írta a forgatókönyvet is, a nagyhatalmú uraság, az eredeti műhöz hasonlóan, jellemfejlődésen megy át, megváltozik, és felhagy az emberek sanyargatásával. Ennél több azonban nem maradt fenn az alkotásból, s a készítők közül is csak néhány nevet ismerünk: Papp Gyula (operatőr), illetve

a játsszók közül: Verebes Ernő (Ludas Matyi), Tihanyi Klára (Rózsika), Kürthy József (Döbrögi), Zoli bohóc (a falu bolondja), Feldmann Magda nevét ismerjük. Ez a rövid kitérő leginkább azért fontos, hogy lássuk: Fazekas műve, mindig is egy társadalomkritikai megnyilvánulás volt, ami szorosan illeszkedett az adott kor követelményeihez. Fazekas üzenete – ahogyan Deésié is – hogy a szegények elnyomása nem tarthat a végtelenségig, és van értelme szembe szállni a gőggel, különösen, ha az igazságtalansággal párosul. Az a tény, hogy a film ma már elérhetetlen, megnehezíti, hogy összehasonlítsuk a három évtizeddel később készült művel. A hiányérzet leginkább abban mutatkozik meg, hogy nem láthatjuk, hogy a társadalmi változások milyen megoldásbeli különbségeket szültek a két mű vonatkozásában.

4.2 Ludas Matyi, 1950 (rendező: Nádasy Kálmán és Ranódy László)

(7.)

És akkor elérkeztünk 1950. február 27-hez, a Ludas Matyi eddigi legismertebb, hivatalos filmes bemutatójához. A mű nagyságához méltóan, ez a film is egy mérföldkő a hazai filmgyártásban. A Ludas Matyi az első, teljes egészében színes technikával készült alkotás. „A színes technikát először a Radványi Géza által 1941-ben rendezett A beszélő könyvben alkalmazták. A fekete-fehérben forgatott film három, összesen tízperces színes betétjét Hegyi Barnabás készítette német Agfacolor filmre. A színes technikában itt szerezte első tapasztalatait. A Ludas Matyihoz a belga Gevaert vállalat kísérleti Gevacolor tekercsét használták, melynek színreakcióját Hegyi Barnabás az Operaházban erre a célra készített táblákkal kísérletezte ki.” (8.)

Nádasy Kálmán és Ranódy László rendezéséhez, Szinetár György írta a forgatókönyvet. A címszerepet a húszéves Soós Imre kapja, aki az '50-es évek egyik legnépszerűbb színésze volt. A kor igazi idolja, aki paraszti sorból felemelkedve válik meghatározó művésszé. A női főszerepet, egy még Soósnál is fiatalabb művész, az akkor tizenkilenc éves Horváth Teri játssza, és egyébként ő ajánlotta Soós Imrét a rendező figyelmébe. Érdeemes megjegyezni, hogy eredetileg Gábor Miklósnak szánták Matyi szerepét, akit azonban túlságosan intellektuelnek ítélték a karakterhez. A hazai filmgyártás 1948-tól egyre inkább állami kontroll alá kerül, ami ebben az esetben politikai szelekciót jelent.

Ezzel együtt olyan szereplőgárdát válogattak össze a filmhez, akik ideológiától függetlenül a korszak szakmai elitjéhez tartoztak. (Solthy György, Ruttkai Éva, Somlay Artúr, Görbe János, Kiss Manyi, Pápai Erzsi vagy Szakáts Miklós.) (9.)

3. sz. kép Ludas Matyi: Soós Imre – a verés

Azonban a legjobb szereplőgárda sem képes feledtetni velünk, hogy a független gondolatoknak nem igazán jutott hely és lehetőség a mozgóképgyártásban. Ahogyan Pápai Zsolt megfogalmazta a Filmvilágban: „Igaz ugyanakkor, hogy nem olyan viharos tempóban zajlott le a szuverén gondolkozású alkotók ellehetetlenítése és művészi aspirációik legyengítése, mint amilyen ütemben az intézményrendszer átalakítása történt, az agitációs szempontokat érvényesítő, következőképpen értékmentes filmek gyártását megcélzó teljes irányváltásra nem egyik pillanatról a másikra került sor.” (Pápai, 2004, 48. o.) A filmben így egyszerre van jelen a művészi nagyság és minőség és az állam-szocialista propaganda.

De vajon mit jelenthet a politikai szál egy olyam múnél, amit ma legtöbbször meseként aposztrofálnak? A térszűrés (kollektivizálás) akkor már két éve tartott, de '56-ig – jellemzően – csak a legszegényebbeket érintette. A nagygazdákra alkalmazott zsíros paraszt jelző, elég hamar egyértelműsödött, és megkezdődött a kulákság megbélyegzése, üldözése és kisemmizése. A kulák a népellenség, aki kiszípolozza a parasztokat. Ebben a filmben Döbrögi (4-es számú képmelléklet) jeleníti meg ezt a gyűlölt réteget. De miért éppen a Lúdas Matyi?

Ezzel együtt a film dramaturgiailag jól felépítetten indul. Szinte szavak nélkül mutatja be a vidék életét, ahol mindig talált munkát a dolgozó kéz. Ezzel áll szembe Soós Imre által

megformált karakter. Hogy Matyi egyszerűen lusta volt, vagy inkább egy álmodozó, azt mindenkinek, magának kell eldöntenie. De azt jó tudni, hogy sem a XIX. század elején, amikor a rege íródott, sem a késő középkorban, amikorra Fazekas datálni igyekezett a történetet, az egyszerű szegénylegényeknek nem sok lehetőségük volt, hogy nagyobbát álmodjanak, mint néhány talpalatnyi föld, és pár tucat lábas jószág. A film abban is kivételes, ahogyan a döbrögi vásárra igyekvő tömeg háttereként megmutatja a magyar vidéket, az ezeréves tájat.

Viszont nehéz eltekinteni attól, hogy milyen ideológia húzódott meg a film üzenete mögött. „A párttal a néppel egy az utunk” – így az sem véletlen, hogy a Ludas Matyi a közel ötmillió nézőszámával bekerült a tíz legnézettebb magyar film közé. Ráadásul 1951-ben Soós Imrét Karlovy Vary-ban is díjazták az alakításáért. A filmet egyébként is, a már korábban említett, az 1820-as éveket idéző élethű tájbemutató és a színészi megoldások viszik a hátukon. Nemcsak Soós játéka kiemelkedő, a többi szereplő is magas szinten játszik, így összességében kiemelkedő alkotás kerül elénk.

Az eredeti mű rövidege miatt elengedhetetlen volt, hogy a Fazekas regéjét kiegészítsék, amibe néhol még egy kis humort is sikerült belelopniuk a készítőknél. Emellett számos olyan szereplővel is találkozhatunk, akik az eredeti műben, még csak említésre sem kerülnek. A legismertebb feldolgozásokban ezek az új karakterek nagyon jó érzékkel kerülnek a történetbe, és általában valamelyik főszereplő jellemét erősítik, illetve olyan szálként szövődnek bele a történetbe, ami korrajzként épül az új alkotásba és messze túlmutat a terjedelem megerősöskolt növelésén. A döbrögi vásárban megjelenített hamiskártyások is – akiket végül Matyi lóvá tesz – egy olyan humoros rész szereplői, aminek nem sok köze van az eredeti történethez, viszont nagyon jól illeszkedik a filmes átdolgozásba. A jókedv és öröm azonban hamar alábbhagy, amikor Döbrögi és kísérete megjelenik a vásározók között. A hajdúk szinte kifosztják az embereket, amikor pedig Matyi szót emel a tőle elragadott pruszlik miatt és a jussát kéri, Döbrögi a fizetség helyett csak ennyit kérdez: „Miféle jussa lehet egy parasztnak?” Majd hazaindulván még odaszól a hajdúknak: „Derest a parasztnak! Ötvenet számolni rá!” Az uraság természetesen végignézi a kirótt büntetést, karosszékében ülve, arcán kéjes mosollyal. Amikor azonban a parasztfiú bosszúval fenyegeti a földesurat, az annyira feldühödik a szemtelenségen, hogy borzalmas hajtóvadászatba fog, s eközben a falu házainak nagy részét felgyújtják, Matyiék házáat

pedig dobra verik. Nádasdy Kálmán és Ranódy László többször is megragadják az alkalmat, hogy párhuzamot vonjanak a gyűlölt nemesség, és a még megmaradt nagygazdák között, kihangsúlyozva azok kegyetlenségét. Bár más szempontból, de ugyanez elmondható az uradalomban tartott lakoma kapcsán, ami szintén új elemként került a filmbe, de az urizálás mintapéldájaként válik szerves részévé az alkotásnak.

Mint majd a Roxínház előadásánál kifejtem, nem szükséges, hogy a történetek eredeti időtartamát betartsuk. A film a színházi darabhoz hasonlóan, nem törekszik arra, hogy elhitesse a nézővel, hogy Matyi sok-sok tanulással válik mesterévé a tetőácsolásnak. A korábban megismert komédiások sietnek a főszereplő segítségére, megértve sértettségét, csodálva elszántságát, társául szegődnek, és mint négy talján ács jelennek meg az új kastély építkezésén. A hiú földesúr könnyen lépre megy, és eszébe sem jut megkérdőjelezni a külhoni mesterek kritikáját, mellyel a helyszínen lévő faanyagot bírálják, méretét és minőségét illetően. Megindul hát a tömeg, hogy megfelelő gerendának való fát találjanak. Minden hadra fogható fejszés ember az erdőt irtja, mindeközben Matyi és Döbrögi magára marad a rengeteg mélyén, és megtörténik az első verés.

Döbrögi a bosszúra esküszik, és doktorért kiált, amikor kiderül, hogy a korábbi orvos, éppen az ő fősvénysége miatt ment jó messzire. Közben tanúi lehetünk egy meglepő fordulatnak: Gergely, Döbrögi egyik szolgálója segít az ifjúnak elmenekülni az őt üldözők elől. Ez nem csupán azért meglepő, mert itt látszik először, hogy Matyin kívül más is szembe mer fordulni a kényúrral, hanem azért is, mert őt pont a Ludas gyerek miatt kosszarazta ki Piros, az ifjú leányzó. Matyi egészen Debrecenig menekül, ahol egy tudós orvos fűvészkertjében vállal munkát, de eközben nagy elszántsággal tanulmányozza az orvoslás tudományát. Itt a szerzők visszatérnek az eredeti történethez, ami viszont azzal jár, hogy Döbrögit már nem a verés okozta sebekből kell kigyógyítani. Egy sejtelmes levél érkezik az uraság lányának, amit, Matyi ír, felhívva a figyelmet, hogy valaki, az udvarházból meg akarja mérgezni az apját. Döbrögi gögjét a félelem felülírja, és retteg minden ételtől. Ekkor érkezik meg Matyi, orvos képében, aki kis híján elbukik, de furmányosságával itt is túljár az uradalom embereinek eszén. Bár Matyi nem tud róla, ennek a verésnek már szemtanúja is van, aki azonban ahelyett, hogy gazdáját védené, jót mulat az újabb büntetésen. Az ifjúnak még arra is van ideje, hogy az addig összefogdosott libákat szabadon engedje. (Jelenet képek: 5-ös, 6-os, 7-es számú képmelléklet)

Döbrögi félelme mellett a bosszúvágya is egyre erősebb, amiben partnerre talál lánya udvarlójában, aki cseppet sem jobb apósjelöltjénél, így ismét Matyi anyját (és kedvesét) veszik elő. Most is Gergely siet a bajbajutottak segítségére, aki még azt is elhiteti a földesúrral, hogy megölte Matyit.

Döbrögi ezután bátran indul lándzsásaival, hogy vármegyei alispánná válasszák Kállón. Ludas Matyi azonban még adósságban van az úrral szemben, amit el nem engedne semmi pénzért. Felfogad hát egy suhancot, aki a környék leggyorsabb paripáját lovagolja, hogy „köszönjön be” a menetnek, hogy biza ő a Ludas Matyi. A katonák, még a fogatból is kifogják a lovakat, hogy Matyi után eredjenek. Ekkor viszont főhősünk előbújik a tömegből, és most már a parasztok előtt fizeti meg jussa utolsó harmadát. Döbrögiben harcot vív a szégyen és a bosszúvágy. A film végén a kényúr megszégyenülve, az alispánságról lemaradva, a vőjelöltet elbukva, szekér hátán tűnik el a színről. A verésből nem tanult, dühéből nem engedett... így ért véget Ludas Matyi és Döbrögi története.

5 LÚDAS MATYI – A DIAFILM – 1954 (10.)

Gyermekkorunk ('70-es évek) mindennapjainak része volt az esti diafilmezés. Először az ezredforduló környékén, majd napjainkban kezdte újra reneszánszát élni ez a műfaj. Bár már nem számít akkora kuriózumnak a diafilm, mint fél évszázada, azért tud kellemes perceket okozni a gyerekeknek. A hatvan kockából álló művet Szilágyi Ferenc szerkesztette és Friedrich Gábor rajzolta. A kor ízlését tükröző rajzok a mai gyermekek számára már kevésbé jelent esztétikai értéket, de jól szemlélteti, a jellegzetes korabeli diafilmképek stílusjegyeit. A ma technika vívmányai mellett ez a műfaj elég triviálisnak tűnhet, viszont magába zár néhány fantasztikus lehetőséget. Az egyik nagy előnye, hogy a vetítéshez elengedhetetlen,

8. sz. kép Matyi anyjával

hogy a nyugodt légkör megteremtése: minimális fény, csend és nyugalom. A kivetített képek nemcsak a könyvben találhatónál nagyobbak, de még a televíziókészüléknél is; ha pedig a narrátor rendelkezik egy minimális drámai érzéssel, a hangjával képes egy szikrányi plusz varázslatot hozzáadni az élményhez.

„A diafilm különleges mesélés: se nem könyv, se nem mozi, mégis betű, szöveg, történet és kép. Bensőséges-összebújós együttlét, varázslatos hangulat lehetőségét teremti meg, téren és időn kívüli állapotot idéz elő. Hangokból, színekből, illatokból, illusztrációkból álló felejthetetlen emlékképet teremt. Fel lehet nőni nélküle, de nem érdemes kihagyni.” (Bajzáth, 2019.)

Az idézett cikk hosszan sorolja a műfaj előnyeit, és külön említést tesz róla, hogy a vetítés nemcsak családi, de akár óvodai program is lehet. A számos felsorolt előny közül, a közösségi élmény mellett, talán az egyik legfontosabb, hogy az „előadás” tempója könnyen igazítható a befogadó közeg igényeihez. A diavetítés közben kialakulhat egyfajta interaktivitás, egy olyan kérdezz-felelek együttműködés, ami mindössze itt és a meseolvasás

közben történhet meg anélkül, hogy a történet szövetében hasadás következne be. Nem korlátozódva Fazekas Mihály művére, úgy gondolom, hogy a diafilm, mint a mesélés egy alternatívája, mégér egy kísérletet, így érdemes egy esélyt adni neki.

6 LÚDAS MATYI – A RAJZFILM – 1977, 2016

6.1 Lúdas Matyi (Dargay Attila), 1977 (11.)

Amikor ismét végignéztem a filmet, nehéz volt elhinni, hogy lassan az ötvenedik születésnapját ünnepli. Ha az 1977-ben készült művet megtekintjük, hiába keressük Fazekas Mihály veretes szófordulatait, helyette Nepp József, Dargay Attila és Romhányi József szövegével találjuk szembe magunkat. És bár irodalom-tisztelőként nehéz elengedni az eredeti szövegfolymot, egy olyan szöveggönyv tárul elénk, amely egy fikarcnyit nem vesz el az eredetiből, sőt... Varga Zoltán a Filmvilág hasábjain így ír a rendezőről: „Ha Dargay Attila „csupán” megunhatatlan egészestés műveit készítette volna el, akkor is beírja magát a hazai filmtörténet nagykönyvébe.” (Varga, 2018, 61. o.) Ezt a kijelentést mi sem támasztja jobban alá, minthogy Dargay, „Kovácsnai György és Macskássy Gyula után immár a harmadik magyar animációsfilm-rendező (szinte teljes) életműve vált hozzáférhetővé DVD-n: a Dargay Attila gyűjteményes kiadás a hazai animáció, sőt a magyar mozgókép-történet egyik legsikeresebb alkotójának műveit tartalmazza öt lemezen. (...) Az ötödik lemezen 17 perces portréfilm található Dargayról, Henrik Irén visszaemlékezéseivel a középpontban.” (Varga, 2018, 61. o.) Varga nem először foglalkozik Dargay alkotásaival, így a Lúdas Matyival sem. 2017-ben, az animációs film negyvenedik évfordulóján – szintén a Filmvilágban fogalmazza meg, hogy a filmben, mennyivel nagyobb szerep jut humornak, mint a „népnevelő” attitűdnek. Ahogyan ő fogalmaz: „A Lúdas Matyi-rajzfilmben mégsem a tanító jelleg vagy az ideologikus elkötelezettség dominál (mint az élőszerreplős változatban), hanem a humoros közelítésmód – ez tompítja az erőszakos mozzanatok élet, és ellenpontozza a nép sanyargatásának és megalázásának bemutatását. Túl a lúd figurájára szabott poénokon, a Lúdas Matyi komikuma olyan elemekre épül, mint a Döbrögi csatlásainak csoportmozgására komponált szerencsétlenkedések, az ispán szervilizmusának és a puskatöltögető fontoskodásának rendszeres karikírozása, a szíporázó epizodisták (főként Biri néni) felléptetése” (Varga, 2017, 62. o.)

Ha az eredeti művet hasonlítjuk össze a rajzfilmmel, sok különbséget találunk, mind a nyelvezetben, mind pedig az alkotás céljában. Korábban már írtam arról, hogy a Lúdas

Matyi nem gyermekek szórakoztatására készült, most mégis egy olyan anyaggal találkozunk, amely bár megtartja a társadalomkritikát, lehetőséget ad arra, hogy a gyerekek is élvezzék a rajzfilmbe ágyazott történetet. Ezzel együtt talán meglepő, hogy Daróci Bárdos Tamás zenei betétei, nem kisebb szerzőhöz, mint Liszt Ferenchez nyúlnak vissza, akit azért nehéz lenne úgy beállítani, mint akinek az lenne a célja, hogy a legkisebb korosztály igényeit elégítse ki. Mégis sikerült olyan zenei futamokkal kitölteni a filmet, hogy az lekösse a legkisebb nézőket is. Ha azt nézzünk, milyen fantasztikus gárda áll a rajzfilm elkészítése mögött, azt kellene feltételeznünk, hogy Dargay már rég bevált rendezőként nyúlt a Lúdas Matyihoz. Ezzel szemben az az igazság, hogy a rendezőnek ez

9. sz. kép. Dobrógi, Matyi és a liba

(volt) az első egész estés alkotása. De hogy még messzebbre nyúljunk, a magyar filmgyártás vonatkozásában is ez a második ilyen hosszúságú mű, amit csak a négy évvel korábban készült János Vitéz előzött meg, amit Jankovics Marcell jegyzett. És bár Jankovics neve nem kevésbé ismert a műfaj kedvelői között, hiszen ennek a filmnek a szereplőit is ő tervezte, az általam megkérdezettek szerint, Dargay víziói, megoldásai emberközelibbek a kortársánál.

A rajzfilm műfaja, talán abban különbözik leginkább az élszereplős társától, hogy az eredeti nyelvtől függetlenül, teljes szinkront követel az alkotóktól. Míg a „nyelv azonos” filmeknél az utószinkront nagyban megkönnyíti, hogy ugyanazok a szóismertetések szükségesek, mint ami a felvételen is van; az utószinkronnál egy külön feladat, hogy a magyar szöveget, a szereplő látható beszédéhez igazítsák, és a rajzfilmek esetében messze nincs annyi szóismertetés, mint egy hétköznapi filmnél. A magyar szinkron méltán híres, most azonban ezt az apró kitérőt nem a műfaj dicsérete miatt tettem. A két év alatt készült film fiatal Lúdas Matyijának az az akkor 13-15 éves Geszti Péter kölcsönzi hangját, aki később méltó utódjává vált Romhányinak, a rímhánynak, akinek elvitathatatlan érdemei vannak

abban, hogy a mű máig az egyik legismertebb rajzfilm a hazai lakosság körében. Annak idején több mint 2 és félmillió nézője volt a rajzfilmnek, ami azóta csak nőttön nő. Dargayék követték az eredeti Fazekas művet, vagyis Matyi hosszú időre eltűnik, messzi földekre vándorol, mielőtt megfizetné tartozását Döbröginek. Ebben a feldolgozásban „emberségesebb” volt Döbrög mindenható ura, hiszen csak huszonöt botütéssel torolta meg Matyi szembeszegülését.

Az irodalmi művek, és a hozzá kapcsolódó feldolgozások nagyon egyszerű helyzetben vannak, amikor akár időben, akár térben kell egy-egy nagyobb ugrást megoldaniuk. Ez alól talán egyedül a színház a kivétel, ahol nem lehet észrevétlenül váltani. Mert mi is történik a Lúdas Matyiban? Fazekas művében a következőt olvashatjuk:

„A mi Matyink, könnyen lehet elgondolni, hogy anyja
Háza felé képpel sem fordult; bűgva-morogva
Elment földetlen földig; s elvitte magával
A bosszúállás lelkének is ördögi mérgét.
Hogy dühe céljához juthasson, pénzkuporásra
Adta magát; jócskán keresett is, hol napi számmal,
Hol szolgálattal, s néhány nyelvekbe eléggé
Jártas lett, mert sok nagy városokat bebarangolt;
S annyira-mennyire sok mesterségnek kitanúlta
A csínnyát-bínnyát. Bízván hát mind az eszéhez,
Mind erszénnyéhez; hogy Döbrögi meg ne csalódna,
Úgymond, már egyszer vele számot kellene vetni.
Képe azóta nagyonn elváltoza néki; azomba
Döbrögi házánál elenyészett híre nevével.
Bátran elmegy hát a nyílt udvar kapujáig (...). (Fazekas, 2003, 134. o.)

És bár vizuálisan nem észleljük a Matyi felett elszállt éveket, a szöveg elég egyértelmű abból a szempontból, hogy itt évek teltek el az idézet első és utolsó sora között. És akkor most nézzük, mindez miként jelenik meg Dargaynál? Látjuk a gyermek Matyit, aki meztelláb, a veréstől még sajgó hátsóval mondja a következőket:

„Hallottad, háromszor, amint bírom majd erővel, meg ésszel is, úgy mához három évre. No, gyerünk cibora, hosszú út áll még előttünk. De visszajövünk még nagyságos úr, ahogy megfogadtam.”

Az elérhető szövegek könyvek csak részben tartalmazzák a fenti monológot, ami nagyon jól példázza, hogy a rajzfilm, csakúgy, mint a film, vagy a színház, egy élő műfaj, ami sokszor változik a végső állapot elérése előtt.

Majd hirtelen egy váltás, ahol már a készülő, új palota körüli munkálatokat láthatjuk. Egyértelmű, hogy Döbrögi emberei nincsenek a helyzet magaslatán. A rajzolóknak igyekeztek minden létező geget becsempészni ebben a három perces jelenetbe, amikor is feltűnik egy furcsán öltözött, fura kinézetű alak.

„Eszküzi, szinyori, arrivederci. (...) Bondzsorno, szinyori, obenuto á Milánó viá Döbrög prekonsztrukcione uno pikoló kasztellp petrincsi Kárló Álbértó Cselenzá, unzó kvisztó kasztelló mányifikó enzono takkiá fóni. (...) Bonzsorno, szinyore promájsztro tálijánó. Én vagyok ács. Ács. Szí, táliánó májsztro” – A talján ács – mintha csak véletlenül tévedt volna az uradalomba, hamar igyekszik kimenteni magát, hogy ő már menne is tovább, de látva az építkezésben résztvevők alkalmatlanságát, nem nehéz megjósolni, hogy marasztalni fogják. Akik elsőre látják a rajzfilmet, - talán – még nem sejtik, hogy ki is bújik meg a talján álarca mögött. A mester nem húzza sokáig, miután kiderül, hogy Döbrögi nem engedi el, amíg a munkát el nem végzi, rögtön megfogalmazza a kritikáját az előkészített faanyaggal szemben. Rájátszva az uraság hiúságára, akinek a legfontosabb az új palota kapcsán, hogy annak messzi földről csodájára járjanak, könnyedén elfogadtatja, hogy nagyobb és jobb gerendákra van szükségük. Meg is indul a népes sereg az uradalmi erdőbe. A talján sorra jelöli ki a vágásra szánt fákat, hozzárendelve valakit a kíséretből, mígnem már csak ő és Döbrögi maradnak a menetelők közül. Ekkor érnek el egy hatalmas fához, mely rögtön megtetszik a mesternek, mint a mestergerenda alapanyaga. Ekkor már csak annyi kell, hogy némi furfanggal a fához köthesse Döbrög rátarti urát. Az eltelt időt az alkotók képből és hangban is érzékeltetik. A gyermek helyett egy ifjú jelenik meg a képernyőn, és Geszti hangját a nem kevésbé ismert Kern András váltja. Először még csak a hang árulkodik arról, hogy itt valami csalafintaság történik, majd miután Lúdas Matyiról

lekerül az álca, mind a nézők, mind Döbrögi számára egyértelművé válik, hogy amit hajdan a mezítlábas libapásztor ígért, az nem csak pusztába kiáltott szó volt. A huszonöt botütés nyomai mellett, egy ott hagyott lúdtoll is árulkodik róla: Lúdas Matyi visszatért.

Az első verés után Döbrögin a bosszúszomj mellett már megjelennek a félelem első jelei is. Az uraság dühében láncra vereti a környék összes libáját, és a várába szállítatja. Betiltja a lúd, liba, gúnár szavakat, majd a már az örület határát súroló döntést megkoronázza a Mátyás név eltörlésével. Eddig csak az uradalom szolgálóinak együgyűségére láthattunk egyértelmű bizonyítékokat, most viszont úgy tűnik, hogy mindenható uruk sem külön náluk. A történetek azt mutatják, hogy Döbrögi leegyszerűsíti a problémát, és nem Matytól fél, hanem a taljától. Erre a legjobb bizonyíték, ahogy az ispán eligazítja az öröket, hogy ki minden talját kardélre kell hányniuk. Amikor az egyik katona megkérdezi: „Honnét tudja azt halandó ember, hogy talján-e, aki talján?” – az ispán a legtermészetesebben vágja rá: „Te jószág hát, ha érted, mit szájal, akkor nem talján, ha meg nem érted, akkor talján. Érted?”

Így amikor orvost keresnek, aki gyógyírt adhat Döbrögi sebeire, egyetlen teszten kell átmennie az érintetteknek: taljánul beszélnek-e, vagy sem? Így nem lehet csodálkozni azon sem, hogy a csontkovács fogat húz, Biri nénje pedig rontást próbál levenni az uraságról ahelyett, hogy a valós problémával, a verés okozta sebekkel foglalkoznának. E két balfogás után keveredik az ispán elé doktor Tucc, Hekszensúsz generális hadi seborvosa. Doktor Tucznak sem kell mást bizonyítania, minthogy nem talján, amire a német akcentusa és saját kijelentése bőségesen elegendő. Ezek után nincs nehéz dolga Matyinak, aki könnyedén küldi ki a határba gyógyfűvet szedni a palota minden szolgáját. Még azt is megmondja nekik, hogy mit keressenek: „szagos füge, lisztmagonya, macskagyökér, tyúkturbolya, kutyabenge, vakarék, mindegyikből tíz marék”

Mikor meggyőződött róla, hogy kettesben maradtak az urasággal, hamar lekerül az újabb álruha, és előkerül az ütleget, hogy a második huszonötöt is rászámolja Döbrögire. Ekkor már csak a névjegy, a lúdtoll odahelyezése van hátra Matyinak, akinek még arra is marad ideje, hogy mielőtt elillan a visszaérkező katonák elől, szabadjára engedje a falu rabságban sínylődő lúdait.

Így érkezünk el a vásár napjához, amikor az uradalomban élőknek a dézsmát be kell szolgáltatniuk. Olybá tűnik, hogy Döbrögi kapzsisága erősebb a félelménél, mivel személyesen tervezi a sokadalom meglátogatását. Az eddig is roppant eszesnek tűnő ispán úgy gondolja, hogy átlát Lúdas Matyi gondolkodásán, így kihirdeti az embereinek, hogy: „Rájöttem, hogy öltözetek által mássá teszi magát, mint aki igazából volna. (...) Éppen ezért csak az nem gyanús, akinek megmaradt a lúdas formája. Értsük emberek?” Természetesen nem értik, majd rájönnek, hogy végül is: az a lúdas, aki nem lúdas. Ez a roppant logikus érvelés megalapozza a vásár hangulatát, ahol mindenkit zaklatnak a hajdúk, Lúdas Matyi kivételével. Még egy medvét is megpróbálnak kiugrasztani a bőréből, miközben végigfosztogatják az árusokat. Az erőszakos fellépésnek meg is lett az eredménye, hiszen – mint a filmben elhangzik – a deresen közel ötvenen vallották be, hogy ők a Lúdas.

Ezután már könnyű dolga van Matyinak, különösen azután, hogy megismerkedik a környék leggyorsabb lovának gazdájával, aki – már csak a harmadik ütleget miatt is – könnyedén rááll, hogy ez egyik lovása „beköszönjön” Döbröginek, mint Lúdas Matyi. Az egész sereg a kölyök nyomába indul, így Matyinak nem akad egyéb dolga, mint leszámolni a harmadik huszonötöt Döbrögi ülepére. Bár nem láthatjuk, hogy az uraság miként változik meg a történet végére, lemondó tekintete, mindent elárul arról, hogy már semmi más nem érdekli, csakhogya – reményei szerint – megszabadult Lúdas Matyitól.

Ez a feldolgozás egyértelműen egy mese, amit annyira professzionálisan tálnak az alkotók, hogy a felnőtt nézők számára is élvezetet nyújt. És bár mese, még sincs teletűzdelve olyan mesei elemekkel, melyek teljesen elrugaszkodnak az eredeti Fazekas műtől. Döbrögi szerencsétlenkedő emberei, ugyan elkövetnek néhány nehezen hihető hibát, ez inkább a nyelvi és képi humor, mint a mesei varázslat kategóriájába tartozik. Ellenben van három olyan apró jelenet, ami eltér a fentiektől. Az első Biri néne (7-es számú képmelléklet) varázslata, majd seprűs repülése, a második, amikor – szintén az orvosos jelenetben – a Matyi által szabadon engedett ludak úgy repülnek ki a tömlőcből, mint vad társaik (a házi ludak korlátozottan röpképesek), míg az utolsó, amikor a Fecske hátán menekülő lovászfíu hagyja a kilőtt puskagolyót. Ez számomra azt üzeni, hogy az alkotók, bár mindent elkövettek annak érdekében, hogy Fazekas művét érthetővé és élvezhetővé tegye a gyerekek számára, tiszteletben tartották annyira a mű eredeti üzenetét, hogy nem engedték átzuhanni a misztikum oldalára. Véleményem szerint ezt a célt szolgálhatja

a film képi megjelenése. Nincsenek felesleges vibrálások, túlzó effektek, csak a letisztult ábrázolás. Ugyanakkor a rajzolók nagyon jó érzékkel nyúltak a külső jegyek karikírozásához, ami még több humort vitt az adaptációba. A Lúdas Matyi egyszerre hazai és egyszerre ér fel az ekkor már rég világhírű Disney produkciókhoz, amit Varga Zoltán így tár elénk a Filmvilág hasábjain: „A Disney-hagyományokkal harmonizál például a képalkotás, kivált a mélységi fényképezés az erdei terek láttatásában (az operatőr a rendező felesége és állandó alkotótársa, Henrik Irén volt); valamint az emberi tulajdonságokkal felruházott állatfigura középpontba helyezése, ami értelemszerűen az arckifejezéseivel és kézfejekként használt szárnyaival kommunikáló lúd megformálásában érhető tetten – a mulatságos madár szinte „lejátssza” a vászonról a legtöbb humánkaraktert (a figurákat Jankovics Marcell tervezte).” (Varga, 2017, 62. o.)

6.2 Lúdas Matyi, 2016 – a Mozaik Kiadó oktatási célú rajzfilmje (12.)

Dargay produkciója után sokan gondolhatták úgy, hogy egy ilyen, már-már tökéletes mű után, nem sokan „mernek” hozzányúlni Fazekas írásához, legalábbis ebben a műfajban. Akik ezt hiszik, tévedtek. Szeretném felhívni a figyelmet egy olyan alkotásra, amelyre véletlenül akadtam a dolgozathoz gyűjtött háttéranyag kutatása közben.

A Mozaik kiadó készített egy nem egészen nyolc perces rajzfilmet, ami nagyon nem azt adja vissza, ami várnánk tőle. Persze, mondhatnánk, hogy szegény ember vízzel főz, de ez mégsem menthet fel egy olyan kiadót, ami a szakma szerint, az elmúlt évti-

11-es sz. kép Matyi és a libák

zedek legjobb tankönyveit juttatta el az iskolákba. Az, hogy a film hanganyagát egyszerű narrációval oldották meg, még nem olyan nagy probléma, különösen egy ilyen rövid filmnél, viszont azok a dramaturgiai változtatások, melyek megjelennek benne, már nem ilyen bocsánatosak.

Fazekas Lúdas Matyijának az egyik lényeges része, hogy Döbrögi minden verés előtt szembesül azzal, hogy az ifjú pásztorfiú, ismét túljárt az eszén, és hiába is hív segítséget, megkapja a beígért verést. Ehhez képest a Mozaiknál, a főhős, mindig csak a verés után fedi fel kilétét. Ilyen, és ehhez hasonló változtatások tudnak hiteltelenné tenni egy művet. A rajzfilm a képi megjelenése, ami túlnyomó részben statikus, szinte diafilmjellegű, kissé elnagyolva jelenít meg egy idealizált vidéki létet a régmúlt századokból. Talán akkor járunk el helyesen, ha nem Fazekas vízióját keressük benne, hanem egy abból táplálkozó tanmesét.

7 LÚDAS MATYI – ZENÉS KOMÉDIA – 2000, 2021 (13.)

7.1 A zenés színház transzferhatásai

Amikor a két kifejezésmód (színjátszás és zene) találkozik, egy olyan produkciót kapunk, ami bár a kettő ötvözete, mégis különbözik tőlük. Ahogyan a zene bekúszik a színházba, megszületik egy új műfaj, ami azután további megoldásokra bontható. „A hagyományokra is visszatekintve, a színpadi zenét leginkább a színpadi játék hangulati megtámasztásaként, a dráma zenei kíséretként szokás aposztrofálni. A zeneművészet jelenléte, valamilyen módú alkalmazása többnyire az összes színházi korszakot végigkísérte, alkalmazkodva az éppen aktuális esztétikai alapelvekhez, követelményekhez, művészeti irányzatokhoz.” (Mezei, 2011.) A zene biztosította többlettel szinte minden műfaj igyekszik élni, s a különbség leginkább a próza és a zene arányaiban, valamint a zene műfajában érhető tetten.

Egy zenés vígjátékban (ez a legelterjedtebb) a zene kiegészítésként kerül az előadásba, de itt még messze a prózai részek vannak túlsúlyban. A zene itt olyan, mint egy új faj az ökoszisztémában. A különbség csak annyi, hogy a szerzők – a természettel szemben – képesek „kordában tartani” a mennyiséget. A zene hangulatot teremt, manipulál, fókuszpontokat hoz létre. Kiemel egy érzést, egy történetet, rámutat egy eseményre, így a nézők számára a hangsúlyt, a szerzők által kívánt helyen bontják ki. Vannak műfajok, ahol a zene már sokkal nagyobb szerepet kap. Ezek közül a legismertebb az operett, a singspiel és a daljáték, ahol a zene és a próza már sokkal kiegyenlítettebb. A hangsúly itt már inkább a zenén van, és a próza feladata amellett, hogy segít elmesélni a történetet, megteremt a zene megjelenésének lehetőségét. És végül ott vannak azok a produkciók, ahol vagy alig, vagy egyáltalán nincs prózai rész. Az opera, majd a vígopera megszületése évszázadokig determinálta a zenére építkező színházi előadások fejlődését, majd a XX. században megjelenő musical és rockopera megteremtette a zene uralta műfajcsalád könnyedebb változatát. Ez utóbbiak főleg a fiatalabbakat és a konzervatív ideáktól távolabb elhelyezkedőket segítettek elérni. Kiemelkedő alakja a század első harmadának George Gerschwin akinek a munkásságát jól szemlélteti, hogy a száz évvel ezelőtt komponált művei, még ma is keresettek és sikeresek. „1922-ben megkomponálta egyfelvonásos

"dzsesszoperáját", a Blue Monday Blues-t, két évvel később pedig elkészült legismertebb műve, a Rhapsody in Blue (Kék rapszódia). Ezeket követte az F-dúr zongoraverseny, Egy amerikai Párizsban, majd színpadi és a filmmusicales zenéjét szerezte. 1932-ben Pulitzer-díjat kapott az általa megzenésített Of Thee I Sing című Broadway-produkció, 1935-ben pedig New Yorkban mutatták be déli fekete környezetben játszódó operáját, a Porgy és Besst.” (14.)

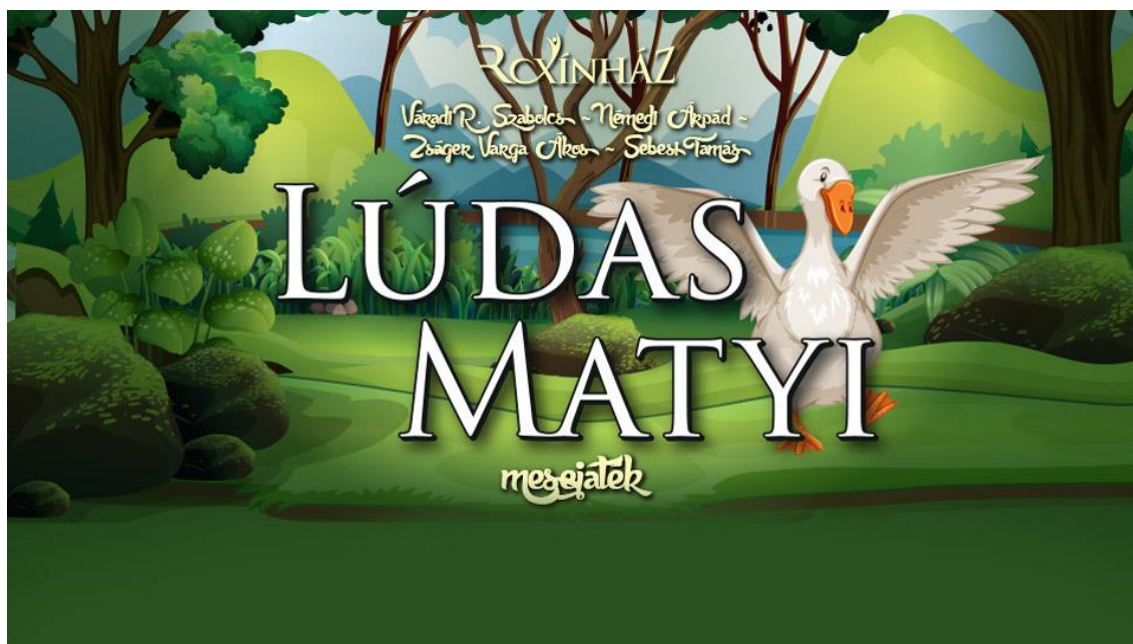
A zene pozitív hatásaival számos kutatás foglalkozik, és – szinte – kivétel nélkül arra az eredményre jutottak, hogy mind az egyén, mind egy-egy közösség számára építő hatással bír. Ludovico Einaudi, a világ egyik legismertebb zongoristája így fogalmazta meg a műfaj lényegét: „A zene lehet olyannyira hipnotikus, mint egy gyönyörű séta és valljuk be, mindannyiunknak szüksége van térre ahhoz, hogy elmerüljünk a gondolatainkban. Hiába járunk ugyanazon az úton, minden nap más fényeket látunk, más az égbolt, más érzéseket kelt bennünk. A zene létrehoz egy ilyen ösvényt, miközben egy egészen egyedi és különleges módon képes kapcsolódni az emberekhez, hiszen jó esetben egyenesen a szívünkhöz szól. Ez a munkám szépsége, hogy a zenével másokat inspirálhatok és összeköthetek” (Jeki, 2023.)

Az Einaudi által említett ösvény annyira egyedi, mint maga az ember. Bár vannak befolyásoló tényezők, hogy ki, mikor, milyen zenében találja meg a saját ösvényének GPS koordinátáit, egy azonban szinte bizonyos: mindenki számára megszületett már az a muzsika, ami inspirálóan hathat rá.

Ahhoz, hogy megértsük, mire képes két művészeti ág együttes színpadra állítása, érdemes kilépnünk az eddigi keretrendszerünkől. A színházterápia módszer alkalmazása bizonyos egészségügyi problémák kezelésének elméleti hátterét Novák Géza Máté így fogalmazza meg: „A színházterápiás módszerek a csoportos, expresszív művészetterápiák családjába tartoznak. A színházterápia legfőbb alkalmazási területe a drogrehabilitációs intézmények, valamint pszichiátriai osztályok, ambulanciák. A színházterápiás alkotófolyamat meghatározó eleme az improvizáció: kísérletezés mozdulattal, hanggal, térrel és szöveggel. A csoporttagok a sajátélmény alapú improvizációikat rögzítik és az előadás kiemelt terébe helyezik. Az előadás létrehozása és az egész alkotófolyamat során megszülető dinamikák, nehéz érzések és konfliktusok megoldozása a terápiás folyamat in-

tegráns része. Ahogy Merényi Márta is rámutat: 'A színpadi előadást beépítő módszerek-nél fontos annak figyelembevétele, hogy megbillenhet az egyensúly, és elmozdulhat a túlzott önmegmutatás igénye felé, ha az önkifejezés során nem történik kellő mélységű átdolgozás.'” (Cziboly, 2017, 35. o.) Egyszerűen kikövetkeztethető, hogy az a megoldás, ami pszichikailag sérült, addikciókkal küzdő betegek esetében, akár alkotóként, akár befogadóként működik, milyen hatást válthat ki egy egészséges embernél?! A színház és a zene külön-külön is képes a hangulatunk befolyásolására, s amikor az alkotók ezeket ötvözik, megsokszorozzák ezek hatását. A zenés színház korosztálytól függetlenül képes megszólítani az embereket, mert egyszerre több érzékszervre is hatnak. Dr. Magyar Márton és Dr. Gősi Zsuzsanna a Zenés színházi élmények – avagy zenés színházi leisure című cikkükben olvashatjuk, a következőket: „A nézőtér bármely részéről hallani azonban az előadás során alkalmazott zenét, amely ütemes mozgásra készítheti a nézőt, egy-egy ismert dal esetén a dalszöveget felismerve a néző esetleg magában dúdolhatja azt. Vagy ha kifejezetten megtetszik neki egy dal, akár megkeresi annak szövegét, más feldolgozását is, illetve némely előadásokból 1-1 dal(lam) megragadhat a nézők emlékezetében, dúdolják/éneklik, hallgatják később is.” (Dr. Magyar, Dr. Gősi, 2023, 14. o.)

7.2 A kaposvári Roxínház Lúdas Matyi előadása

12. sz. kép Lúdas Matyi a Roxínházban

Soha, egyetlen darabnak sem volt annyi kitűzött időpontja a Kaposvári Roxínházban a bemutatóra, mint a Lúdas Matyinak. Még közvetlenül a COVID előtt tartottuk meg az olvasópróbát, és kezdtük meg az első rendelkező próbákat. „Terveink szerint az óvodásoknak szóló előadással indítottuk volna a 2020/21-es évadot, de a koronavírus 2. hulláma közbeszólt, így csak 2021. tavaszán tudtuk közönség előtt bemutatni a darabot.” (15.) A több tervezett premieridőpont után, május 22-én, végre színpadra léphettünk. „Társulatunk életének leghosszabb próbafolyamata volt a COVID miatt (2019. szeptemberétől 2021. májusáig tartott), hiszen pont a premier hónapjában zárult be minden színház ajtaja – és így a mienk is – a közönség előtt.” (16.) Váradi R. Szabolcs szövegével és zenéjének Némethi Árpád, Zságer Varga Ákos, Sebestyén Tamás általi színpadra alkalmazásával létrejött produkció, így a szokottnál nagyobb izgalmat okozott a társulatnak.

Különösen igaz ez amiatt is, hogy Váradi R. Szabolcs átíratát 2000-ben már láthatták a kaposvári nézők. A Lúdas Matyi adaptáció készítője a Csiky Gergely színházban éppen ezzel a saját darabátdolgozásával debütált akkor, mint rendező. Külön érdekesség, hogy a darab díszlettervezője Znamenák István, a rendezőasszisztens pedig Pintér Kata volt, aki a Roxínházban már rendezőként irányította a munkát. Annak az előadásnak a Némethi Árpád, Sebestyén Tamás és Zságer-Varga Ákos álmodta meg a zenéjét. Alig tíz évvel később

a Roxínház is bemutatta a Lúdas Matyit, és mint Márkus Katától olvashatjuk, ez a darab-felújításnak is nevezhető adaptáció is nagyszabású előadásnak számított, hiszen „csaknem félszáz gyerek volt egyszerre a színpadon, így a nézők saját korosztályuk előadásában élhették bele magukat Lúdas Matyi és Döbrögi történetébe.” (Márkus, 2010, 16. o.)

Még 2011-ben jelent meg egy interjú Váradi R. Szabolccsal, a színház.hu oldalán, ahol egy – bár provokatív, de ezzel együtt is – nagyon fontos kérdést tett fel Proics Lilla, amikor azt feszegette, hogy az író-rendező nem érzi-e másodrangúnak a gyermekelőadásokat? A válasz sok színházi szakember véleményét tükrözi, ami abból is látszik, hogy egyre többen mernek gyermekelőadáshoz nyúlni. „Biztos volt olyan korszak, hogy eleve leértékelt helyzet volt gyerekekhez szólni. Azonban itt Kaposváron már nagyon régóta nem másodrangú a gyerekszínház, sőt amennyire tudom, ma már sehol nem az. – majd amikor a cikkíró megkérdezi, hogy mennyiben hat másként a színház felnőttekre és gyerekekre, Váradi R. azt mondja – Nem, csak mások az arányok. Egy mese meglehet, nagyobb részt hat a tudatalattira, mint egy felnőtt-előadás, amelyről gondolkozva jellemzően több mindent ki tud mondani a nézője. Ugyanakkor rengeteg apróságban vannak eltérések. Mondok egy triviálisat: a gyerekek szeretik a szimmetriát, amit figyelembe is szoktak venni a színháziak. De ez nem előírás, sőt mi éppen ebből kiindulva próbáljuk meg, el lehet-e fogadtatni velük az aszimmetriát, a másfélét, hogy ezen az úton továbbjutva elfogadják, ne adj, isten megszeressék a maguk és mások tökéletlenségét. Persze ugyanez működik a felnőtteknél is: ha lehet menni valami ismeretlennel, attól a felnőttek sem zárkóznak el. Jó esetben.” (17.)

A Csiky 2000-ben színre vitt darabja és a Roxínházban bemutatott változat alapjaiban nagyon hasonlít egymásra, bár a látványvilág, az alkalmazott technikai eszköztár nagyban eltér a két színházban, így a Csiky Gergely Színházban látott produkció inkább a nagyobb gyerekekhez és felnőttekhez szólt, de természetesen nem zárta ki a fiatalabbakat sem az élményből. Váradi R. munkáját dicséri, hogy már a rákövetkező évben, 2001-ben színpadra került az általa átírt Lúdas Matyi Debrecenben, a Csokonai Nemzeti Színházban, 2011-ben a Pécsi Nemzeti Színházban, most pedig a szombathelyi Weöres Sándor színházban játsszák szintén nagy sikerrel. Pécsen akkor évadnyitó előadásként került a repertoárba, s ahogy a rendező, Ottlik Ádám nyilatkozott: „(...) azért vágunk bele (...), mert Tóth András Ernő személye telitalálat Döbrögi szerepére. (...) A poénok kihangsúlyozását pedig a lúdra (Széll Horváth Lajos) bízák, aki Matyinnál pár évvel idősebb szemléletű,

pár osztállyal gyengébben fogalmazó, de lényegre törően szókimondó.” (18.) A pécsi előadás jelentőségét az is aláhúzza, hogy a bemutató időszakában a Pécsi Nemzeti Színházban az ifjúsági előadásokra nem jutott kiemelt figyelem. Az itt felsorolt produkciók közötti különbség alapvetően a rendezők gondolkodásában érhető tetten.

A Sonline a „Visszaadja Lúdas Matyi a színházi élményt” címmel közölt cikket a darabbal kapcsolatban, ami egyszerre jelentette a színházak újbóli életre kelését és a darab pozitív értékelését. Ugyanez a cikk idézi az egyik alkotót: „Pintér Kata rendező, a fotóspróba előtt elmondta: körülbelül annyit készültek a társulat tagjai, mint a húsz évvel ezelőtti, első somogyvári előadásukra. Nem véletlenül, a koronavírus-járvány két premier időpontnak is az útjába állt, de május 28-án pénteken végre bemutatják a szegény legény és a gazdag földesúr történetét.” (19.)

Az előadás igyekezett követni – apróbb korrekciókkal – az eredeti művet, és valójában csak a zárójelenet az, ami „lebuktatja” azt a pluszt, amit Váradi R. Szabolcs szövegíró és a két rendező: Pintér Kata és Lugosi György adott hozzá Fazekas írásához, de erről majd később...

Annyit azonban érdekes lehet itt leírni, hogy jelen pillanatban a Kaposvári Roxínház az ország egyik olyan állami támogatás nélküli kőszínháza, a veszprémi Pannon Várszínház mellett, amelyik saját utánpótlással, a színház saját tanodájával biztosítja, hogy folyamatosan frissüljön a társulat. Három különböző korcsoportban, több tucatnyi apróság tanulja a színház fortélyait. (K.G., 2017, 14. o.) Ezeknek a gyerekeknek az a céljuk, hogy mellett, hogy színpadra álljanak, egyben örömet is okozzanak azoknak, akik a nézőtérén ülnek. (B.T., 2011, 16. o.) Márpedig ülnek, és nem is kevesen. Bár a pandémia sok mindenben hozott változást, így a jelenlegi állapotokra még korántsem lehet azt mondani, hogy átestek a teljes visszarendeződésen, érdemes megemlíteni, hogy Kaposvár színházai, mind a Roxínház, mind a Csiky Gergely Színház hatalmas munkát fektet abba, hogy a legfiatalabbaknak is élménydús repertoárt állítson össze, évről évről. Ha különbséget akarunk keresni a két teátrum között, akkor az leginkább abban érhető tetten, hogy míg a Csiky inkább (nem kizárólag) prózai, addig a Roxínház zenés színház. A zenei nevelés fontossága megkérdőjelezhetetlen, így az is, hogy ez a műfaj könnyebben éri el az ifjú közönséget. Ugyanígy igaz az is, hogy a Roxínház előadóinak jelentős része gyermek, akik közül sokan, alig idősebbek az adott célközönségnél. És végül – ami szintén

befolyásoló tényező – a Roxínházban az egy adott évadban játszott előadások nagyobb része szól a gyermekeknek. A gyerekdarabok zenei anyaga jellemzően illeszkedik a korosztályhoz, és természetesen az adott darabhoz is. Ha konkrétan a Lúdas Matyi vonatkozásában vizsgáljuk a dalokat, akkor észrevehetjük, hogy egy eléggé eklektikus anyagot raktak össze a szakemberek. Komoly-, és népzenei motívumok mellett a pop és a rock nyomait is felfedezhetjük az előadásban. Ennek a komplexitásnak is köszönhető, hogy a közel másfél óra minden szempontból színes és izgalmas összképet alkot. Zságer-Varga Balázs, a darab egyik zeneszerzője több beszélgetésünkön elmondta, hogy ő a színházi zenére, mint alkalmazott műfajra tekint, így amellett, hogy elolvassa a szövegkönyvet, igyekszik megismerkedni az előadás díszletével, mivel fontosnak tartja, hogy a külső megjelenés és a zene ne legyen diszharmonikus. Emellett meghallgatja a rendező elképzeléseit is, mert a zene lényege, hogy valami többletet adjon a nézőknek. De miért is fontos a színházban a zene? Teátrumok sokasága működik úgy, hogy nem, vagy csak ritkán emel zenei betéteket a darabokba.

A Lúdas Matyi Roxínházban bemutatott előadásában – mint korábban írtam – több zenei irányzat is megjelenik, ami segít abban, hogy minél több néző számára szerepeljen benne olyan dallamsor, ami bevésődik, és emlékké válik a nézőtér elhagyása után is. Zságer-Varga Ákossal készített interjúból (6.1.2. fejezet) kiderül, hogy ha ma kellene zenét szerezni az előadáshoz, vélhetően nem lenne ennyire eklektikus az összkép.

A dolgozatom alapja egy olyan hipotézis, ami azt igyekszik bebizonyítani, hogy egy óvodás korú gyermek számára a színház nyújtotta lehetőségek biztosítják leginkább azt, hogy a történetet is megismerje, annak részesévé váljék és a saját képzeletét is képes legyen szabadjára engedni. „A hipotézis egy olyan állítás, amelyet meg is lehet cáfolni, illetve be is lehet bizonyítani – végeredmény szempontjából bármelyik jó megoldás lehet. Egy hipotézis soha nem köbe vésett igazság: léteznek általánosan elfogadott és kevésbé elfogadott állítások. Egy hipotézis kétséget kizáróan, száz százalékig soha nem lesz bizonyítható, megcáfolni azonban bármikor lehet. Ehhez rá kell világítani egy olyan tényre, amely ellentmond a hipotézisnek.” (20.)

A hipotézisem megerősítésére a részletesen tárgyalt roxínházi előadás már a nyitóképnél a segítségemre siet. A nézők még csak készülnek az élményre, amikor hirtelen tucatnyi szereplő jelenik meg közöttük. Az Lúdas Matyi a Roxínházban azzal a képpel indul, amikor a hajdúk, a Döbrögi kastély vendégei számára szeretnének vadakat felhajtani az uraság erdejében, a beharangozott „futóvad-lövészetre”. A színpadi kép egy erdő, ami lenyűlik a nézőtérig, így a széksorok között megjelenő állatok (nyulak, vaddisznók, őzek) már az első pillanattól a darab aktív részeseivé teszik a nézőket, így a gyerekeket is, hiszen közöttük bujkálnak a puskagolyók elől. Nem sokkal később megjelenik Matyi (születési

13. sz. kép Matyi és Rozi

nevén: Libovszky Mátyás) a libájával (ebben a feldolgozásban beszél a liba, és még neve is van). A hajdúknak nem kell több, Roziban rögtön meglátják a vadat, amire vadászhatnak az uraság vendégei. Miközben Döbrögi emberei sutábbak és butábbak, mint egy féllábú liba a jégen, az események folynak a

saját medrükben, és hamar eljutunk az első harminc botütésig, ami – természetesen – Matyi hátsóját illeti. Bár a színház nem tudja a filmes „szuper közeli” felvételekkel fokozni a hangulatot, de így is egy emberként rándulnak össze a nézők az első sortól az utolsóig, míg eljutunk a harmincadik suhintásig.

Fazekas Mihálynál, és az adaptációk jelentős részénél itt egy időugrás következik. Matyi világgá megy, hogy kitanulja azokat a mesterségeket, amik majd segítik, hogy megadja Döbröginek az „adósságot”. A színházban erre nincs feltétlenül szükség. Váradi R. Szabolcs szövegkönyve igazán élvezetes, viszont – mivel elsősorban a gyermekeknek szól az előadás – nem próbálja túlbonyolítani a helyzetet. Talán ebből is adódik, hogy Matyinak sem ácsmesterként, sem orvosként nem kell nagy szakmaiságot felmutatnia. Egy-két álszakmai megjegyzés, némi olasz, majd német akcentus, és máris előttünk, illetve Döbrögi előtt áll egy híres talján ácsmester, majd egy csodadoktor, s máris megadja tartozása kétharmadát a libapásztor.

A színházban nagyon fontos, hogy a néző értse a folyamatokat, vagy legalábbis meg legyen győződve arról, hogy érti. Ebben segít bennünket, hogy Döbrögi – a legtöbb feldolgozással ellentétben – elmondja egy fogadáson, hogy felfogadott egy talján ács mestert,

akit türelmetlenül vár, majd ezt Matyi botozása után meg is ismétli, akiben talán ekkor fogalmazódik meg, hogy miként is fog bosszút állni. Ezzel párhuzamosan megjelenik egy új szál a történetben. Az nem újdonság, hogy Döbröginek van egy lánya, hiszen vele már korábbi adaptációban is találkoztunk már, az viszont már egészen új vonal, ahogyan a két fiatal között már az első találkozáskor elkezd pislákolni egy apró láng, amely sokáig egy Rómeó és Júlia tragédiát sejtet, de itt – mint majd látjuk – ez elmarad.

Az olasz mesterre várakozó földesúr így egy cseppet sem gyanakszik, amikor az ifjú megérkezik álruhában, csapni való olasztudással. A szövegíró tökéletes érzéket mutat, amikor a nyelvek adta humor lehetőségével játszik. A darabban Erzsike (Döbrögiék lánya) az egyetlen, aki rendelkezik némi nyelvtudással, de ez senkit sem akadályoz meg abban, hogy olaszul (később németül) próbáljon megszólalni.

És akkor itt álljunk meg egy pillanatra. Játsszunk el a gondolattal, hogy megáll körülöttünk az idő, mi pedig felsétálhatunk a színpadra. A színészek megmerevednek az utolsó mozdulatukban, így könnyedén elsétálhatunk közöttük. Míg a film(ek)ben valódi házakban játszanak, az animációs megoldásoknál tökéletesen megrajzolt háttér áll az alkotók rendelkezésére, a színházban díszletek között mozognak a szereplők. A Roxínház Lúdas Matyijában találunk állandó díszletelemeket, olyanokat, amiket elforgatva egy másik helyszínt jelenítenek meg, illetve alkalmazzák azt a megoldást is, hogy egy fekete lepellel láthatatlanná teszik egy részüket. Emellett néhány stilizált, kerekeken guruló fát láthatunk, amit az előadás alatt könnyedén mozgatnak a szereplők. Ezekből a fákból áll össze az a gigantikus tölgy, amihez Matyi, mint ácsmester kikötözi Döbrögit az első veréshez.

A Roxínház életében talán az az egyetlen állandóság, ha az elmúlt, közel két és fél évtizedet nézzük: a színészek szerelemből játszanak (14. számú képmelléklet), és ha úgy hozza a helyzet, díszleteket állítanak, kellékeket tesznek a helyükre. Minden más folyamatosan (át)alakul, ahogyan a

15. sz. kép Döbrögi és az Ispán

világ is változik. Ennek persze kockázata is van, hiszen a színház (egyik) feladata, hogy kiszolgálja a nézőket, akik sok esetben, nem igazán értik a változások okát, lényegét. Ahogy Koltai Tamás fogalmaz: „ugyan miért változna meg egyik napról a másikra annak a nézőnek az ízlése, aki egész életében pótkávét ivott és valódinak hitte és úgy szerette meg?!” (Koltai, 1990, 7. o.) Márpedig a hazai színházak sokáig ugyanazokkal a megoldásokkal operáltak. Koltai a fenti megjegyzést a rendszerváltás hajnalán tette, amikor megkezdődött a teátrumok útkeresése, ami ma már közel három és fél évtizede tart. Néhány országos hírű színház, köztük a mára még életben maradt alternatívok megkezdték ugyan az igazodást, de nincs egyszerű dolguk. Kielégíteni a nézők igényeit és megfelelő színvonalú produkciót színpadra állítani egyszerre, néha nem is olyan egyszerű. A Lúdas Matyi azonban megmutatta, lehet egyszerre szakmázni és szórakoztatni. Ennek egyik csallhatatlan jele, hogy a Somogyi Hírlap közönségsvavazásán az itt Döbrögit játszó Szabolcsi János, két a Csiky Gergely színházban játszó művészt megelőzve lett az év színésze. Kellőképpen meglepődve nyilatkozott a lapnak a díjazott, amikor kérdezték: Szabolcsi „a Roxínház alapítója kiemelte, nem tartja magát színésznek, inkább szórakoztatóipari szakmunkásnak. Azonban nagyon szeret a színpadon lenni és elkápráztatni a közönséget előadásával. Szabolcsi János arról is beszélt, az elmúlt több mint két évtizedben egyéni elismerést még nem kapott, a Roxínház közösségével viszont több díjat is átvehetett már. Az Év somogyi színésze hozzátette, büszke arra, hogy a közönség ítélte oda az elismerést és nem egy szakmai zsűritől vette át.” (21.) Ezt a kitérőt csupán azért tettem, hogy érzékeltessem, mit jelent színházat csinálni akkor, amikor lassan minden fontosabb a kultúránál.

16. sz. kép Hajdúk jelmeze

A kulturális élet finanszírozása egyre inkább az önfenntartás irányába mozdul el. Mára eljutottunk odáig, hogy lényeges támogatást szinte csak az önkormányzat és az állam által fenntartott művészeti közösségek kapnak, de sok esetben az ő finanszírozásuk is csökkenő tendenciát mutat.

Ilyen körülmények között nagyon sok leleményességet vár a színházcsinálóktól, hogy színvonalas előadásokat állítsanak színpadra. A Roxínház az elmúlt évtizedekben hatalmas jelmezkészletet halmozott fel, így sok esetben csak keresgélni kell a szereplőkhöz illő öltözetet. Néha egy kis átalakításra is szükség van, hogy azt a képet láthassuk, amit a jelmeztervező megálmodott. Ezeket a varrodai munkákat is – természetesen – a színház társulatának tagjai látják el, így nem meglepő, ha néha egy-egy fiút látunk a varrógép mögött. A színház kényes arra, hogy az összkép a lehető legjobb legyen, így az is előfordul, hogy turkálóról turkálóra járva keresik a megfelelő ruhadarabot. Nem volt ez másként a Lúdas Matyi esetében sem. Az előadás jelmezei nincsenek túlgondolva, viszont tökéletesen megfelelnek a célnak. A színházban fontos, hogy a szereplő külső megjelenése erősítse a karaktert, így a vendégségben megjelenő hölgyek habos-babos ruhája, az uraság zsinóros felsője meghatároz egy kort, amiben nem egy adott kort kell keresnünk, csupán a harmóniát, valamint azt, hogy ez messze nem a kortárs öltözékek alapjaira épül. Nagyon látványos – még egyszerűségében is – a hajdúk öltözete, aminél az egységesség a hitelesség forrása. A bordó, kötényszerű ruha, az övvel kombinálva és a fekete, egyforma sapka pont azt mutatja, amit a nézőknek látniuk kell. A fő hangsúly a főszereplőkre helyeződik, és a többi szereplő öltözéke az övékhöz alkalmazkodik. Döbrögi prémes, sujtásos felsője, a hozzá illő prémes sapka egyértelműen kiemeli őt a férfi szereplők köréből, ahogyan a vagyona által is kiemelkedik onnan, Döbröginé elegáns, néha túlzónak tűnő öltözékéből már csak az abroncs hiányzik, hogy igazi hercegnőnek tűnjék; s az előkelőségek nőtagjai ennek a stílusnak egy egyszerűbb kivitelét viselik. Döbrögiék lánya hol gyönyörű hercegisasszonyként, hol harcos amazonként lép a színpadra, ami egyszerre mutatja, hogy egy-eként, mennyire igyekeznek szülei minden földi jóval ellátni, és hogy ifjú hölgyként miként mutat önálló erőt és egyéniséget. A falu népének öltözkését az egyszerűség jellemzi. Nem rikít rajtuk a szegénység bélyege, de az előkelőségekhez képest merőben eltérő a megjelenésük. Az állatok jelmeze az egyik legizgalmasabb. A színház nem akarja elhitetni, hogy valódi őzek, nyulak, vadkanok és libák vannak a színpadon, öltözkük és mozgásuk viszont segít elképzelni számunkra, hogy valóban állatok futkároznak közöttünk.

És akkor most halkán sétáljunk vissza a nézőtérre, és ülünk le korábbi székre, hiszen a szereplők megelevenednek, és folytatódik az előadás.

Ahogy már írtam róla, a revans első része a gigantikussá alakuló tölgyfánál számoltatik rá Döbrögire a talján mester által, majd még mielőtt kiheverhetné a „súlyos atrocitás” következményeit, már érkezik is a soros püfölés, a német orvosnak öltözött ifjútól. Matyi nem bonyolítja túl, hogy megteremtse a számára kedvező helyzetet. Míg az első esetben, az erdőben minden hadra fogható ember fát vág, addig másodjára Döbrögi kastélyából, mindenkit gyógyfüvet gyűjteni küld az áldoktor. Bár már az erdei bosszú után érezhető az uraság félelme, óvatossága, igazából a második harminc után uralkodik el rajta a paranoia. Kíséret nélkül sehová sem megy, így a Mihály-napi vásárra is, ahol a dézsmát akarja begyűjteni, hajdúk garmadája veszi körül. Ami mégis a vesztét okozza, az a még mindig benne tomboló gyűlölet, és a talán még ennél is erősebb sértettség. A harmadik verést egy végtelen gyorsasággal száguldozó paripa, és annak gazdája alapozza meg. Váradi R. itt még azt a játékot is megengedi magának, hogy az ifjú lókupec Hány Jancsiként mutatkozik meg. A fiatalabb nemzedéknek talán még nem mond sokat ez a név, de az idősebbek jót mulattak ezen a vicces helyzeten.

Miután mindenki az ál-Lúdas után ered, Matyinak már nincs mitől félnie, de Döbrögi is könnyen megadja magát, és önként kínálja fel hátsóját az utolsó harminchoz. Matyi szavatartó legénynek mutatkozik, és megígéri, hogy többé nem bántja az uraságot, ha az jól bánik embereivel. És akkor megérkezik az a zárókép, amire már korábban utaltam: megjelenik Erzsike, Döbrögi leánya, aki most már nem tudja magában tartani érzéseit. Az igazi meglepetés azonban még csak ekkor tárul elénk. A háromszor elvert földesúr nem küzd tovább, és áldását adja a fiatalokra. Ez talán túlzónak tűnő jellemfejlődés, de tény, hogy a nézőknek tetszik...

7.3 A Roxínház Tanodájának színházpedagógiai törekvései

Ahhoz, hogy megértsük a Roxínház tanodája működésének előnyeit, először is a struktúrát kell megvizsgálnunk. A színház minden évben meghirdeti a felvételit, ahol három csoportba kerülhetnek be a gyerekek, leginkább kor és „előképzettség” szerint. A legkisebbek a „C” csoportban kezdik meg a tanulást, majd ezt követi a „B” csoport, míg a legnagyobbak – ha kellő alappal rendelkeznek – az „A” csoportot erősítik. A besorolás két szempontból fontos. Az egyik, hogy a gyerekek a csoportjuknak megfelelő képzésben

részesülnek, míg a másik, hogy az „A” csoportosok minden évadban készítenek egy darabot, amit a teátrum a nagyközönség elé tár. A csoportban való részvétel nem jelent feltétlen színpadi jelenlétet, de aki idáig eljut, az nagy valószínűséggel részévé válik az adott produkciónak.

Merkei Mónika, a színház koreográfusa és a tanoda egyik legfontosabb szereplője – ahogy a gyerekek néha jellemzik: a tyúkanyó – bepillantást engedett a színház módszertani elemeinek megismerésébe. A hozzájuk kerülő apróságok, sok esetben még óvodások, vagy onnan éppen kinövő gyermekek, így sokuknál az első lépés, hogy kialakítsák, majd rögzítsék a ritmusérzékét, ami, mint minden táncnál, koreográfiánál, elengedhetetlen. Ha az alapok megvannak, jöhetnek az alapvető tánclépések. A mozgáskultúra fejlesztése itt már művészi elemeket is tartalmaz, és már néhány alaplépésre is lehet koreográfiát gyártani. A következő szint, a színpadi megjelenés, ami már magasabb rendű a táncnál, hiszen itt – legtöbbször – nem egyéni produkciókról van szó, így a szereplőknek amellet, hogy meg kell tanulniuk a lépések egymásutániságát, figyelniük kell az egységes mozgásra. Egy-egy darab az évad folyamán 20-25 alkalommal kerül színpadra Kaposváron, és nagyjából féltucat előadást visznek vidékre. Ez egy külön kihívás a gyerekek számára, mivel minden színpad más és más. Természetesen a változatlan helyzet sem jelent feltétlen állandóságot, hiszen bármikor kieshet egy-egy szereplő, amikor a térforma változik, és a korábban megszokottól eltérő helyen, vagy akár más koreográfiát kell eltáncolniuk a gyerekeknek. (Merkei, 2024)

A táncmódszertani alapvetés első szabálya, hogy az oktatás biztonságos legyen. Ehhez meg kell teremteni a megfelelő helyszínt, illetve képessé kell tenni a próbára érkezőket a feladatra. Ez nem sokban különbözik a sporttól, vagy akár a testnevelésórától. A gyerekek bemelegítés után nyújtó és lazító gyakorlatokat végeznek, hogy ezzel is csökkentsék a sérülés, a túlerőltetés esélyét. Csak ezek után kezdődhet meg a valódi próba. Ahogyan nőnek és fejlődnek a gyerekek, úgy kell egyre összetettebb és bonyolultabb lépéseket elsajátítaniuk, begyakorolniuk. A végső cél, hogy egy komplex koreográfiává álljon össze a mozgásuk. A próba után szintén elengedhetetlen a levezetés, ami lehet gimnasztika, vagy kifejezetten erre a célra kitalált játék is. (Merkei, 2024)

A tanoda másik fontos eleme a drámaoktatás. Senki sem születik színésznek, így az alapoknál kell kezdeni. Míg a táncnál fontos, hogy milyen pontosan és jól mozgunk a színpadon, a nemtáncos részeknél, könnyen előfordulhat, hogy ennek az ellenkezője a feladat: állni, nem megmozdulni. Sokszor egy mozdulat kitartása, vagy egy alig észlelhető jelenlét a színpadon, teljesen új értelmet ad egy-egy jelenetnek. A drámaoktatás azonban nem a színpadon kezdődik. Ahhoz, hogy valaki hiteles lehessen a nézők előtt, rengeteg tanulást követel. Miután egészen apró gyerekekről beszélünk, az egyik első feladat, hogy megtanítsuk nekik a tiszta beszéd tudományát. Ez még nem a színpadi beszéd, csupán a szép kiejtés, a megfelelő beszédtempó, az ideális hangerő elsajátítása. Csak ezek után kezdődhet meg a színpadi jelenlét, akár szöveggel, akár szöveg nélkül. Horváth Zita, a Csiky Gergely színház egykori színésznője nagy hangsúlyt fektet arra, hogy a gyerekek szabadnak érezzék magukat a drámaóráin, így azokat átjárja a játékosság és a jókedv. Zita elmondta, hogy függetlenül attól, hogy egy gyermeknek az adott pillanatban mennyi esélye van arra, hogy szöveges szerepben is megmutathassa magát, mindenkivel végig csinálják a szöveggyakorlatot. Mint mondta, meggyőződése, hogy a tehetség bármikor előtörhet, így meg kell adni az esélyt, hogy az odáig vezető úton, mindenki végig tudjon haladni. Ugyanakkor pedagógiai szerepe is van annak, hogy együtt dolgoznak a gyerekek, hiszen így erősebb csapattá válnak, és kisebb az esély arra, hogy valakit azért közösjöttek ki, mert szürke kisegérként bujkál a hátsó sorban. A beszédgyakorlatokon kívül fontos, hogy minél több helyzetgyakorlat szerepeljen a tanodások palettáján. Így tanulják meg, hogy a hangjukkal, a mimikájukkal és a testtartásukkal is üzennek a nézőtérre ülőknek. És végül, de nem utolsó sorban, minél többféle megoldást ismernek meg a gyerekek, annál valószínűbb, hogy egy váratlan helyzet, legyen az külső, vagy belső tényező által generálva, a lehető legjobb megoldást hozza ki belőlük. Egy előadásban sohasem az a hiba, ha tévesztünk, hanem az, ha ezt a nézők észreveszik – zárja a beszélgetést Horváth. (Horváth, 2024)

Pintér Katával készített interjúban a rendező kiemeli, hogy: „szerintem ez a Roxínháznak az egyik legnagyobb erőssége, hogy ugyanaz a korosztály játszik a színpadon, mint aki a nézőtérre ül, és ez szerintem a néző gyerekeknek is sokkal izgalmasabb. Ez a különböző fórumokon megjelenő visszajelzésekben is tetten érhető, hogy ők sokkal közelebbnek érzik magukhoz olyankor az előadásokat, hogyha a saját korosztályuk játszik.” (12.1.3. melléklet) – ez módszertani szempontból akkor válik érdekessé, ha azt vizsgáljuk, hogy

milyen hatással van egymásra a színpadon álló és a nézőtéren ülő. A Rozit játszó Németh Maja Mandula válaszából kiderül, hogy nem csak a nézők számára ad pluszt egy előadás-hoz, ha a saját korosztályát látja a színpadon, hanem fordítva is, ahogy Maja fogalmazza: „Jó érzés nekik (a gyerekeknek – a szerk.) játszani, mivel tudom, hogy örömet szerezhettek nekik. Persze azt még szoknom kell, hogy néha olyanok szólítanak meg, hogy láttak a darabban, akiket addig nem ismertem.” (12.1.6. melléklet) Az ifjú művész megjegyzéséből egyértelműen kiolvasható az korábban említett kölcsönhatás.

A színházi szakemberek és a pedagógusok számára nem ismeretlen a színházpedagógia, ami jellemzően egy hátrányos állapot feloldásában nyújt segítséget. Azonban nem kell terápiás módszereket alkalmazni ahhoz, hogy a színház kifejtse az ilyen irányú adottságait. Ráadásul a rendszeres színházba járás, jól megválasztott repertoárral, meg is előzhet olyan hiányérzet kialakulását, ami már terápiát igényelne. Természetesen vannak köztes helyzetek is. A Pintér interjúból megtudhatjuk, hogy a Roxínház Tanodájába több ADHD-s diagnózissal rendelkező gyermek jár, akikről több esetben is csak utólag derült ki, hogy ilyen problémával küzd, mivel a színháznak sikerült „felülírni” a tüneteket így a velük foglalkozó felnőttek számára nem volt észrevehető az amúgy létező probléma. (12.1.3. melléklet.)

A terápia mellett szintén egy fontos szerepe a színháznak, hogy képes közösségi élményt nyújtani. Ez lehet kortárs csoporttal megélt, vagy akár családi élmény is. a darab szerzője, Váradi R. Szabolcs a vele készített interjúban pozitívan nyilatkozik a családi előadásokról, vagyis azokról a darabokról, ami nemcsak a gyerekek számára tud élményt nyújtani. Ahogy ő fogalmaz: „az igazán jó gyerekelőadások családosak, vagyis tudnak a felnőttekhez is szólni, de nem a nekik való kiszólásokkal, amiken ők derülnek, a gyerekek meg nem értik, min, hanem olyan gondolatokkal, amik aztán az előadás végén beszélgetéseket indíthatnak el a gyerekek és szüleik között.”

2021. áprilisában nyilatkozott Pintér Kata a Somogyi Hírlapnak arról, hogy akkor pár hónapja indították el a „'Legyen bármikor karácsony!' elnevezésű kezdeményezést, amelynek lényege, hogy a társulat előadásait minél több gyermek-otthonban élő fiatal megtekinthesse.” (Marosi, Somogyi Hírlap, 2021) A program – hagyományos értelemben véve – nem terápia, viszont ha ismerjük az állami gondoskodásban élő gyerekek életét, és tisztában vagyunk a színházi élmény pozitív hatásaival, nem kérdéses, hogy egy olyan

indirekt módszertani lehetőség, amely segít az élményátadásban, és az irodalmi ismeretek adaptálását is elősegíti.

8 TOVÁBBI FONTOS LÚDAS MATYI ADAPTÁCIÓK

Ebben a fejezetben azokról az adaptációkról írok, melyek bár fontosak, de eddig nem kerültek említésre. Azon műfajok, melyek a hipotézisem bizonyításához elengedhetetlenek a korábbiakban már bemutatásra kerültek, azonban nem gondolnám, hogy a továbbiakban kifejtett feldolgozásai a műnek ne érdemelnének szót.

8.1 Miért nem fontos minden apróság?

Mielőtt összefoglalnám az eddig leírtak alapján, hogy miért is érzem helytállónak a hipotézisemet, szeretnék néhány olyan dologról írni, ami bár nem szerves része a bizonyításnak, vagy adott esetben nincs is ténybeli jelentősége, mégis, talán fontos, hogy megjelenjenek.

Ha figyelmesen nézzük az alapl művet és a feldolgozásokat, feltűnhet néhány olyan különbség, melyek jelentősége, talán megkérdőjelezhető, de emellett felveti a lehetőségét az okok vizsgálatának.

Varga Anikó egy hosszú dolgozatban, narratológiai szempontból elemzi a művet és annak filmadaptációit. A terjedelmes szakmai anyag sok apróságra is rámutat, mint például arra, hogy „DöbröGINEK Fazekasnál még keresztneve sincs.” (Varga, 2022, 73. o.) Ha a rege üzenetét nézzük, akár azzal is megmagyarázhatjuk ezt a hiátust, hogy DöbröGINEK nem a személye, hanem a státusza a lényeges. Vagyis mindegy, hogy a földesúr Bodrog, Ócsa, vagy Döbrög mindenható ura, a szegényekkel ugyanúgy bánik. Ezután viszont érdekes, hogy az adaptációk egy részében, miért gondolták az alkotók, hogy ki kell kerekíteni Döbrögi nevét. Különösen jogos ez a felvetés az 1950-ben bemutatott film kapcsán, ahol – bár inkább politikai propaganda céljából, de – ugyanúgy egy egész csoport (értsd: kulákok) vonatkozásában mutatják be a jellemrajzot. A filmben – bár nincs túlhangsúlyozva – de kiderül, hogy DöME a nagyságos uraság keresztneve. De más feldolgozásokban találkozhatunk Dániellel, vagy akár Mihállyal is.

Az előzőnél meglepőbb, hogy miért nem egyezik Matyi büntetésének mértéke a különböző adaptációkban? Fazekas még „ötvent” húzatott a vakmerő ifjú hátsójára, ami később

– néhány helyen – leértékelődött, és van ahol harminc, de akár huszonöt botütéssel is megúszható az ellenszegülés.

Szintén a számok világában kell elmerülnünk, ha azt vizsgáljuk, hogy a főszereplő hány lúd vonatkozásában érintett. Van, ahol egyetlen libuska szegődik társául, máshol tíz, vagy akár húsz jószág is említésre kerül.

Ezeket csak azért emeltem ki, mert szerettem volna rámutatni, hogy nem feltétlenül tisztetlenség sem a művel, sem a szerzővel szemben, ha nem ragaszkodunk minden egyes betűhöz. A lényeg Fazekas Mihály Lúdas Matyijával (néhol Ludas Matyi) kapcsolatban úgyis a történet egészében rejlik.

8.2 Ludas Matyi a Bábszínházban (Németh Antal, Pekáry István, Dékány András) - 1954

Ahogy a művészet minden más ága is elsősorban a felnőttek kiszolgálására született, úgy a korai bábelőadások sem a gyerekeknek szóltak. Mára ez sokat változott. A hazai bábjáték - az elmúlt évtizedek hullámhegyei és hullámvölgyei után – továbbra is az egyik legerősebb és külföldön is elismert színházi műfajunk. „A Magyar Televízió története korai időszakának egyik slágerműfaja volt a bábjáték. (...) A hatvanas évek a lelkes, nagy sikerek időszaka, a hetvenes évek a profi kiemelkedő alkotásoké, a nyolcvanas évekre az amatőr bábjátszás szervezése és bemutatása a jellemző, s sajnos a kilencvenes évek a lassú elhalás időszakát hozták.” (22.) Az iménti elemzés a bábelőadások televíziós előadásaira vonatkozik, de – ha kisebb mértékben is – a bábszínházak látogatásában is tetten érhető volt a kereslet csökkenése. Ma már azonban az sem meglepetés hogy a Budapesti Bábszínház látogatottsága – egy-egy évben – meghaladja a 100 százalékot. (23.)

Ma már – főleg az óvodai nevelésnek köszönhetően – a kisgyermek nemcsak nézői, de „előadói” is a műfajnak. A tárgyakkal játszó és azt megszólaltató ifjak nem tesznek mást, mint egy bábszínész: létrehoznak egy történetet, és élettelen dolgokat ruháznak fel élőkre jellemző tulajdonságokkal. Ahogy a gyerekek a „bábozást” felfedezték játékként, idővel az alkotók is egyre komolyabban vették a gyerekeket, mint közönséget.

„Magyarország első állandó, hivatásos művészi bábszínháza, a Nemzeti Bábszínház 1941. március 17-én nyílt meg a VI. kerületben, a Podmaniczky utca 8. szám alatt, az egykori István Király Szálló épületében. Az első három esztendeje valóságos diadalmenet; gyermek- és felnőtt előadásainak nézettsége a legmerészebb várakozásokat is felülmúlta. 1949-ben a magyar bábjátás hagyományainak őrzésére alakult az Állami Bábszínház.” (25.)

És ezzel meg is érkeztünk egy olyan előadáshoz, amely ma már – jelentős részben —a gyermek korosztálynak szól. A Ludas Matyi az a mű, amely minden létező bemutatási formáért egyszerre kiált. Ízes nyelvezete, egyszerű és örökérvényű története pedig minden alkotót arra sarkall, hogy saját gondolataiba öltöztetve, átadja a jó és a rossz, a szegény és a gazdag, az öntelt és az alázatos harcának rajzolatát.

Az '50-es évek derekán jelenik meg Dr. Németh Antal rendezésében a Ludas Matyi, mint bábelőadás. „Az 1944-től színpadokról letiltott Németh Antal, aki 1935 és 1944 között a Nemzeti Színház igazgatója volt, megtartotta első bábtörténeti előadását a Népművészeti Intézetben, és tíz év után ismét rendezni kezdett: az intézmény Bábstúdiójában lehetőséget kapott a Ludas Matyi bábelőadásának színrevitelére.” (Somogyi, 2021, 61. o.) Mind ezt úgy, hogy korábban nem rendezett bábelőadást, így különösen értékelendő az, ahogyan a rendező visszatért a művészvilágba. Ha pedig már visszatér, rögtön az akkor ötven esztendőes Pekáry Istvánt kéri fel tervezőnek, valamint Dékány Andrást írónak. A választ nem véletlen, hiszen Németh még 1939-ben színpadra állította a művet, akkor még hagyományos színházi előadásként. '54-ben – talán nem meglepő módon – Dékányt kérte fel, hogy a korábbi átiratát bábszínházi előadásra adaptálja és a korábbi díszlet- és jelmeztervezőt pedig báb- és díszlettervezőként foglalkoztatta. Az új előadásnak – ha nem is rögtön – hatalmas visszhangja volt, aminek egyik kiemelkedő oka Pekáry személye volt. A tervező korábbi megítélését mi sem mutatja jobban, mint Fóthy János 1929-es értékelése: „Pekáry István stílusában népies fantázia és szinte gyermekes romantika szólal meg. Mintha a régi táblabíróvilág parasztjainak a nyugati kultúrától nem érintett lelke nyilatkoznék meg a kedvesen érdekes alkotásokban.”. (Fóthy, 1929, 6. o.)

A Népművészeti Intézetben megszületett mű kis híján mégis az agyonhallgatás áldozatává vált. A korabeli dokumentumok megörökítik a próbafolyamatot, de a bemutatóról, vagy akárcsak annak fogadtatásáról, vajmi keveset tudunk. Ugyanakkor sokat elárul az

áldozatkész munkáról Balogh Géza, a magyar báb- és színháztörténet kiváló ismerőjének visszaemlékezése, aki így írt a próbafolyamatról: „Németh Antal télikabátban irányította a munkát. A mostoha körülmények ellenére hihetetlen energiával dolgozott. Minden részletre kiterjedő, precizitást követelő, hol higgadt-bölcs, hol indulatos instrukciói úgy törtek föl belőle, ahogy a szomjazó veti rá magát egy horpadt bádognakulacsra a sivatagban. Egyszerre volt részvétet ébresztő, megindító és imponáló.” (Balogh, 2005, 73. o.) Hogy ezek után miért némulnak el a híradások, nem tudhatjuk, viszont azt igen, hogy az elkészült művet Debrecen ölelte magához és 1955. május 2-án ezzel az előadással nyílt meg a Ludas Matyi Bábszínház. A Hajdú-Bihar megyei Néplap kritikája pedig megkérdőjelezhetlenné teszi az előadás színvonalát, amikor így fogalmaz: „A cselekmény a bábszínház lehetőségei közt is meglepően mozgalmas. Az írói teljességből alig maradt ki valami. A bábok meg egyenesen oly tökéletesen keltik életre a Ludas Matyi világát, hogy ha Fazekas Mihály meglátná, még neki is potyogna a könnye a nevetéstől.” (Somogyi, 2021, 2. o.) Fontos látni, hogy ez a produkció – nem kisebbítve Fazekas érdemeit – elsősorban a három alkotójától vált ikonikussá. A rendező, az író-dramaturg és a tervező egy olyan egységben volt képes alkotni, ami megkérdőjelezhetlenné teszi az előadás színházi és művészettörténeti értékeit egyaránt. Némethnek tulajdonítják a rendezői példányban szereplő idézetet, melyet az expozéból emelek ki: „A Ludas Matyi nevezetes szerepet tölt be azoknak a magyar irodalmi alkotásoknak a sorában, amelyek megírásuk pillanatától kezdve többek akarnak lenni, mint csak szórakoztató irodalmi művek – mondja. – Koroszmét tolmácsolnak, és így hatásuk az általános emberi élet szempontjából történelmi jelentőségű.” (26.)

Németh, a visszatérő rendező, Pekáry, a sokszor egyszerre dicsért és kritizált képzőművész, és Dékány, akinek mindig volt „megfelelő tolla”, hogy színpadkészre írja Fazekas regéjét, valódi példát mutat nekünk a színház valódi szerepéről és az alkotói alázatról. Pekáry bábtervei máig is számos képen, rajzon tanulmányozhatók, azonban a bábok, díszletek eredeti változatban már nem kutathatók: „Az 1954-55-ben készült bábok-díszletek

közül ma egyetlen egy sem ismert. Mégis bízunk abban, hogy kitartó kutatással felbukkanhat néhány „szereplő”, amelyek fontosságát gondos szellemek annak idején felismerték és megőrizték az utókornak. E bábok egyedülállóak mind Pekáry István, mind Németh Antal életművében.” (Somogyi, 2021, 75. o.) Szerencsére a tervek jelentős része ma is fellelhető, így miközben egyetlen ruhadarabról tudunk, ami túlélte az évtizedeket, többek

17. sz kép Kertész Károly a Népművészeti Intézet *Ludas Matyi* című előadásából, 1954. Tervezte: Pekáry István.

között Somogyi Zsolt leírásából tiszta képet kaphatunk a bábok kinézetéről: „A kerekfejű, mandulaszemű alakok jellegzetes népi, falusi ruhadarabokat viselnek – a nők fejkendőben, bő szoknyában, köténnel, a férfiak

pörgekalapban vagy kucsmában, bő vászongatyában vagy posztónadrágban, mellényben vagy subában tűnnek fel. Karakterében Döbrögi – illetve az őt szolgáló hajdú és a kulcsárné, Panna – tér el a többi bábtól, apró gyöngyszemeikkel. Az uraság zsinórozott, „a magyar nemes-urak Mária Terézia-korabeli viseletében” tűnt fel. A hajdú klasszikus 18. századi egyenruhában jelenik meg. Pillanatnyilag ennek a bábnak a töredéke – zubbonya – az előadás egyetlen ismert tárgyi emléke.” (Somogyi, 2021, 73. o.)

Addig, amíg Pekáry saját művészetét adaptálta a bábszínházi környezetbe, Németh kifejezetten kiművelt volt a műfajban. „Németh Antal színháztudós is volt, rendezői korszaka előtt külföldön tanulmányozta a hazai színháztól alapjaiban különböző „látványszínházi” formákat, fénydramaturgiai megoldásokat (N. Mandl, 2012, 13, 37–42), és a keleti és nyugati bábjáték összehasonlításával is komolyan foglalkozott. Rendezéseiben különösen sokat foglalkozott azzal, hogy a „képzelet játékait”, az álmok szféráját hogyan lehet színpadon megjeleníteni (vö. Székely, 1994, 12, 13–15.). Témánk szempontjából fontos, hogy állásvesztése után kilenc évvel először a Népművészeti Intézetben kapott állást. Az

intézet feladata az amatőr bábcsoportok módszertani segítése volt, többek között szórakoztató, de tudományos tanfolyam jellegű előadássorozatokkal. Mivel a távol-keleti bábos műfajokat Németh Antal ismerte a legmélyebben nálunk (Németh, 1955; vö. még Németh, 1988; Balogh, 2019, 5–16), őt is felkérték. A tanfolyam keretében 1955-ben – a vásári bábjáték stílusát és eszköztárát alkalmazva – színpadra állította a Ludas Matyit (látvány: Pekáry István)” (N. Mandl, 2021, 161-176. o.) Feltételezhetjük, hogy Németh, aki korábban a Nemzeti Színház igazgatójaként kezdte el jelentős színházi kísérleteit, szintén „alamizsnaként” kapta a bábszínházak lehetőségét. Németh azonban nem így értékelte a lehetőséget, és mint a műfaj akkori legszakavatottabbja, képes volt itt is maradandót alkotni. Ehhez talán annyit érdemes hozzátenni, hogy a színház sohasem egy emberről szól, így Németh szakmai kvalitásai mellett azt is meg kell említenünk, hogy hihetlen érzéke volt alkotótársai kiválasztásához.

Fontosnak tartom kiemelni, hogy a bábszínház szóösszetétel, a lehető legjobban lefedi azt, amivel egy ilyen előadás alatt találkozhatunk. A bábszínház nem más, mint egy színház, ahol az élő szereplőket – részint – bábok helyettesítik. Azért írom, hogy részint, mert – a produkciók egy részében – a bábokat mozgató művészeket ugyan nem látjuk, de a hangjuk ugyanúgy része az előadásnak, mint az élőszereplős teátrumokban. Színpadi színészként akár azt is megkockáztatom, hogy egy bábelőadás több munkát követel meg az művészektől, mint a hagyományos színház, hiszen az előadót egy sor eszköztől megfosztja. A báboknak nincs mimikájuk, és a mozgásuk (mozgatásuk) is korlátozottabb, mint a színészeké. A Ludas Matyi színlapját olvasva, még felsorolni is sok lenne a szereplőket (bár megérdemelnék), de van egy név, amit mindenképpen meg kell, hogy említssek. Ő pedig nem más, mint Kemény Henrik, aki több karaktert is életre keltett, úgy mint Náci kutyát, Paprikajancsít és magát a címszereplőt: Ludas Matyit. Kemény kiemelése egy többgenerációs történet miatt megkerülhetetlen, hiszen a – meggyőződésem szerint – a legismertebb magyar bábfigura harmadik generációs „gondozója” ennyit mindenképpen megérdemel. Különösen, ha figyelembe vesszük, hogy az adott karakter ismertsége és szeretete, 13 évvel (e sorok születésekor) Kemény halála után, még mindig töretlen. Talán abban sem tévedek, ha azt feltételezem, hogy a „Szervusztok pajtikáim!” köszönés elhangzásakor, a fiatalok és a kevésbé fiatalok, de még a valaha volt fiatalok is rögtön maguk előtt látják a Vitéz Lászlót, aki bár kísértetiesen hasonlít Paprikajancsira, mégis egy önálló entitás.

Talán meglepő, hogy magáról az előadásról, viszonylag kevés szó esik ebben a fejezetben. Ennek leginkább az az oka, hogy viszonylag kevés információ maradt fent a 70 évvel ezelőtti produkcióról. Viszont mégis fontos, hogy tudjunk róla, mert olyan alkotók munkáját dicséri ez az alkotás, akiknek sokat köszönhet a ma bábszínháza, és az egész magyar kultúra.

8.3 Lúdas Matyi a Budapest Bábszínházban – 2012

Amikor először találkoztam a Budapest Bábszínház asztali bábos produkciójával, kicsit bizonytalan voltam. Ebben a műfajban egyszerre jelennek meg élő szereplők, majd ugyanők keltik életre a bábokat is. Ráadásul Miareczky Edit tervezte bábok egyszerre korhűek és groteszkek, ami külön ízt, valami érdekes zamatot ad az előadásnak. Mindközben azon gondolkodtam, hogy vajon egy óvodás korú nézőt ez mennyire zavar össze? Báb, vagy ember; ember, vagy báb; vagy mindkettő? A gyermek néző mennyire képes használni a fejében azt a bizonyos kapcsolót, ami alkalmas arra, hogy összeforrasztja a bábokat az emberekkel. De minél többször néztem meg a fellelhető videóanyagokat, annál egyértelműbb volt, hogy ami számomra kérdéses, az a gyermeki léleknek természetes. Ők nemcsak kíváncsisággal, de bizalommal telve ülnek be a nézőtérre. A végső érv az előadás dolgozatomba emelése mellett pedig az volt, hogy bár nagy terjedelemben

18. sz. kép Lúdas Matyi – Budapest Bábszínház

foglalkoztam az 1954-es Németh Antal nevével fémjelzett előadás-sal, az adott fejezet elsősorban az alkotókra koncentrált, akiket méltatlanul kevesen ismernek.

Tasnádi István, miközben a szövegkönyvet írta, egyik kezében Fazekas művét tartotta, a másikkal Schwajda átíratát. Akárhogy számolom, ez már önmagában

három kezet feltételez. És hogy kerül ide Schwajda? Hát úgy, hogy rajta kívül Tasnádinál és Váradi R. Szabolcsnál találkozunk azzal, hogy a liba képes számunkra is érthetően

gágogni..., illetve megszólalni. Természetesen nem vonom kétségbe, hogy az elmúlt évszázadokban ne fordult volna elő ilyesmi, de erről nem nagyon maradtak fent írásos emlékek.

Sokszor érezhetjük úgy egy produkció után, hogy – ahogy ma mondanák a fiatalok – kissé túltolták a felhasznált eszközöket; ami viszont nem igaz a Fige Attila (e.h.) által rendezett műre. Szoboszlai Annamária a színhaz.net portálon így foglalja össze az előadást: „A klasszikus, szülők által már feltételezhetően olvasott, vagyis ismert mesék hol rajzfilm-animációs, máskor mozgásszínházi elemeket is alkalmazva kerültek színpadra, de meglepetések még ezen fölül is érthették az idősebb nézőt, jelesen a Fazekas Mihály-féle Lúdas Matyi Tasnádi István-féle modern átíratának, (...) főként a szituációk, az igazságszolgáltatás jogos igényén túl (mert bár a bankoknak is háromszor verhetné vissza a bőszen ügypé) elsősorban is Lúdas Matyi és szerelmesének, a Tasnádi teremtette Klárának (Döbrögi fogadott leányának s egyben jövőbelijének!) – *Döbrögi lányával már a Roxínház előadásában is találkozhattunk* – a dialógusai – vagyis a párkapcsolati dichotómiák – mentén igyekezett közelebb férközni a mai néző érzésvilágához. Mindeközben sűrűn kicacsintott a vásári komédiázásban járatos idősebbekre is, például a „bábszínház a bábszínházban” jelenetben, Vitéz László figurájának a megidézésével. Az egyetemi hallgató Fige Attila Miareczky Edit asztali bábjainak segítségével ügyesen játszik a lélek áthangolthatatlan húrjain, hisz Matyit nem avatja patyolattiszta hőssé. Noha szükségszerűen fejlődik a jelleme, a megbocsátás Klára által képviselt erényét még ebben a XXI. századi variációban sem hajlandó gyakorolni, – erre az erkölcsi dilemmára mutattam rá a 2.1.1. fejezetben – s a félbehagyott harmadik verést az irodalmi előképeknek megfelelően befejezi. A darab fő humorforrása, – Itt Szoboszlai is kiemeli, hogy a különböző adaptációkra nem jellemző, hogy a liba beszéljen – hogy a Fazekas-mese Schwajda György-féle átíratához hasonlóan itt is megszólal Matyi lúdja.” (Szoboszlai, 2013.)

Szintén a színhaz.net oldalán olvashatjuk, de már Rádai Andreától a következőket: „Valószínűleg a legkonzervatívabb színházi alkotóban sem merülne fel komolyan, hogy mondjuk a Lúdas Matyit Fazekas Mihály kétszáz éves, változatlanul hagyott szövegével állítsa színpadra gyerekek számára.” (Rádai, 2015.) Ez a vélemény teljesen megegyezik azzal, amit a rege bemutatásakor megfogalmaztam. Rádai eközben – Tasnádit átíratát idézve – rámutat, hogy az archaikus nyelvezet és az argó milyen jól megfér egymás mellett, ha jól keverjük a szöveget: „Elindultam sej-haj, szerencsét próbálni / megpróbáltam

ehhez, sej, jó képet vágni, / nem is volt túl nehéz, / sej, jó képet vágni, / mert szerintem tők jó a világot járni” És valóban! Tők jó világot járni, vagy akárcsak világot látni, amihez nem is kell repülőre ülnünk, hiszen elég, ha ellátogatunk egy színházba.

Rábai ugyanebben a cikkében egészen odáig megy, hogy a szerzőről azt írja: „Tasnádi István darabjai játékosak, szellemesek, és merészen kísérleteznek a meseszöveg sajátosságainak kifigurázásával.”

Ahogy Fige Lúdas Matyija, úgy nagyon sok más produkció is úgy van kitalálva és találva, hogy az több korosztály számára is érdekes és élménydús. Természetesen, ez nem azt jelenti, hogy bármelyik korcsoport kárára tesznek egy darabot élvezhetővé a többiek számára. A bábszínház, akárcsak a hagyományos színház, nemcsak a megírt szövegről szól, így a szereplők és a nézők együtt élik meg a történetet, és bizonyos mértékig együtt is alakítják azt. Erre a legegyszerűbb példa, amikor egy szereplő belépőjét nyíltszíni tapsal jutalmazza a közönség, ami értelemszerűen késleltetheti az ő megszólalását. De ugyanez érvényes a közönség egyéb reakcióira is, még ha nem is korlátok nélkül.

Tasnádi átiratával egy lendületes, izgalmas produkció alapjai születtek meg, amivel Fige nagyon jól élt. A beszélő liba, vagy Döbrögi mostohalánya, aki egyben tervezett jövődöbelije is megalapozza, hogy ebben a darabban, valóban számíthatunk valami csattanóra a vége felé. Bár arra – szerintem – kevesen számítottak, hogy ez pont Matyi karakterének árnyalását, az eredeti elhatározásait - változó helyzetekben - újraértelmezni is képes főhős megteremtésének lehetőségét rombolja le kissé. Ahogy Szoboszlait idézve az elemzés elején már feltártam: a libapáasztornak megadatik, hogy kegyet gyakoroljon, és legalább Klára kérésére csökkentse a végső ütlegek számát. Matyi azonban makacs és keményfejű marad, és a félbehagyott verést folytatva, teljesen „megtéríti” a tartozása utolsó harmadát.

8.4 Lúdas Matyi Schwajda György átiratában

19. sz. kép Lúdas Matyi a Madách színházban

Nehéz olyan adaptációs megoldást találni, aminek a nyelvén ne szólalt volna meg Fazekas regéje. Ugyanígy nehéz a legnagyobbak közül olyan alkotót találni, akik így, vagy úgy, ne kerültek volna kapcsolatba Matyival. Amikor eldöntöttem, hogy ez a mű lesz a dolgozatom alapja, még nem sejtettem,

hogy milyen nehéz, és valahol mélyen, milyen felelősségteljes az a döntés, hogy ki fér bele a végleges munkába, és ki az, akit „el kell, hogy engedjek”? Schwajda György azok közé tartozott, akiről már a legelején tudtam, hogy az ő szemén keresztül is akarom látni és láttatni ezt a történetet.

Nem tudom, hogy valaha összeszámolta-e valaki, hogy hány színházban, hány felújításban született meg, vagy jött vissza Schwajda György átírata. Én most csak néhányat említenék, a teljesség igénye nélkül. Talán az egyik legismertebb mind közül a Madách színház előadása, ami 2022-ben már a háromezredik előadásnál tartott. A premier, még 1996-ban volt, és a Cseke Péter rendezte produkció sikere azóta is töretlen. A 300 előadásban közel 60 művész állt színpadra, és Ruzicska László, aki ’22-ben már 21 éve volt a „csapat” tagja, így nyilatkozott az előadásról: „25 éve van egy város a Madáchban. Általában hétfőként reggel válik láthatóvá. Aki játszhatott benne vagy láthatta, örökre a szívébe zárta, hiszen igazi régi mese születik újjá ott minden alkalommal. A város neve: Döbrög. Lúdas Matyi nagy „gazság-igazság-kalandjának” a helyszíne, a ’libák szemszögéből elmesélve.” (Szoboszlai, 2013.)

A másik színház, amit szeretnék kiemelni Kaposvár szívében, a Csiky Gergely Színház. Ez utóbbit az teszi érdekessé, hogy 2016-ban, alig több mint másfél évtizeddel Váradi R. Szabolcs saját átíratának megrendezése után Funtek Frigyes állította színpadra a Lúdas Matyit, immáron Schwajda szövegkönyvével. A kultúra.hu így emlékezik az előadásra: „Felismerjük majd Fazekas Mihály legendás történetét, ám Schwajda György a libák szemszögéből írta meg a cselekményt. Itt minden és mindenki ’libából’ van, ők változnak

néha emberré, amikor a történet ezt megköveteli. A főliba – Galibának hívják – a cselekmény mozgatója, aki számos fordulattal és még több humorral irányítja a mesét, mely gyermekeknek is, szüleiknek is mulatsággul szolgál.” (Rádai, 2015.) Akik látták az előadást, máig emlékeznek rá.

8.5 A rádiójáték – 1984

Ahogy kutattam Schwajda és Matyi kapcsolatát, szembejött velem egy 1984-es rádiójáték, amit korábban nem ismertem. Már utaltam rá, hogy mennyi minden változott azóta,

20. sz. kép Lúdas Matyi bakelit lemezen

hogy kinőttem a gyermekkorból, és ez nincs másként ezzel a műfajjal sem. A '70-es, '80-as években egészen más szerepet töltött be az emberek életében a rádió, ami nagyon nagy részt vállalt az irodalom terjesztésében is. Az így született rádiójátékok sugárzásakor, sokszor az egész család a készülék köré gyűlt. És nemcsak azért, nem volt más szórakozásu(n)k, hanem mert valódi élményt nyújtott. Mindezek a tapasztalatok, mind pedig az a tény, hogy

ez a műfaj még érintetlen a dolgozatomban, elősegítették a döntést: Schwajdától ezt az adaptációt kiemelem. A rádiójáték (vagy hangjáték) a meséhez áll legközelebb, így nem kétséges, hogy minden előny és erény, ami a meseolvasást jellemzi, itt is megjelenik. Sőt! Akár ezt a produkciót hallgatjuk, akár másikat, rendre azzal találkozunk, hogy a szereplőket más és más művész szólaltatja meg őket. Ez sokat segít a hallgatónak abban, hogy a történetet könnyebben tudja követni. Ugyanígy jellemző a műfajra, hogy az események alátámasztására hangeffektusokat és kísérő zenét használnak az alkotók. Ez tovább színesíti a történetet, ráadásul az akusztikus, zenei hangulatfestő elemek segítenek belehelyezkedni az események sodrába. A Galaktika oldalán a hangjáték címszó a következőket tartalmazza: „A hangjáték egy saját dramaturgiát igénylő, hangra értelmezett előadás; elsősorban rádiós műfaj, szinonimái a rádiójáték, rádiódráma, néhol a rádiószínház is. A dialógus és a különböző akusztikus hatáselemek kizárólagos használata jellemzi.” (Fish,

2020.) Szintén innen tudhatjuk meg, hogy a műfaj idén (2024-ben) lett százesztendőös. Az első hangjátékot Angliában, a BBC sugározta 1924. január 15-én.

Fazekas alapműve folyamatosan inspirálja a színházi és filmes alkotókat. És bár a számtalan feldolgozás között akadnak felejthetőek is, felsorolni is hosszú lenne azt a listát, amely az emlékezetes produkciókat említi. Ez a hangjáték is ezek közé tartozik. Egy blogger, freddyD így ír róla az oldalán: „(...) nem viccelek, sok részt még mindig kívülről fújok, pedig már biztosan nem hallgattam vagy 15 éve. Gyerekként vallásosan imádta az egész családom. (...) A megszokott klasszikus mese itt azért át van variálva valamenynyire. Például ott van a pösze, sznob liba, akinek be nem áll a szája. Éneklését Matyi világszenzációként akarja prezentálni, csak az a baj, hogy senki más nem érti, hanem csak gágogást hall. Aztán jön Döbrögi a képbe.” (freddyD, 2012.) Ha pedig valaki meghallgatja a most már, közel 40 éves felvételt, rögtön megérti ezt a rajongást. Magos György által rendezett előadás olyan fergeteges szereposztással készült, ami akár önmagában garancia lehetett volna a sikerre: Lúdas Matyi – Balkay Géza, Galiba – Benedek Miklós, Matyi anyja – Törőcsik Mari, Döbrögi – Kállai Ferenc, Ispán – Garas Dezső, Gyógykóvács – Csákányi László, Munkavezető – Ujlaky Dénes, Öregasszony – Gyarmathy Anikó, 1. hajdú – Gazdag Tibor, 2. hajdú – Balogh András. Sokan már nincsenek közöttünk, de hangjukon keresztül ma is hasonló hatást képesek kiváltani a hallgatókból, mint az átirat megszületésének idején.

Schwajda roppant merészen, de alázattal gyúrta át Fazekas művét. A szöveg egyszerre Fazekas, egyszerre Schwajda. Az természetesen szubjektív, hogy ki, kinek a stílusát véli felfedezni egy-egy párbeszédnél, de számomra például Benedek Tibor Galibája, akár egy Rejtő Jenő műben is könnyedén megállná a helyét. Természetesen további párhuzamokat is találhatnánk, ha ez lenne az elemzésünk célja.

Míg Schwajda színházi adaptációjában mindenki liba, itt Galiba az, aki kilóg a libasorból. Matyiék egyetlen jószága bármely szemlélő szemében egy egyszerű lábasjószág. Matyi (Balkay Géza) viszont mást lát, illetve hall benne. A lusta kölyök érti a liba (Benedek Miklós) gágogását, illetve beszédét, és elhatározza, hogy megtanítja énekelni, hogy aztán ezzel keresse degeszre magát. Álmaiban gazdagabbá válik, mint az egész falu. De van egy probléma: Galiba olyan pösze, hogy az már fáj. Ráadásul figyelmetlen is, így rendre

elrontja a nótáknál a belépést. Matyi azonban nem adja fel, és tovább foglalkozik vele. Igazi sokként éli meg, amikor kiderül, hogy az édesanyja (Töröcsik Mari) nem érti Galiba énekét, de hát mit lehet tenni? Az öregasszonyok már csak ilyen botfűlűek. Matyi elhatározza, hogy az éppen kezdődő vásári sokadalomban debütál az éneklő libájával. És itt jön a következő döbbenet: senki sem énekelni hallja a libát. Csakúgy, mint a fejezet elején említett színházi előadásban, itt is Matyi az egyetlen, aki érti a baromfi beszédét. A többieknek ez csak zavaros, zavaró gágogás. Ennyi. Erre képes a tömegek szemében Galiba; akárcsak egy liba. Matyi csúnyán leszerepel, ráadásul megérkezik a vásárba Döbrögi (Kállai Ferenc), aki úgy tesz, mintha érdekelné az emberek véleménye. Galiba pedig addig provokálja Matyit, míg az kiáll az uraság elé, hogy panaszszóval éljen. Igen ám, de az libapásztor arcátlanul, sapkában áll ura elé, és még arra is veszi a bátorságot, hogy azt mondja, majd leveszi a főfödőt, ha az uraság is így tesz. Talán ebben az adaptációban a legszembetűnőbb, hogy Matyi vesztét az önérzete fogja okozni. A felháborodott Ispán (Garas Dezső) rögtön kimondja az ítéletet: 100 botütés! De Döbrög „kegyelmes és jószágos” ura elengedi a büntetést, és megelégszik, annak negyedével. Ezzel a huszonöttel pedig megpecsételődik Döbrögi sorsa.

Ezután Matyi és Galiba 10 évre eltűnik a szemünk elől, vagyis ekkorát ugrunk az időben két jelenet között. Párizs, London és Róma – hogy csak néhány várost említsünk – után a két utazó újra Döbrög porában találja magát. A Sorbonne-on, a Bolognai Egyetemen (...) szerzett tudását most a bosszúállás kéjes megvalósításának rendeli alá Matyi. Az uradalomban éppen építkezés folyik, és a folyton leomló torony építőmesterért kiált, így vándorunk – kellő rábeszélés után – felfüggeszti útját az orosz szultán felé, hogy az erdőben, lemorzsolva Döbrögi embereit, megadja az első huszonötöt, a tartozása első harmadát. A libapásztor gyorsan gúnyát vált, és már, mint Hippokrátesz doktor jelenik meg újra az uradalomban, aki azonban csak elsőrendű betegségeket hajlandó gyógyítani, amik minimum halálosak. Döbrögi a verés után valóban úgy érzi, hogy belepusztul a fájdalmaiban, így a „professzió” beadja derekát, majd elküldi az uradalom minden emberét gyógyfüvet szedni, hogy megadhassa adósága második harmadát.

Itt ismét egy időugrás következik, amit onnan tudunk, hogy Galiba panaszkodik gazdájának, hogy már két esztendeje poshadnak a semmi közepén. És akkor ismét a döbrögi vá-

sárban találjuk magunkat, ahol Matyi hőstette már mindenki előtt ismert. Így amikor segítséget kér, gyorsan kötélnek áll az egész falu, és bátran vállalják, hogy eljátsszák Lúdas Matyi szerepét, hogy így csalják el az uraság embereit, akik mögé rejtőzve az elmúlt éveket töltötte, kastélya „fogságában”. Ahogyan az várható, a végén ott áll szemtől szemben Döbrögi és Matyi, akit már csak huszonöt botütés választ el a teljes törlesztéstől. Ha pedig ott van, el is nászpángolja az ifjú a gonosz uraságot, aki nemcsak belátja, hogy alulmaradt a furfangos libapásztorral szemben, de hogy lelkén könnyítsen, bejelenti, hogy szétosztja mindenét a népe között.

8.6 Lúdas Matyi a cirkuszban - 2016

Mit adjunk a népnek? Panem et circenses – Kenyeret és cirkuszt. Ez a vélemény már több ezer éve tartja magát. Természetesen az ókori Rómában még egészen másról szólt a cirkusz, mint napjainkban, de kétségtelen, hogy a műfaj, ha új köntösben is, de őrzi népszerűségét. A folyamatosan „portyázó” társulatok mellett vannak, állandó játszóhellyel rendelkezők is. Ilyen a Fővárosi Nagycirkusz is, ahol „Fazekas Mihály klasszikus művét elsősorban az általános és középiskolai diákok számára öltöztette új köntösbe a Jászai

21. sz. kép Egy akrobata lúd

Mari-díjas rendező Fekete Péter, a Fővárosi Nagycirkusz zenekarvezetője, Szakál László és Pál Dániel Levente dramaturg. *A Lúdas Matyi a cirkuszban* egy igazi összművészeti produkció, melyben a lélegzetelállító artista produkciók mellett helyet kapott a tánc-, báb- és színházművészet, a költészet és a musi-

cal. – Ritka az ennyire komplex produkció, de különösségét tovább növeli, hogy egy magyarra lett történetet, még magyarabbá tettek. – A magyar népzenei motívumokra épülő dallamok, a képzett artisták által előadott produkciók, a jelmezek, a szimbólumok és hangulatok, az állatszámok, az egyedülálló óriás bábelefánt és a főszerepeket alakító profi

színészek (Felföldi Anikó, Konter László, Kabai Alex) által egy igazi összművészeti produkciót láthat a közönség.” (Szekáry, 2018.) Bár ebből az idézetből is kiderül, hogy az előadást elsősorban az általános és középiskolások számára készítették, mégis fontosnak éreztem, hogy írjak róla. Miközben azt vizsgálom, hogy a különböző feldolgozási módok közül, melyik szolgálja leginkább az óvodás közönség bevonását, nem szabad megfeledkeznem arról sem, hogy a ma óvodásai, egyszer majd belenőnek az itteni célközönségbe.

A cirkusz már elrendezésében is roppant speciális helyszín amiatt, hogy a „színpad”, vagyis a porond a nézők között, középen helyezkedik el. Ezzel a megoldással a színházak csak nagyon ritkán élnek, mivel struktúrájuk erre a megoldásra kevésbé alkalmas, így általában csak stúdiódarabok esetében találkozhatunk vele. Egy ilyen vállalkozás könnyen elszakadhat az eredeti műtől, de a Fővárosi Nagycirkusz, annak művészei és a meghívott előadók olyan alázattal nyúltak Fazekas művéhez, hogy mindenképpen hatalmas élményt nyújt azok számára, akik szeretik a cirkuszt és érdekli őket a Lúdas Matyi illeté váló újragondolása. Fekete Péter, a darab rendezője ezt így fogalmazta meg: „A mi Lúdas Matyink különböző korosztályoknak tud kérdéseket felvetni, ebben is rejlik az ereje” (29.) Ez a fajta megközelítés a mű legtöbb feldolgozására igaz, hiszen az alapgondolat elsősorban egy felnőtt korosztály társadalmi problémáját, tragédiáját mutatja be, de egy családi előadásnak szánt produkció a gyermekek számára is érthetővé és élvezhetővé teszi a történetet. Az ebben a dolgozatban megvizsgált feldolgozások közül ez a Fővárosi Nagycirkusz produktumán kívül ugyanúgy érvényes a Dargay féle 1977-es animációs filmre, vagy akár a Roxínház előadására is.

Az általam megtekintett felvételek egyértelműen bebizonyították, hogy egy olyan monumentális attrakció jött létre, ami mellett nem lehet szó nélkül elmenni. Az artisták, a darabban felvonultatott állatok, az ügyesen – az előadás részévé váló – elefánt óriásbáb, illetve az, hogy az előadást továbbépítve megismerhettük Matyi barátait, és hogy a lúd, - több művész által – különböző személyiségeket megformálva olyan értelmezési dimenziókat nyitott meg, melyekre Fazekas művéből eddigi ismerete alapján még nem gondoltam. (Jelenetképek: 22-es, 23-es képmelléklet)

Ezzel együtt én azt látom, hogy ennél az előadásnál a cirkusz – saját adottságai miatt – egy teljesen új műfajt hozott létre. Ez egyértelműen nem színház, de nem is cirkusz, hanem valami hibrid alkotás, ami a két játszóhely erényeit ötvözve igyekszik lenyűgözni a

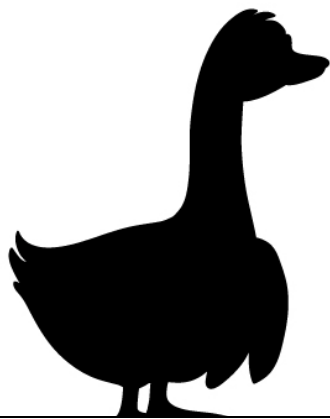
közönségét. Fekete Péter azonban segítségünkre siet, nehogy azt higgyük, hogy Fazekas születésének 250-ik évfordulójáig kellett várni, hogy a megszokottól eltérő módon tárják művét a nagyközönség elé: „Ebben a sorban nem mi vagyunk az elsők, Balogh István színész, színigazgató, drámaíró, a 19. századi magyar színjátszás úttörője 1838-ban énekes bohózzá dolgozta át, művének bemutatója december 27-én volt a Nemzeti Színházban. Őt követte egyik legnagyobb prózaírónk, Móricz Zsigmond, aki 1911-ben jelentette meg vásári komédiává átalakított *Ludas Matyiját*.” (30.) Vagyis az alternatív megoldások viszonylag hamar megjelentek, így a 2016-os Fővárosi Nagycirkusz által bemutatott feldolgozás „csupán” korona az újszerű előadások között. Természetes, hogy minden újítás – az elismerések mellett – kritikát is kapjon, hiszen az új megoldások úgy igyekeznek a felvetődő kérdésekre válaszolni, hogy nem minden esetben látják, hogy az ideálhoz, vagy akár a tökéleteshez képest, mit tudnak nyújtani a közönségnek. Amikor valamit megújítunk, egyszerre vannak jelen addig nem alkalmazott technikák, és korábban bevált módszerek. A színház.net oldalán Urfi Péter fogalmaz meg egy erős kritikát, amikor azt mondja a *Kilóg a lúdtalp* című írásában, hogy „Fekete Péter rendezése valójában olyan újcirkuszi előadás, amely a Cirque du Soleil-féle látványos show-műsorok szegényesebb kiadása, ha úgy tetszik: vidéki rokona szeretne lenni, de kezdetleges dramaturgiája miatt számos ponton csak a hagyományos cirkusz kódjai felől olvasható.” Urfi ugyanakkor elismerően nyilatkozik a szereplők munkájáról: „A szereplők végig jól kommunikálnak a gyerekekből és kísérőikből álló közönséggel, a kastélyépítős résznél remekelt a díszlettervező, több artista (például a hullahoppos és a kutyás-tányéros) kiemelkedő egyéni teljesítményt nyújt, a bábelefánt eredeti ötlet.” Urfi Péter azzal zárja le az értékelését, hogy „Mindezek miatt sajnáltam, hogy ilyen bántóan megoldatlan az előadás vége. A slusszpoénként és erkölcsi tanulságként szolgáló fordulat (’Lúdas Matyi harmadszorra megkegyelmez!’) előzményei és következményei (mit reagál Döbrögi?) egyaránt belevesznek a szokásosan együgyű dalolászásba. Azt pedig már az illem tiltja feszegetnem, hogy vajon mi a bánatot jelenthet a záróképben Lúdas Matyi és az egyik lúdlány romantikus egymásra találása.” (Urfi, 2016.) A kritika elég egyértelműen fogalmaz: a rendező, bár meg akarta újítani Fazekas művét, dramaturgiailag és a történet újraértelmezésében sem minden ponton tudott igazán újszerűt alkotni. Ahogyan abban is erőteljesen foglal állást, hogy véleménye szerint nem, vagy legalábbis nehezen követhetőek Fekete víziói.

Molnár Zsófia A régi és az új című cikkében kiemeli, hogy Fekete Péter a hazai cirkuszelet megújítását és felemelését tervezi, „a szórakoztató kategóriából a művészet kategóriájába.” Molnár Zsófia úgy látja, hogy „a magyar cirkuszművészetnek nem technikai téren van tanulnivalója, a képzés kifogástalan.” A közismerten nagy hagyományú keleti cirkusz formajegyei mellett a nyugat-európai új irányvonalak felé fordulást is javasolja a Fővárosi Nagycirkusz tehetséges alkotógárdájának.” (Molnár, 2016.)

Összességében úgy gondolom, hogy a mai magyar cirkuszokban születnek olyan előadások, melyek képesek arra, hogy sokféle ízlésű néző igényeit kielégítsék, számos egyedi, művészi értékű produkciót is felmutatva. Erre talán az egyik legjobb példa pont a Lúdas Matyi, aminek a vonatkozásában beszélnünk kell az interaktivitás megteremtéséről, ami a cirkuszban nagyon komplexen valósul meg. „Az előadások után a gyerekek rendhagyó cirkuszpedagógiai órákon vehetnek részt. A porondon olyan ismeretekre tesznek szert, amik kapcsolódnak a közoktatási intézményekben megtanult tananyagokhoz, amiket visszaidéznek és megerősítenek az artistaművészekkel és a cirkuszművészetben használt eszközökkel. Az interaktív órák negyvenöt percesek, a gyerekeket bevonva, együtt játszva tanulnak és értelmezik újra a már megtanultakat a porondon, hogy a hétköznapiakban is hasznosítható tudást kapjanak. Matematika, biológia, fizika, irodalom, az alsó tagozatosok számára komplex összefoglaló órák, és a felelős állattartás megfelelő módjairól nyernek a vizuális képhez kapcsolva, könnyen visszaidézhető tudást a gyerekek. A cirkuszpedagógiai program célja, hogy a gyerekek ne csak a négy fal között, didaktikus módszerrel kapják meg az információt, hanem sikerélményként visszaidézhető élménytanulás legyen számukra.” (Szekáry, 2018.) Fekete Péter egy pedagógus kérdésére a következőket válaszolta: „Volt olyan pedagógus, aki megkérdezte tőlem: „Olvassuk-e el a művet, mielőtt jövünk?” – Ha tehetik, igen – volt a válaszom. Abból indultunk ki, hogy Lúdas Matyi történetét többnyire ismerik a nézők. Nekünk nem megismertetni, hanem felidézni kell a jeleneteket, s így marad energia új tartalmak keresésére.” (Fekete, 2016.)

8.7 Lúdas Matyi – árnyékszínház - 2023

2023-ban, valamikor nyáron fogalmazódott meg bennem, egy rövid (8-10 perces) feldolgozás létrehozása. Az az első pillanattól egyértelmű volt, hogy megvalósításhoz a fény-

24. sz kép A liba

árnyék hatások különleges, és változatosan variálható dramaturgiai eszköztárát fogom segítségül hívni. Majd nem sokkal később, egy olyan merész ötlet született, ami a korábbi adaptációkra nem volt jellemző. Biblia oktatóként szerettem volna egy olyan előadást létrehozni, ami tiszteletben tartva Fazekas történetét, egy keresztényibb; így a megbosszjtás, vagy inkább a büntetés átértelmezésével biztosítja Matyi győzedelmeskedését.

A szöveggönyv megírása nem igényelt túl sok időt. Alig két hét után, már megvolt a teljes anyag. Ennél több időt vett igénybe a szereplők és a díszletek, hátterek megalkotása. 2023 decemberében, egyetlen alkalommal került a darab bemutatásra, középső-nagycsoportos óvodások előtt. (Szederinda Óvoda – Rózsafa)

Maga a próbálkozás valójában egy kísérlet volt. Mivel az előzetes felmérés alapján a csoport jelentős része ismerte a történetet, arra voltam kíváncsi, hogy miként reagálnak egy kevésbé megszokott előadásmódra, illetve arra a változtatásra, ami a keresztény értékek mentén elengedi a bosszúállást. A történet a kurtításon kívül egyetlen dologban változott: bár Matyi megteremtette a lehetőséget, hogy háromszorosán adja vissza Döbröginek a verést, az utolsó pillanatban mégis „futni hagyta” az uraságot. Matyi megelégedett azzal, hogy bebizonyítsa, képes lenne megtenni, képes lenne megbosszulni a verést.

A kísérlet nem azzal az eredménnyel zárult, mint amire számítottam. Maga az árnyékszínház ugyan tetszett a gyerekeknek, de szinte kivétel nélkül hiányolták, hogy Döbrögi nem kapta meg a jogos büntetését.

9. ÖSSZEFOGLALÓ

A dolgozat elején egy olyan hipotézist állítottam fel, ami a Lúdas Matyi archetípus történetének ismeretéből, a vizsgált célcsoport sajátosságaiból és saját tapasztalatra épülő véleményemből táplálkozott. Fontosnak tartottam, hogy a lehető legmélyebben megismerkedjek Fazekas művével, függetlenül attól, hogy nem volt célom a különböző feldolgozások összehasonlítása Fazekas Mihály Lúdas Matyijával. Törekedtem rá, hogy a vizsgálódás alatt, még véletlenül se befolyásoljanak előítéletek amiatt, hogy az irodalmi művek adaptációinak melyik műfaja áll hozzám a legközelebb.

Szerencsésnek mondhatom magam, mert szülőként és pedagógusként alkalmam volt minden a dolgozatban felsorolt feldolgozás átadásában segédkezni az érintett korosztály számára. Emellett előadóként is kipróbálhattam a színház, a bábszínház, az árnyékszínház, illetve a film adta lehetőségeket. Így amikor a színház mellett, mint leginkább alkalmas „csatorna” mellett teszem le a voksom, nem kell megküzdennem azzal, hogy az attól eltérő megoldásokat méltatlan kritikával illessem. Úgy gondolom, sőt: meggyőződésemm, hogy a legfontosabb az, hogy azokat az értékes műveket, melyek az óvodás és kisiskolás korosztálynak szólnak, a lehető legnagyobb arányban juttassuk el az érintettekhez. Óvodapedagógusként és apaként is átéltem azt az örömet, amikor a gyermekek a mesét hallgatva, sokszor „tátott szájjal” várták a történet végkifejletét. Ugyanígy élmény volt látni a gyerekek örömét, amikor egy-egy diafilmet vetítettünk nekik, bár tény, hogy itt azért már akadtak olyan gyermek nézők, akik nem voltak képesek átadni magukat a történet szépségének, érdekességének. A saját gyermekeimen láttam, hogy egy-egy rajzfilm, milyen hosszan képes lekötni a figyelmüket, bár ennél a műfajnál, a kortárs csoport erősödő hatása miatt egy idő után csökkent a kontroll lehetősége. Amikor azt írom, hogy minden előadásmód alkalmas a gyermeki lélek fejlesztésére, erősítésére, ez nem azt jelenti, hogy az adott műfajon belül, minden, ami a gyerekek számára elérhető, valóban pozitív hatással lesz rájuk. Ez természetesen minden feldolgozás esetén igaz, ráadásul sok esetben az alpmű sem olyan, ami – korhatár besorolástól függetlenül – alkalmas arra, hogy gyermekek elé kerüljön.

Korábban az Óvónők Kincsesládáját idézve mutattam rá, hogy a szakma egy igen jelentős része károsnak tartja a túllillusztrált mesekönyveket, amelyekről sejthető, hogy egyszerű üzleti megfontolás áll a kiadásuk mögött, hiszen a néhol a teljes oldalt betöltő képek köré írt néhány sorral, nem nehéz kevés tartalmat, sok oldalon átadni, emiatt a szűkös tartalomért jóval magasabb árat lehet elkérni. Ezzel együtt „tudjuk a gyermekpszichológusoktól, a szakirodalomból és saját tapasztalatunkból is, hogy az óvodás korú gyermek számára a mese, a mesehallgatás rendkívül fontos, szinte azt mondhatjuk, fejlődési szükséglet.” (31) Viszont ez abban az esetben igaz, ha megfelelően választjuk ki a nekik szánt meséket.

Az említett túlzások, még a könyveknél is jellemzőbbek az animációs alkotásokra. Szintén az óvodapedagógusok fogalmazták meg a kritikát, a mai rajzfilmműfaj vonatkozásában, ahol olyan vibráló képsorokkal „támadnak” a kisgyermekekre, ami szinte révületbe ejti az apró szemlélőket. Ez akkor is káros, ha amúgy a történet kifejezetten élvezhető lenne. A gyermekek fejlődése fokozatos, folyamatos, de legfőképpen teljesen egyedi. Jelenleg nem ismerünk olyan mérőszámot, ami egyértelműen meg tudná határozni, hogy mi az a hangban és képben megjelenő terhelés, ami bizonyítottan nem káros az egészséges látásmód kialakulására.

És akkor most engedtessek meg egy újabb kitekintés az értékelési folyamatból. Mint korábban elárultam, én a '70-es években éltem a gyermekkoromat, és ha megnézzük a jelenleg aktív óvodapedagógusok korfáját, ők is, valamikor 1960 és 1980 között voltak gyerekek. Ezekben az évtizedekben, a mostaninak a töredéke volt az az impulzusmenyiség, mint ami a ma gyerekeire zúdul mindenhol. Volt 2-3 televíziós csatorna, amiből kettő szólt az anyanyelvünkön; nem volt internet, és a nyomtatott sajtó is igen visszafogott mennyiségben szólt az akkori énünkhöz. Hétköznaponként este láthattunk egy-egy rajzfilmet, amelyek a maiakhoz képest sokkal visszafogottabbak voltak. De ugyanez érvényes volt a felnőttekre is, ami nagyban befolyásolta a családok mindennapjait. Természetesen egy egészen más politikai és társadalmi berendezkedés volt akkoriban, amit semmiképpen sem jellemeznék előnyösebbnek az azóta demokratizálódott világunknál. Viszont, ha kizárólag a gyermekekre hatást gyakorló média szerepét nézem, mindenképpen egészségesebb állapotok uralkodtak. Egy Lolka és Bolka, egy Varázsceruza, vagy egy Mirr-Murr mese – hogy csak néhányat említsek – nem zaklatta fel az akkori gyerekeket, viszont megmozgatta a fantáziájukat. Ez nem egy „akkor minden jobb volt” vélemény, csupán egy utalás arra, hogy a mennyiség és a minőség megfelelő aránya értelmezhetőbb

volt azokban az évtizedekben. Különösen igaz ez akkor, ha figyelembe vesszük, hogy – legalábbis saját tapasztalataim alapján – akkor sokkal jellemzőbb volt, hogy este a szülő által olvasott mese jelentette a nap végét, és az alvásidő kezdetét, mint napjainkban. A kitekintés zárógondolataként azt el kell ismernem, hogy az itt szemlézett korszakot – iránnyított – információdeficit jellemezte, viszont az óvodás korosztály vonatkozásában, ez előnyösebb volt, mint a mostani időszak.

Mint fentebb írtam, fontos, hogy megfelelő, leginkább a korosztály és a gyermek érettségének megfelelő esti mesét válasszunk, amikor esténként kézbe vesszük a könyvet. Ugyanez igaz arra is, hogy milyen televíziós műsort, vagy egyéb rögzített anyagot mutatunk meg gyermekünknek. A mai tartalomgyártók egymással versengenek, és nem mindig sikerül a gyerekek valós szükségleteire koncentrálni. Itt fontos, hogy különbséget tegyünk igény és szükséglet között, mert míg az egyik iránt nagyon könnyű felkelteni a vágyat, a másiknál több szempontot is figyelembe kell(ene) venni.

A Lúdas Matyi vonatkozásában az eredeti mű, a nyelvezete miatt nem igazán alkalmas arra, hogy azt a gyerekeknek olvassuk. Bár ma már több átirata is létezik Fazekas művének, a történet eredeti formájában nem nyújt igazi kikapcsolódást egy óvodás számára, ami már csak azért is valószínűsíthető, mivel a XIX. század hajnalán keletkezett írás nem mese. Viszont itt meg kell állnunk egy pillanatra. Szét kell választanunk két dolgot. Az egyik, hogy a vizsgált mű, mennyire alkalmas egy óvodáskorú gyermek számára, hogy azt élményként élje meg, míg a másik, hogy miként értékeljük a Fazekas mű forrásául szolgáló mesét, mint műfajt. Az, hogy a Lúdas Matyi – sok esetben a történet mesei szerkezetű - feldolgozásai által válik értékke a legifjabbak számára, nem jelenti azt, hogy ezt az értéket ne hordozná saját magában az irodalmi mű, és annak korábbi népmese változatai. Korábban már írtam róla, hogy a mesélés mennyire fontos a kisgyermek életében. Amellett, hogy nagymértékben növeli a gyermekek aktív szókincsét, erősíti a képzelőerjét és fejleszti a szépérzékét, különösen nagy jelentőséggel bír a gyermek és a vele foglalkozó felnőttek szociális és érzelmi kapcsolódására. Ez értelemszerűen azt jelenti, hogy amikor a színház elsődleges szerepét igyekszem bebizonyítani, még véletlenül sem szeretném azt éreztetni, hogy a mindennapi mese bármivel is kiváltható lenne.

A mesélés egyfajta kommunikáció, ahol az adó a mesélő, a vevő a gyermek, az üzenet maga a mese, míg a kód, az a megoldás, ahogyan az üzenetet, a mesét átadjuk a hallgatóságnak. Vannak olyan megoldások, amikor ez a kommunikáció kétirányúvá válhat. A mese mellett ez igaz a diafilmvetítésre, a báb-, illetve a színházi előadásokra. Ennek a lényege, hogy a hallgató úgy tud reagálni az előadó tevékenységére, hogy azzal hatást gyakorol a közlő félre, és ezáltal egy kvázi párbeszéd jön létre. Ez a reakció lehet tetszésnyilvánítás, vagy kérdések formájában megfogalmazott érdeklődés. A kétirányúság kizárólag azokban a helyzetekben születhet meg, amikor az adó és a vevő egyszerre van jelen térben és időben. Ezek a közvetlen interpretációk szorosabb kapcsolatot teremtenek a résztvevők között, ami által a hallgatóság bevonódik a történetbe.

Amikor a filmművészet élőszereplős alkotásait szemléljük, azt látjuk, hogy a mostanában megjelenő alkotások nem az óvodás korosztályt célozzák meg, ráadásul – jellemzően – alkalmatlanok arra, hogy kielégítsék a 3-6 éves korosztály szükségleteit. Korábban már néhányszor szóba jöttek a '70-es, '80-as évek alkotásai. Akkortájt még lehetett találni olyan filmeket, amelyek alkalmasak voltak az óvodások általi megtekintésre. Hogy csak néhány példát említsek: Palacsintás király – 1973, Keménykalap és krumpliorr – 1978, Égig érő fő – 1979. Ezek a művek, bár nem óvodásoknak készültek, olyan eszközökkel dolgoztak, hogy – ha korlátozottan is – érthető volt a legifjabbak számára is. Érdeemes megfigyelni, hogy ezek a filmek olyan erkölcsi tanulságok levonását tették lehetővé, melyek a mindennapi életben is visszaköszönnek a nézők számára, így alapjában véve, a szórakoztatás mellett a nevelési célt is kielégítették. Az élőszereplős audiovizuális produktumok ma minden korosztály tekintetében arra törekszenek, hogy minél több ingerrel, minél több (a *behaviorista* elméletet alátámasztva) ingerválaszt váltsanak ki. Ez alapesetben kötődés a bemutatott műhöz, magasabb szinten a filmhez kapcsolódó termékek megvásárlása, míg a „csúcson”, egy a műben szereplő karakterrel való azonosulás. Tanulmányainkból tudjuk, hogy az óvodás kor a szerepjátékok kifejlődésének – egyik – legintenzívebb időszaka, amikor is a gyermek a közvetlen környezetében lévő személyek (esetleg állatok) viselkedését felvéve igyekszik adekvát módon megformálni a kiszemelt alanyt. Ebben az időszakban az egészséges fejlődés szempontjából az a szerencsés, ha egy gyermeknek a számára könnyen adaptálható szerepet kell magáévá tennie, amibe nehezen lehet beilleszteni a Batman, Spiderman, vagy Superman karaktereket. Természetesen ez

csak egy felületes szemle a filmekben fellelhető karakterekből, de óvodapedagógusi munkám folyamán ezekkel találkoztam legnagyobb arányban.

A filmgyárak logikáját akkor érthetjük meg, ha tisztában vagyunk azzal, hogy egy ennyire szűk réteg (az óvodás és kisiskolás korosztály) számára gyártott mű megtérülése meglehetősen kérdéses, márpedig a „mozi” ma már elsősorban erről szól: a profitról. Talán nem véletlen, hogy a korábbi időszakokban gyártott filmek sem elsősorban az óvodásokat célozták meg, csupán a – jó értelemben vett – egyszerűségük okán, ezt a korosztályt, vagy leginkább annak felső határához közeledőket is képes volt valamilyen szinten szórakoztatni. Egyre nagyobb sebességgel, egyre több ingert kell befogadnia a ma emberének; amihez még a felnőtt korosztály sem minden esetben tud alkalmazkodni. Viszont addig, amíg a szülők már túl vannak a lelki fejlődés több szakaszán, így – legalább részint – képesek adaptálódni ehhez a rohanáshoz, a gyermeki elme és lélek, még csak formálódik. A kor előrehaladtával nő a tapasztalás, így a befogadót érő ingerek köthetővé válnak korábbi eseményekhez, ami nagyban könnyíti a megértést. Az óvodások vonatkozásában, pont a kellő mennyiségű tapasztalat hiányzik, hogy a ma készített filmeket úgy tudják megtekinteni, hogy az a fejlődésüket szolgálja. Ezzel együtt igazságtalanság lenne a részemről, ha csak a gyártók felelősségét firtatnám, a vizsgált korosztálynak szóló alkotások mennyisége miatt. Jelentősen megnőtt a családok „képernyőideje”, vagyis az az időtartam, amit a televízió előtt töltenek. Sok családban együtt nézik a felnőtteknek (és az idősebb fiataloknak) szóló műsorokat, így a legkisebbek hozzászoknak a túlzott ingerekhez. Viszont ez a hozzászokás nem jelenti azt, hogy az őket ért impulzusokat, képesek lennének feldolgozni, értelmezni. Ez a hozzászokás viszont korlátot szab a filmkészítők lehetőségeinek is. Az a gyermek, amelyik hozzászokik a számára értelmezhetetlen intenzitáshoz, hiába igényli ennek állandóságát, nem lesz képes adaptálni a látottakat, viszont nem elégszik meg azzal, ami ennél kevesebb. Ez is egyfajta függőség, ami az idő múlásával, csak súlyosbodik.

Szintén a mozgókép kategóriájába tartoznak a rajzfilmek. Itt már találkozhatunk releváns tartalommal, bár tény, hogy a különböző korosztályoknak szánt alkotások, a kelleténél szélesebb csoportokra fókuszálnak, viszonylag nagy átfedéssel. Ebben a műfajban már találkozhatunk egészen fiataloknak szánt alkotásokkal, amelyek már az óvoda előtti időszakot is megcélazzák. Lehet arról vitatkozni, hogy szükséges-e a legapróbbaknak bár-

milyen televíziós tartalmat gyártani? Ugyanakkor azt is ki kell jelentenem, hogy az általam ismert tartalmak roppant visszafogottak: egyszerű, általában esztétikus formavilággal, kellemes, harmonizáló színekkel és könnyen befogadható zenével. A vizsgált korosztály vonatkozásában, a rajzfilmeknél a napjainkban született alkotások között is találhatunk olyanokat – nem is keveset – amelyek alkalmasak a gyermekek minőségi kikapcsolódásának megalapozására. (Például Mayer, Marita (2022): *Nem félek!* és Chubinidze, Ana (2021): *Franzy leveise* címmel a 2022-es Anilogue Fesztivál díjnyertes alkotásai, valamint Gyarmati Lejla (2023): *Momo* című animációja, a 2023-as Anilogue Fesztivál versenyfilmjeként). Korábban már említettem két „őskövületet”, a *Varázsceruzát*, illetve a *Lolka és Bolkát*, amelyek az én gyermekkoromban „szórakoztatták” a Kelet-európai gyerekeket. Mindkét alkotás Lengyelországban született és mindkettő a történésre fektette a hangsúlyt, és miután egyik filmben sem beszéltek a szereplők, így a befogadó számára feldolgozható mennyiségű információt nyújtott. Értelemszerűen az ilyen alkotások nem járulnak hozzá a gyerekek szókincsének fejlődéséhez, viszont a képek nyújtotta információk, pont a szöveg hiányzó mivolta miatt erősítette a gyermeki képzelőerőt és asszociációs készséget.

Amikor azt írtam, hogy az animációs alkotások a szükségesnél szélesebb korosztályt próbálnak elérni, a gyártók ugyanazt a logikát, vagy inkább elvet követik, mint az élőszereplős filmek gyártói: minél szélesebb az elérhető nézőközönség, annál nagyobb a profit. Sajnálatos, hogy emiatt számos alkotást, ami alkalmas lenne az óvodások számára, hogy kielégítő kikapcsolódást nyújtson, feláldoznak a nagyobb nézőszám oltárán. A művészi igényű jelenkori animációs filmek között ugyanakkor ma is vannak az egyes korosztályoknak szóló, befogadási sajátosságaikat szem előtt tartó alkotások. (Lásd az Anilogue Fesztivál (32) és a Kecskeméti Animációs Filmfesztivál kínálatát. (33)) Korábban már írtam, hogy a felnőttek, a szélesebb körű tapasztalatuk miatt könnyebben befogadnak ingergazdag alkotásokat. Ezen tudás hiányában azonban az ingerek zavaróak lehetnek. A fő probléma, hogy míg bizonyos esetekben, például egy autista spektrumzavaros személy esetében a túlzott ingerek azonnali reakcióként figyelmeztetik a környezetet, hogy beavatkozás szükséges, az „átlagemberek” és különösen a gyerekek esetében ez a zavar nem, vagy csak kismértékben látható, viszont a későbbiekben akár súlyos problémát is okozhat. Ez az elsődleges oka, hogy nagyon figyelmesen kell kiválasztani, hogy milyen tartalmak elé ültetjük le a gyerekeket.

A Lúdas Matyi rajzfilm verziója ebből a szempontból nem jelent komoly „veszélyt”. Ahogy azt korábban írtam, visszafogott grafika, és túlzásmentes hanghatás jellemzi a művet. És ha már hanghatás! Az elemzésre szánt produktumok között a hangjáték, bár sokak szerint idejétmúlt, az általam vizsgált korosztály szempontjából mégsem elhanyagolható lehetőség arra, hogy egy irodalmi művel bensőséges kapcsolatot tudjanak kialakítani.

A további adaptációk lényege, hogy egy színházias környezetet teremtsenek. Akár egy cirkuszi produkció, akár egy bábszínházi előadás, vagy a hagyományos, világot jelentő deszkák, mind-mind olyan pillanatnyi, de hosszan ható élményt nyújtanak, ahol az alkotók (egy része) és a publikum egyszerre van jelen, egy adott helyen. A színháznak talán ez a legnagyobb varázslata: részesei lehetünk egy születésnek. Míg a mozgóképeknél egy korábban elkészített, tökéletesített produkciót szemlélünk, ami változatlanul tárja elénk a történetet, a színházban nincs két egyforma előadás. „A színház nemcsak szép, de hasznos is” olvashatjuk a kozonseg.hu (értsd: közönség) internetes oldalon. A portál öt pontban sorolja fel a színház előnyös hatásait, szembeállítva a televízió biztosította hatásokkal: „A gyerekek eredendően színházi lények. Szívesen elmerülnek a fantázia világában. A lányok hercegnőnek öltöznek fel, anyukájuk magassarkú cipőjében nagylányosat játszanak. A fiúk kartonból úrhajót építenek, faágból kardot kovácsolnak, és egy plédet a vállukra terítve már szuperhősök is. Ez több mint játék! A képzelet a gyermekkor fontos része, igazi teremtés.” (34) Az írás a továbbiakban kifejti azt az öt okot, ami leginkább alá támasztja az állítást:

A színház elősegíti a kognitív gondolkodást. A gyermekeknek szánt színházi produkciók bevonják a nézőiket a történet szövevé, részeseivé teszik őket az alkotásnak. Ezekben az előadásokban nemcsak adott a lehetőség, hogy a nézők – még az előadás alatt – kifejtsék a véleményüket, de szinte elvárás is. Segíthetik a jót, hátráltatják a gonoszt, véleményezik a történeteket.

A színház igazi, organikus előadásmód. A televízió „szintetikus”, már-már életidegen elhatárolódással mutatja be a rögzített képeket. A sokszor túlzó hang-, és képhatások hamis stimulációkat hoznak létre, míg a színházban egy életszerű, valódi tér, -hang, és színérzékelést találunk; jelen lévő szereplőkkel, helyben történő eseményekkel.

Fejleszti a szociális készségeket. A színházlátogatók egy közösséget alkotnak, szemben a televíziókészülékek előtt, sokszor egyedül üldögélő gyermekkel. A közös élmény lehetőséget nyújt arra, hogy az előadás után megbeszéljék a látottakat, vagy, hogy elmeséljék élményeiket azoknak, akik nem lehettek jelen az előadáson.

Kimozdít otthonról, tágítja a komfortzónát. Ahhoz, hogy részesüljünk a színház nyújtotta élményből, ki kell mozdulnunk az otthonunkból. Ennek az értékét még jobban átérezzük a Pandémia után, hiszen az ember társas lény, akitől távol áll az izoláció, amit a járvány kényszerített ránk. Az enyhülés után a színházak újra megnyitottak és várják az apróságokat egy közösségi élményre.

Örök emlék, életre szóló élmény. A televízió előtt töltött órák sokszor nagyon rövid ideig ható emlékeket vésnek belénk, aminek az egyik fő oka a „túlfogyasztás” és a kontroll nélküli TV nézés. Ezzel szemben a színház olyan emlékként épül be a lelkünkbe, ami jó eséllyel hosszan elkísér bennünket. Természetesen ez az utolsó kitétel, mindenképpen egy minőségi előadást feltételez, ami olyan tartalommal bír, ami a befogadó számára releváns és értelmezhető. (35)

A fenti érvek nem csupán az óvodás korosztály vonatkozásában érvényesek, viszont amiatt, hogy az ő értékrendjük kialakulása még kezdeti fázisban van, náluk kifejezetten fontos a minőségi tartalom. A dolgozatomban taglalt feldolgozási formák mindegyike fel tud sorakoztatni értékes produkciókat, így nemcsak értelmetlen, de igazságtalan is lenne a színház kizárólagossága mellett érvelnem. A ma embere nem lehet meg valid ismeretek nélkül, de a „bölcsség” megszerzésének vannak fokozatai. Minél fiatalabb a befogadó, annál fontosabb, hogy milyen forrásokból tesz szert az ismeretekre. Ahogyan a néhány éves kisgyermek számára elengedhetetlen, hogy a szülei meséljenek neki, az óvodás korra szintet kell lépni, amire – hipotézisem szerint – legjobb a színház. Mezei-Sásdi Viktória így válaszol arra a kérdésre, hogy miért éppen a színházat válasszuk gyermekünknek, ha kikapcsolódás keresünk? „A színházi előadás nagy előnye, hogy míg egy könyvet becsukhatunk, egy műsort vagy filmet kikapcsolhatunk, ha kedvünk tartja, a színházban szinte „együtt élünk” a darabbal, a színészekkel. Nem tudunk nem figyelni a játékokra, az előadást kísérő hanghatásokra, zenére, fényekre. Ez a közelség adja a színházi élmény esszenciáját, mert míg a tévében vagy moziban látottak egyfajta „távolban”, valamilyen közvetítő eszköz segítségével jutnak el hozzánk (ezt mostanában a 3D-s filmek próbálják

lebontani, valamint a virtuális valóságot élénk táró technikák megszüntetni), a színházban egy levegőt szívunk a színészekkel, elérhető közelségben, egy térben zajlik minden. (Nem véletlen, hogy a gyerekek olykor be is kiabálnak az előadások alatt, külső szemlélőként, így egyfajta „mindentudóként” segítik a szereplőket.) Nem véletlen, hogy ezt a „kézzelfoghatóságot” eddig nem tudta sem a televízió, sem a mozi leutánozni.” (Mezei-Sásdi, 2016.) A fenti érvek sokban hasonlítanak azokhoz, melyeket korábban én is megfogalmaztam, vagy meghivatkoztam. Az itt leírtak is azt erősítik, hogy a színház egy műhely, ahol azonban nemcsak arra van lehetősége az odalátogató gyermeknek, hogy találkozzon egy alkotással, hanem arra is, hogy maga is alkotóvá váljék.

Azután, ahogy haladunk előre az életben, úgy vonódnak be az újabb és újabb forráslehetőségek. Képpé válunk arra, hogy egyre szélesebb adaptációs tárból szerezzünk tárgyi tudást. De ehhez meg kell érünk, fel kell nőnünk, és rendelkezünk kell azokkal az alapokkal, amelyeket a közvetlen, emberközeli műfajok ültetnek el bennünk. Szülőként, pedagógusként is azt tapasztaltam, hogy azok a gyerekek, akik nem a koruknak megfelelő ingertömegnek vannak kitéve, sokszor nem képesek feldolgozni a rájuk szakadó információkat. Enyhébb esetben ez csak pillanatnyi megingást okoz, de akár hosszú távú problémákat is eredményezhet. A túlzottan sok inger a gyermeket (de akár még a felnőttet is) feszültté teheti. A szakemberek egyetértenek abban, hogy egy folyamatosan lelkileg túlterhelt gyermeknél sokkal valószínűbb a későbbi hiperaktivitás, illetve megjelenhetnek tanulási nehézségek is. A szakemberek kiemelik, hogy „a figyelemhiányos hiperaktivitási zavar okai nincsenek teljesen tisztázva. Felmerült az öröklődés szerepe, de szülési sérülés, idegrendszeri funkcionális éretlenség, valamint környezeti, szociális, családi okok és kiemelkedően erős stresszhatás is lehet a tünetegyüttes hátterében. Legvalószínűbb, hogy ezek közül több körülmény együttes hatása hozza létre az ADHD-t.” (36) Láthatjuk, hogy a gyermek közvetlen környezete és az erős stresszhatás, mind okként jelenik meg az állapot vonatkozásában. Ha a korábban leírtakból indulok ki, akkor egyértelmű, hogy mennyire fontos a nyugodt környezet és a korosztálynak megfelelő ingerkitétel akkor, ha szeretnénk kiegyensúlyozott fejlődést biztosítani a gyermekeknek. Ha ezeket figyelembe vesszük, akkor olyan módszereken keresztül juttatjuk ismerethez a kisgyermeket, amelyek nem terhelik túl őket. Míg egészen apró korban erre a legmegfelelőbb a meseolvasás, óvodás korban már tovább tudunk lépni, így megjelenhet a repertoárban akár az élőszeplős, akár a bábszínházi előadás. Természetesen ezek is abban az esetben, ha mind a

történet, mind pedig az adaptációs módszer figyelembe veszi az adott korosztály igényeit és befogadóképességét. A későbbiekben megjelenhetnek az animációs filmek, ha az előzőekben leírt kritériumoknak megfelelnek. Ugyanakkor én azt tapasztaltam, hogy a klaszikus értelemben vett filmek közül elenyészően kevés készül úgy, hogy az alkalmas legyen az óvodás korcsoport számára.

Egy jól megválasztott színpadi produkció azonban nemcsak azért előnyös, mert kordában tartja az érzékszervek terhelését, hanem mert a személyes jelenléttel a gyerekeket a történet részesévé teszi. Gyakorló színészként állíthatom, hogy a gyermekeknek szóló színházi előadások elsődleges célja a szórakoztatás, és nem mellesleg a neveléshez, oktatáshoz való hozzájárulás. Csak ezt követi a színházba járó felnőtt közönség „kinevelése”. Ahhoz viszont, hogy ez utóbbit elérjük, elengedhetetlen, hogy tisztában legyünk azzal, hogy az adott korosztály mit képes élményként befogadni. Az élmény pedig az, ami jóérzéssel tölti el a gyermekeket, ez pedig kizárja azokat a módszereket, amik félelmet, rettegést keltenek bennük. Korábban már megfogalmaztam, hogy a színházak gyermekelőadásai, ha korlátozottan is, de interaktívak, és ha ezt nézzük, akkor ezek a produkciók megteremtik a részvételi színházat. „A részvételi színház – Oblath Márton megfogalmazása szerint – összefoglaló kategóriájával leírhatók azok a színházi műfajok és eljárások, amelyek a közönséget nyílt és közvetlen bevonódásra készítetik a színpadi cselekménybe, ezáltal a közönség tagjai nem nézőkként, hanem résztvevőkként vannak jelen a színházi eseményen.”(Cziboly, 2017., 25.) És ez az a hatás, amitől az óvodások – még ha csak az előadások erejéig is – nem színházban érzik magukat, hanem egy mesében.

9 HIVATKOZÁSJEGYZÉK

1. M.A.G.U.S. Mi is a szerepjáték? <http://dungeon.hu/hirek/mi-is-az-a-szerepjatek-hu> Letöltés: 2024.01.10.
2. A mesék hatása a gyermek személyiségfejlődésére <https://novekedes.hu/hirek/a-mesek-hatasa-a-gyermek-szemelyisegfejlodesere-x> Letöltés: 2024.01.12.
3. Meseszöveg – Mesék az óvodában In: Óvónők kincsestára. <https://ovonok.hu/2014/12/meseszoves-mesek-az-ovodaban/> Letöltés: 2023. 12.24.
4. Rege címszó. In: A magyar nyelv értelmező szótára. <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-magyar-nyelv-ertelmezo-szotara-1BE8B/r-46B74/rege-47699/> Letöltés: 2024. 04. 09.
5. A mű népmesei vonásai. Lúdas Matyi és a népköltészet. <https://tudasbazis.sulinet.hu/hu/magyar-nyelv-es-irodalom/irodalom/irodalom-6-osztaly/ludas-maty-i-a-mu-nepmesei-vonasai> Letöltés: 2024. 04.01.
6. Lúdas Matyi. In: IMDb <https://nfi.hu/filmarchivum/kutatasoktatasi/hungarika-kutatas-1/120-most-wanted/nemafilm/ludas-maty-i-4.html> Letöltés: 2023.12.29.
7. Nádasdy Kálmán - Ranódy László: Lúdas Matyi. <https://www.stb.hu/video/eZ-gHpr2B5d4GPRBE> Letöltés: 2024. 01. 04.
- 8-9. Lúdas Matyi. <https://konyvtarmozi.hu/files/709aj.pdf> Letöltés: 2023. 10. 17.
10. Lúdas Matyi. <https://konyvtarmozi.hu/files/709aj.pdf> Letöltés: 2023. 10. 17.
11. Szilágyi Ferenc - Friedrich Gábor: Lúdas Matyi. 1954. <http://dydudu.hu/diafilm/117/117.html> Letöltés: 2023. 11. 01.
12. Dargay Attila: Lúdas Matyi. <https://video.hu/video/film-animacio/ludas-maty-i-qkygHdBXhTGnp00C> Letöltés: 2023. 06. 17.
13. Lúdas Matyi 2016. A Mozaik Kiadó oktatási célú filmje. <https://youtu.be/FViGaO36xns?si=tIkjzRJeK8Q0fEJm> Letöltés: 2024. 01. 03.

14. Lúdas Matyi – Mesejáték. <https://roxinhaz.hu/eloadasok/ludas-maty/> Letöltés: 2024. 01. 02.
15. Crescit: A XX. század zenei törekvései. https://www.crescit.hu/dokumentumok/gimi/enekzene/20_szazad.pdf Letöltés: 2024.03.19.
16. Ovi színház – Lúdas Matyi a Roxínházban. In: A Roxínház honlapja. <https://roxinhaz.hu/palyazatok/ovi-szinhaz-ludas-maty-a-roxinhazban/> Letöltés: 2024. 03. 30.
17. Híryanag a Lúdas Matyiról. In: A Roxínház honlapja. <https://roxinhaz.hu/2023/04/26/ludas-maty/> Letöltés: 2024. 01. 02.
18. Kint színházi... https://szinhaz.hu/2011/11/22/kint_szinhazi_bent_civil_interju_varadi_szabolccsal Letöltés: 2023. 11. 12.
19. Lúdas Matyi élő zenés meséje... <https://www.bama.hu/kultura/2011/09/ludas-maty-elo-zenes-meseje-sok-sok-humorrall> Letöltés: 2023. 11. 12.
20. Visszaadja a Lúdas Matyi a színházi élményt <https://www.sonline.hu/helyi-kultura/2021/05/a-kozonseg-is-visszaadja-ludas-maty-a-szinhazi-elmenyt>
21. Hipotézis címszó <https://mersz.hu/blog/hipotezis-allitasa/> Letöltés: 2024. 01. 07.
22. Szórakoztatóipari szakmunkásként.... <https://www.sonline.hu/helyi-kozelet/2023/07/szorakoztatoipari-szakmunkaskent-lelt-az-ev-somogyi-szinesze>
23. Fejezetek a Magyar Televízió gyermekműsorainak történetéből. <https://www.takacsvera.hu/tvcikk/tvcikk.htm> Letöltés: 2023. 01. 07.
24. Kísérletező évadot zárt... <https://enbudapestem.hu/2024/06/21/kiserletezo-evadot-zart-a-budapest-babszinhaz> Letöltés: 2023. 01. 07.
25. Ma van a Bábszínház világnapja! <http://koronaradio.hu/archiv/cikk/uld-meg-a-babszinhaz-vilagnapjat-20180> Letöltés: 2023. 01. 07.
26. Az expoé szövege és az eladás rendezőpéldánya egy évvel később megjelent a Bábszínpad című kiadvány 15–16. számában. Vö. Balogh Géza: Németh Antal és a bábjáték (2. rész). In: Szcenárium. 2019. 3. Letöltés: 2023. 01. 07.

27. Lúdas Matyi 300 előadás és 25 év. Jubileumot ünnepel a Madách Színház. <https://szinhaz.online/ludasmaty-300-eloadas-es-25-ev-jubileumot-unnepel-a-madach-szinhaz/> Letöltés: 2024. 04. 07.
28. Lúdas Matyi - libák. [https://kultura.hu/ludas-maty-libak/](https://kultura.hu/ludas-maty-300-eloadas-es-25-ev-jubileumot-unnepel-a-madach-szinhaz/) Letöltés: 2023. 01. 07.
29. Tapasztalt artistaművészek a porondon. In: A Fővárosi Nagycirkusz honlapja. <https://fnc.hu/ludas-maty-a-cirkuszban-2016/> Letöltés: 2024. 01. 17.
30. Lúdas Matyi a cirkuszban. <https://fnc.hu/ludas-maty-a-cirkuszban-2016/> Letöltés: 2024. 01. 09.
31. Meseszöveg. Mesék az óvodában. In: Óvónők Kincsestára. <https://ovonok.hu/2014/12/meseszoves-mesek-az-ovodaban/> Letöltés: 2023. 10. 10.
32. Anilogue 2023: Gyerekt filmek Verseny 6+. URL: <https://urania-nf.hu/anilogue-2023/anilogue-2023-gyerekt-filmek-verseny-6-> Letöltés: 2023. 01. 07.
33. Kecskeméti Animációs Filmfesztivál. Műsorfüzet. https://2023.kaff.hu/upload/Mu-sorfuzet_2023_web.pdf (2024.04.15.) Letöltés: 2023. 01. 07.
- 34-35. 5 ok, amiért a gyerekt nek jobb a színház, mint a TV. <http://kozonseg.hu/magazin-cikk/nezoter/59/5-ok-amiert-a-gyerekt-ek-jobb-a-szinhaz-mint-a-tv> Letöltés: 2024. 03. 20. Letöltés: 2023. 01. 07.
36. Hiperaktivitás, ADHD. In: Budai Egészségközpont honlapja. <https://bhc.hu/beteg-segek/hiperaktivitas> Letöltés: 2024. 03. 20.

10 FELHASZNÁLT IRODALOM

- 5 ok, amiért a gyerekeknek jobb a színház, mint a TV. <http://kozonseg.hu/magazin-cikk/nezoter/59/5-ok-amiert-a-gyerekeknek-jobb-a-szinhaz-mint-a-tv>
- A hipotézis és a hipotézis állítás kritériumai. 2021. 10. 04. In: mersz.hu. <https://mersz.hu/blog/hipotezis-allitasa/>
- A mesék hatása a gyermek személyiségfejlődésére. <https://novekedes.hu/hirek/a-mesek-hatasa-a-gyermek-szemelyisegfejlodesere-x>
- A mű népmesei vonásai. Lúdas Matyi és a népköltészet. <https://tudasbazis.sulinet.hu/hu/magyar-nyelv-es-irodalom/irodalom/irodalom-6-osztaly/ludas-matyi/a-mu-nepmesei-vonasai>
- Balogh Géza: Németh Antal és a bábjáték (2. rész). In: *Szcenárium*. 2019. 3. sz. https://nemzetiszinhas.hu/uploads/files/folyoirat/szcenarium_VII_3.pdf
- B.T.: Nézőtérrel a Roxínház színpadára. In: *Somogyi Hírlap*. 2011. 22. évf. 238. sz. 16. p.
- Bajzáth Mária: A diafilmvetítés mint a mesehallgatóvá és olvasóvá nevelés, a közösségépítés eszköze. <https://mese.mesepedagogia.hu/2019/09/14/a-diafilmvetites-mint-a-mesehallgato-va-es-olasova-nevel-es-a-kozossegepites-eszkoze/>
- Balogh Géza: Németh Antal színháza. Nemzeti Színház, Budapest, 2005.
- Chubinidze, Ana: Franzy levele (2021)
- Crescit: A XX. század zenei törekvései. https://www.crescit.hu/dokumentumok/gimi/enekzene/20_szazad.pdf
- Cziboly Ádám: Színházi nevelés és színházpedagógiai kézikönyv. InSide Drama Kiadó, Budapest, 2017.
- Cs. Nagy István: Gyermek- és ifjúsági irodalom (egységes jegyzet). Bp.: Tankönyvkiadó, 1987.
- Dargay Attila: Lúdas Matyi. <https://videa.hu/video/film-animacio/ludas-matyi-qkygHdBXhTGnp0C>
- Fáyné dr. Dombi Alice és Dr. Sztanáné dr. Babics Edit: Játékfajták, játéktípusok: szerepjáték 2005 http://www.jgyph.hu/mentorhalo/tananyag/Jatekpedagogia/44_szerepjtk.html
- Fazekas Mihály: Lúdas Matyi. Osiris Kiadó. Budapest, 2003.
- Fish: Az utolsó háború – Hangjáték. <https://galaktika.hu/az-utolso-haboru-hang-jatek/>
- Főth János: A Szinyei-Társaság Tavaszi Szalonja. *Pesti Hírlap*, 1929.

- Gáldi László: A „Ludas Matyi” román átdolgozása. *Irodalomtörténet*. 1943. 119-130.
- Gombos Péter: Utazás Narniától Fantáziáig <https://www.karizmatikus.hu/images/stories/docs/ker-gyirod.rtf.pdf>
- Gyarmati Lejla: Momo (2023)
- Hiperaktivitás, ADHD. In: Budai Egészségközpont honlapja. <https://bhc.hu/betegsegek/hiperaktivitas>
- Híryanag a Lúdas Matyiról. In: A Roxínház honlapja. <https://roxinhaz.hu/2023/04/26/ludas-matyil/>
- Jeki Gabriella: Lenyűgöző a zene terápiás hatása és közösségformáló ereje. <https://ng.24.hu/kultura/2023/12/05/lenyugozo-a-zene-terapias-hatasa-es-kozos-segformalo-ereje/>.
- Julow Viktor: A Lúdas Matyi. In: Pándi Pál (szerk.) (1965): A magyar irodalom története. III. kötet. A magyar irodalom története 1772-től 1849-ig. Budapest: Akadémiai Kiadó. <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Spenot-a-magyar-irodalom-tortenete-1/iii-kotet-a-magyar-irodalom-tortenete-1772-tol-1849-ig-2027/irodalmunk-a-felvilagosodas-es-a-megujulo-nemzeti-mozgalom-koraban-1772-tol-az-1820-as-evekig-2045/a-felvilagosodastol-a-romantikaig-17951825-2381/a-felvilagosodas-es-a-nepiesseg-talalkozasa-23C7/38-fazekas-mihaly-17661828-julow-viktor-2473/a-ludas-matyil-2497/>
- Julow Viktor: A nippuri szegény ember meséje és a Lúdas Matyi Ó-romániai népmese-mintájának kérdése. In: *Irodalomtörténeti Közlemények*. 1963. 6. sz. 678-690. https://epa.oszk.hu/00000/00001/00234/pdf/itk_EPA00001_1963_06_678-690.pdf
- K.G.: Vizsgát tettek a Roxínház tanodásai. In: *Somogyi Hírlap*. 2017. 28. évf. 146. sz.
- Kerekes Ferenc: Előljáró beszéd az első kiadáshoz. In: Fazekas Mihály: Fazekas Mihály Összes Költemények. Budapest: Helikon, 1976. <https://mek.oszk.hu/00600/00648/00648.htm>
- Koltai Tamás: Papírszínház. Múzsák Közművelődési Kiadó – Budapest 1990.
- Liácher, Toni: Nietzsche. Az emberfeletti ember és a hatalom akarása. EMSE, Publishing Barcelona, 2022.
- Lúdas Matyi. In: IMDb <https://nfi.hu/filmarchivum/kutatasoktatas/hungarika-kutatas-1/120-most-wanted/nemafilm/ludas-matyil-4.html>
- Lúdas Matyi – Mesejáték. <https://roxinhaz.hu/eloadasok/ludas-matyil/>

- Lúdas Matyi 300 előadás és 25 év. Jubileumot ünnepel a Madách Színház. In: Színház Online. <https://szinhaz.online/ludas-maty-300-eloadas-es-25-ev-jubileumot-unnepel-a-madach-szinhaz/>
- Lúdas Matyi a libák nyelvén. <https://kultura.hu/ludas-maty-libak/>
- Lúdas Matyi a Lúdas Matyi Bábszínházban. In: *Néplap* (az MDP Hajdú-Bihar megyei pártbizottságának lapja), 1955. május 25.
- Lúdas Matyi. <https://konyvtarmozi.hu/files/709aj.pdf>
- Lúdas Matyi 2016. A Mozaik Kiadó oktatási célú filmje. <https://youtu.be/FViGaO36xns?si=tlkjzRJeK8Q0fEJm>
- Lúdas Matyi a cirkuszban. <https://www.breuerpress.com/2016/09/23/ludas-maty-a-cirkuszban/>
- Lukács Kata: Ma van a bábszínház világnapja. <http://koronaraudio.hu/archiv/cikk/uld-meg-a-babszinhaz-vilagnapjat-20180>
- Dr. Magyar Márton - Dr. Gósi Zsuzsanna: Zene, színház és élmények – avagy zenés színházi leisure. In: Recreationcentral.hu. <https://real.mtak.hu/169495/1/2023.13.2.2.pdf>
- M.A.G.U.S.: Mi is a szerepjáték? <http://dungeon.hu/hirek/mi-is-az-a-szerepjatek-hu>
- Mayer, Marita: Nem félek! (2022)
- M.B.E.: Lúdas Matyi élő zenés meséje, sok-sok humorral. <https://www.bama.hu/kultura/2011/09/ludas-maty-elo-zenes-meseje-sok-sok-humorral>
- Málnási Ferenc: „Háromszor veri ezt kenden Lúdas Matyi vissza!” In: Édes anyanyelvünk. 2011, XXXIII. évf. 1. szám
- Márkus Kata: Matyi, a Lúdas a színpadon. In: *Somogyi Hírlap* 2010. december 3.
- Meseszöveg – Mesék az óvodában. In: Óvónők kincsestára. <https://ovonok.hu/2014/12/meseszoves-mesek-az-ovodaban/>
- Mezei Kinga: Történet a színházban VII. A zene mint a színház organikus eleme. 2011. 10. 11. <https://helyorseg.ma/rovat/szempon/mezei-kinga-tortenet-a-szinhazban-vii-n-a-zene-mint-a-szinhaz-organikus-eleme>
- Mezei-Sásdi Viktória: Irány a színház. <https://szulokhazamagazin.hu/2016/08/26/irany-a-szinhaz/>
- Molnár Zsófia A régi és az új. In: *Színház*. 2016.12.22. <https://szinhaz.net/2016/12/22/molnar-zsofia-a-regi-es-az-uj/>

- N. Mandl Erika (2021): Színházi nevelés és közönségnevelés a Kaposvári Egyetemen. In: *Sárospataki Pedagógiai Füzetek* 28. 161-176. o. https://publikacio.uni-eszterhazy.hu/6854/1/161_176_Mandl.pdf
- Nádasdy Kálmán - Ranódy László: Ludas Matyi. <https://www.stb.hu/video/eZ-gHpr2B5d4GPRBE>
- Ovi színház – Lúdas Matyi a Roxínházban. In: A Roxínház honlapja. <https://roxinhaz.hu/palyazatok/ovi-szinhaz-ludas-maty-i-a-roxinhazban/>
- Proics Lilla: Kint színházi, bent civil – interjú Váradi Szabolccsal https://szinhaz.hu/2011/11/22/kint_szinhazi_bent_civil_interju_varadi_szabolccsal
- reddyD: A legjobb magyar hangjáték! https://blogolko-dom.blog.hu/2012/07/30/a_legjobb_magyar_hangjatek
- Rege címszó. In: A magyar nyelv értelmező szótára. <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-magyar-nyelv-ertelmezo-szotara-1BE8B/r-46B74/rege-47699/>
- Schwajda György: Lúdas Matyi rádiójáték. https://youtu.be/NRrL4SvR_y0?si=jiU1IZgE36uARc8k
- Shakespeare, William: Ahogy tetszik... Szabó Lőrinc fordítása. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1980
- Szórakoztatóipari szakmunkás lett az év somogyi színésze In: *Somogyi Hírlap*. 2023. 07.05. <https://www.sonline.hu/helyi-kozelet/2023/07/szorakoztatoipari-szakmunkaskent-lelt-az-ev-somogyi-szinesze>
- Somogyi Zsolt: Pekáry István és a Ludas Matyi. In: *Art Limes*. 2021. 3. szám
- Száz százalék fölötti látogatottság a Budapest Bábszínházban. <https://magyarteatrum.hu/szaz-szazalek-folotti-latogatottsag-a-budapest-babszinhazban/>
- Szekáry Zsuzsa: Lúdas Matyi ismét könyörületre tanít. In: Fővárosi Nagycirkusz honlapja. <https://fnc.hu/ludas-maty-i-ismet-konyoruletre-tanit/>
- Szilágyi Ferenc - Friedrich Gábor: Lúdas Matyi. 1954. <http://dydudu.hu/dia-film/117/117.html>
- Szilágyi Márton: Kegyelem és erőszak. Fazekas Mihály Lúdas Matyija. In: Al-föld. 2002. 7. sz. <https://epa.oszk.hu/00000/00002/00075/szilagyi.html>
- Szoboszlai Annamária: Bebábozódva és kibábozódottan. In: Színház. 2013. 07. 28. <https://szinhaz.net/2013/07/28/bebabozodva-es-kibabozodottan/>
- Takács Vera: Fejezetek a magyar televízió gyermekműsorainak fejezetéből. <https://www.takacsvera.hu/tvcikk/tvcikk.htm>
- Tapasztalt artistaművészek a porondon <https://fnc.hu/ludas-maty-i-a-cirkuszban-2016/>

- Tilcsik György: Az 1817. évi szombathelyi tűzvész. 273. o. https://library.hungaricana.hu/hu/view/VASM_Lf_09/?pg=273&layout=s
- Toldy Ferenc: A magyar költészet története az ősidőktől Kisfaludy Sándorig. Második, javított kiadás. Pest, Heckenast Gusztáv, 1867, 405. In: Vaderna Gábor: Az én poézisem – Fazekas Mihály líratörténeti helyéről *Studia Litteraria*. 2020. 3-4. sz. 80. https://real.mtak.hu/121098/1/2020_StudLit_Fazekas.pdf
- Vaderna Gábor: Az én poézisem – Fazekas Mihály líratörténeti helyéről. In: *Studia Litteraria*. 2020. 3-4. sz. 80. https://real.mtak.hu/121098/1/2020_StudLit_Fazekas.pdf Letöltés: 2023. 01. 07.
- Varga Anikó: Fazekas Mihály Lúdas Matyija a narratív struktúra és a filmadaptációk tükrében. *Acta Historiae Litterarum Hungaricarum*, 37, 73.o. <https://ojs.bibl.u-szeged.hu/index.php/ahlhun/article/view/44070> 73. o. Lásd még: http://acta.bibl.u-szeged.hu/77920/1/hist_litt_hung_037-038_ujfo-lyam_006-007_055-078.pdf
- Visszaadja a Lúdas Matyi a színházi élményt. In: *Sonline.hu*. https://www.sonline.hu/helyi-kultura/2021/05/a-kozonseg-is-visszaadja-ludas-maty-i-a-szin-hazi-elmenyt#google_vignette
- Pápai Zsolt: A restaurált Lúdas Matyi. In: *Filmvilág*, 2004. 12. szám.
- Rádai Andrea: Gyermekdarabok betárazva. In: *Színház*. 2015.03.03. <https://szinhaz.net/2015/03/13/radai-andrea-gyerekdarabok-betarazva/>
- Urfi Péter: Kilóg a lúdtalp. In: *Színház*. 2016.12.22. <https://szinhaz.net/2016/12/22/urfi-peter-kilog-a-ludtalp/>
- Varga Zoltán: Lúdas Matyi. In: *Filmvilág*. 2017. 8. szám, 62. o.
- Varga Zoltán: Dargay gyűjteményes kiadás. In: *Filmvilág*. 2018. 3. szám.
- Róma 12:21. Szent Biblia. Boldog Élet Alapítvány, Budapest, 2002. Újszövetség

Interjúk, beszélgetések:

- Interjú Váradi R. Szabolccsal, a Csiky Gergely Színház rendezőjével. Az interjút készítette: Kovács-Hegedűs László. Kaposvár, 2024. március 25. (13.1.1. fejezet)
- Interjú Zságer-Varga Ákossal, nemzetközi színházi zeneszerzővel. Az interjút készítette: Kovács-Hegedűs László. Kaposvár, 2023. november 21. (13.1.2. fejezet)
- Interjú Pintér Katával, a Kaposvári Roxínház rendezőjével. Az interjút készítette: Kovács-Hegedűs László. Kaposvár, 2024. január 12. (13.1.3. fejezet)

- Interjú Eldrige Patrikkal, a Kaposvári Roxínház színészével. Az interjút készítette: Kovács-Hegedűs László. Kaposvár, 2023. december 18. (13.1.4. fejezet)
- Interjú Szabolcsi Jánossal, a Kaposvári Roxínház színészével, társulatvezetőjével. Az interjút készítette: Kovács-Hegedűs László. Kaposvár, 2024. február 9. (13.1.5. fejezet)
- Interjú Németh Maja Mandula, a Kaposvári Roxínház színészével. Az interjút készítette: Kovács-Hegedűs László. Kaposvár, 2024. február 9. (13.1.5. fejezet)
- Beszélgetések Horváth Zitával, a Csiky Gergely Színház volt színésznőjével, a Roxínház társulati tagjával, drámapedagógussal. Beszélgetőpartner: Kovács-Hegedűs László. Kaposvár. 2023-2024. (7.3. fejezet)
- Beszélgetések Merkei Mónikával, a Csiky Gergely Színház volt színésznőjével, a Roxínház társulati tagjával, drámapedagógussal. Beszélgetőpartner: Kovács-Hegedűs László. Kaposvár. 2023-2024. (7.3. fejezet)

11 FELHASZNÁLT FOTÓK

1. számú kép: Fazekas Mihály és Ludas Matyi. Forrás: <https://itthonrolhaza.hu>
2. számú kép: Deési Alfréd portréja. Forrás: www.themoviedb.org
3. számú kép: Ludas Matyi: Soós Imre – a verés. Forrás: <https://magyar.film.hu>
4. számú kép: Döbrögi a vásárban. Forrás: <https://cultura.hu>
5. számú kép: Matyi és Piros. Forrás: <https://nfi.hu>
6. számú kép: Döbrögi Matyi botozásakor Forrás: <https://www.imdb.com>
7. számú kép: Matyi botozása. Forrás: <https://fmc.hu>
8. számú kép: Matyi anyjával. Forrás: <https://diafilm.hu>
9. számú kép: Döbrögi, Matyi és a liba. Forrás: <https://divany.hu>
10. számú kép: Biri néne. Forrás: <http://alapfilmek-klassz.hu>
11. számú kép: Matyi és a libák. Forrás: <http://alapfilmek-klassz.hu>
12. számú kép: Lúdas Matyi a Roxínházban. Forrás: Roxínház archív
13. számú kép: Matyi és Rozi. Forrás: Roxínház archív
14. számú kép: Lúdas Matyi plakát. Forrás: Roxínház archív
15. számú kép: Döbrögi és az Ispán. Forrás: Roxínház archív
16. számú kép: Hajdúk jelmeze. Forrás: Roxínház archív
17. számú kép: Kortina a Népművészeti Intézet Ludas Matyi című előadásából. Forrás: <https://oszmih.hu>
18. számú kép: Lúdas Matyi – Budapest Bábszínház. Forrás: <https://szinhaz.hu>
19. számú kép: Lúdas Matyi a Madách színházban Forrás: <https://madachszinhaz.hu>
20. számú kép Lúdas Matyi bakelit lemezen. Forrás: <http://misogaeva.weebly.com>
21. számú kép: Egy akrobata lúd. Forrás: <https://fnc.hu>
22. számú kép: Az elefánt báb. Forrás: <https://fnc.hu>
23. számú kép: A ludak. Forrás: <https://fnc.hu>
24. számú kép: A liba. Forrás: saját archív
25. számú kép: Váradi R. Szabolcs – író. Forrás: <https://www.jegy.hu>
26. számú kép: Zságer-Varga Ákos – zeneszerző. Forrás: <https://blogger42.com>
27. számú kép: Pintér Kata – rendező. Forrás: <https://kaposvarmost.hu>
28. számú kép: Eldrige Patrik – Lúdas Matyi. Forrás: <https://www.facebook.com>
29. számú kép: Szabolcsi János – Döbrögi Mihály. Forrás: <https://cdn.sonline.hu>
30. számú kép: Németh Maja Mandula – Rozi Forrás: <https://www.facebook.com>

12 MELLÉKLETEK

12.1 Interjúk a Roxínház alkotóival

12.1.1 Az író – Váradi R. Szabolcs

2000-ben az első rendezésed a Csiky Gergelyben az a Lúdas Matyi volt, amit te dolgoztál át színpadra. Később több színházban is bemutatták, többek között a Kaposvári Roxínházban is. Mi jelentett nagyobb kihívást, az írás, vagy a rendezés?

25. sz. kép Váradi R. Szabolcs

Mindenképpen a rendezés, hiszen az írás alapvetően magányos műfaj, ott azért, ha van a fejben vagy ebben az esetben Fazekas által megírtan egy erős dramaturgiai sorvezető, akkor – nekem legalábbis – már könnyebben gördülnek a szavak, mondatok. Amikor nem előre megírt dramaturgia mentén kell haladni, hanem nekem kell az egész sztorit kitálcálni az valamivel nehezebb, de azért

Mindenképpen a rendezés, hiszen az írás alapvetően magányos műfaj, ott azért, ha van a fejben vagy ebben az esetben Fazekas által megírtan egy erős dramaturgiai sorvezető, akkor – nekem legalábbis – már könnyebben gördülnek a szavak, mondatok. Amikor nem előre megírt dramaturgia mentén kell haladni, hanem nekem kell az egész sztorit kitálcálni az valamivel nehezebb, de azért

eddig még csak összejött valahogy így vagy úgy. Meg aztán mikor írok, akkor az írói énem leírja azt, amit a papír (illetve az én esetemben a klaviatúra) elbír, és rábízza a rendezői énemre, hogy majd találja ki hozzá a megoldást. Ráadásul én nem vagyok egy szövegeihez görcsösen ragaszkodó szerző, magam is simán húzom és átírom a mondataimat, olykor egész jeleneteket. Csak egy a fontos, hogy ami bekerül, az ne lógjon ki a szöveg szövetéből, bárki bármit, ha hozzáad, az jobb legyen, mint amit megváltoztatunk rajta, hadd legyen az enyém az „utolsó szó joga”.

A rendezés bizony az már rengeteg embert mozgat meg, ott nagyon nagy a felelősség. Persze varázslatos is, hogy – szerencsés esetben – mindenki azon melózik, hogy a te hülyeségedet, víziódat, álmodat valósítsa meg. És olyankor is még rengeteg minden változhat a szövegen, de mivel én írtam és azért ez a két énem (és tudtommal csak ez a kettő van még) csak tud egymásról, szóval valamennyire azért már írás közben látom, hogy mi milyen lesz majd a színpadon, de a színészek és alkotótársak rengeteget hozzátesznek azért még ehhez.

Miben látod a legnagyobb különbséget a Csiky-s és a Roxínházás előadás között?

Hát alapvetően abban, hogy az egyiket én rendeztem, a másikat meg Kata (a Pintér). Aki nem mellesleg asszisztensem volt anno. Meg az is sokat számít, hogy én a Csiky színpadára rendeztem, ami egy egészen más tér, mint a Roxínházé. De nagyon sokban számít a rendező személye, és az előadást játszó színészek személyisége, karizmája. Szóval akkor is más lett volna, ha történetesen mindkettőt én rendezem, vagy Kata.

Gyakorló színházi szakemberként és édesapaként, mennyire érzed a gyerekelőadások létjogosultságát a mai magyar színjátszásban?

Szerintem nagyon fontos. És a legfontosabb az, hogy ne gondoljuk könnyebb nézőnek a gyerekközönséget. Csak annyiban mások, hogy ők instant reagálnak és sokkal intenzívebben, mint mi, felnőttek. Őket is meg lehet, sőt kell nehezebb témákkal is „kínálni”, szerintem ugyanúgy a közönség lenézése, ha nem adunk gondolkodni valót vagy „aha” élményt nekik, mint szüleiknek. Sőt az igazán jó gyerekelőadások családosak, vagyis tudnak a felnőttekhez is szólni, de nem a nekik való kiszólásokkal, amiken ők derülnek, a gyerekek meg nem értik, min, hanem olyan gondolatokkal, amik aztán az előadás végén beszélgetéseket indíthatnak el a gyerekek és szüleik között. Természetesen az se jó, ha teljesen az értelmi szintjüket túlszárnyaló előadást kell nézniük, nem az gondolom, hogy kiskamaszoknak a Bűn és bűnhődést kellene megnézniük (szándékosan sarkítok), de egy picit mindig legyen feljebb a lév.

Mi a véleményed arról, hogy más lelkiület és hozzáállás kell egy gyermek. és egy felnőtt előadáshoz?

Azt hiszem fentebb erre is válaszoltam. Nem a lelkületben van különbség, hanem inkább a „tálalásban”. És igen, ez egy folyamat, ahol apró lépésekkel kísérjük el a gyermeknézőket, egészen a felnőtt létig.

Van olyan irodalmi mű, amit mindenképpen szeretnél színpadra vinni, akár íróként, akár rendezőként?

Mindig az, amin éppen dolgozom.

12.1.2 A(z egyik) zeneszerző – Zságer-Varga Ákos

2022 végén a Sonline-nak nyilatkozva azt mondtad, hogy nem a hangulatod határozza meg, hogy milyen zenét alkotsz, hanem maga a darab. A Roxínházban bemutatott Lúdas Matyihoz egy olyan komplex zenei anyagot tettetek le az asztalra, ami több stílust is képvisel. Váradi R. Szabolcs átirata, mennyiben változtatta meg számodra Fazekas Lúdas Matyijának hangulatát?

Gyerekként én is imádtam a történetet és a Dargay féle rajzfilmet ami egy rég letűnt kor lenyomataként élt a fejemben, Szabolcs változatát nagyon aktuális-

nak éreztem mivel 2000-ben. Némedi Árpival közösen írtuk a dalokat, modernizálni, akkori fejünkkel maivá akartuk tenni, ma már talán kevésbé eklektikus stílusban tudnám elképzelni.

Számos hazai és európai színház játssza a zenéidet az előadásaiban. Mi befolyásolja, hogy egy felkérésnek eleget teszel-e?

A legfontosabb, hogy jól tudjunk kommunikálni a rendezővel absztrakt dolgokról és hogy ne álljon túl távol az esztétikai elképzelésünk avagy ízlésünk.

26. sz. kép. Zságer-Varga Ákos

Nagyon széles a színpadi produkciók műfaja, amikhez zenéket írtál. Van kedvenc műfajod, vagy csak a darab üzenete érdekel?

Sokféle színház és zene létezik és én majdnem mindet szeretem. Ezt úgy szoktam röviden megfogalmazni, hogy nincsen rossz zene csak rossz helyen rossz időben lejátszott zene van. De ha mindenképpen választani kell akkor azt mondanám hogy a formabontó szinte performance-ba hajló színház izgat a legjobban manapság.

Több mint 20 éve ismerlek, és azt látom, hogy sem zenészként, sem zeneszerzőként nem törekszel a reflektorfényre. Ez azt mutatja, hogy számodra az alkotás fontosabb, mint az alkotó. Ehhez képest mennyire érzed, hogy része vagy a végső eredménynek?

Pont annyira vagyok része mint egy festő a képének vagy a szobrász a szobrának, a sikervágy negatívan befolyásolja az őszinte alkotófolyamatot, kompromisszumokra készítem, én ezt tudatosan próbálok kerülni.

A színházi előadások folyamatosan változnak. Ha ma kérnének fel, hogy zenét írj a Lúdas Matyihoz, változtatnál valamin?

Valószínűleg mindent másképpen csinálnék, más világban élünk gondolom más lenne a rendezői koncepció is és nem utolsó sorban már 24 évvel tapasztaltabb vagyok.

12.1.3 A rendező – Pintér Kata

A Lúdas Matyi olvasópróbája után tenyerelt rá a világra a COVID, így a darab, az egyik leghosszabb próbafolyamat után került a nézők elé. Mennyi nehézséget okozott a lezárások miatti bizonytalanság?

27. sz. kép Pintér Kata

zott a lezárások miatti bizonytalanság?

Akkor rengeteg nehézséget okozott és főleg, ahogy kérdezed, a bizonytalanság, hogy... nemcsak a darabban, hanem, az az egész társadalmonban, az egész világban bizonytalanság volt, úgy a Roxínházban is. Nem lehetett tudni, mikor nyitunk,

egyáltalán hogy éljük túl, nemcsak egészségileg, hanem anyagilag is a válságot, hiszen fogalmunk sem volt, hogy meddig tart. De ahogy utólag így visszagondolok erre az időszakra, ha nem beszélünk róla, akkor eszembe se jut, hogy ez mennyire mélyen velünk volt. Akkor komoly nehézségeket okozott, de inkább szervezésben, meg az, hogy egymás helyett kellett szerepeket átvenni, meg beugrálni, de közben ennek azért volt előnye is, az hogy láttuk, hogy bizonyos helyzeteket hogyan oldottunk meg egy pillanat alatt. Úgyhogy amennyire nehézség volt, annyira sok tanulságot is hozott, úgyhogy így utólag azt mondom, hogy inkább épültünk belőle. Ezzel együtt tény, hogy például a gyerekek vonatkozásában, a nyomok sokkal erősebben látszanak: a 12-14 évesekkel ugyanazokat a problémákat éljük meg, mint pár évvel ezelőtt a 15-17 évesekkel.

Óvodások, iskolások és felnőttek is szép számmal megnézték az előadást. Mennyire éreztétek, hogy a különböző korosztályoknak mást-mást üzent a darab?

Szerintem ez minden mesedarabra igaz, hogy mást ért belőle a közönség, és ezt – mivel a nézőtérén ülök az előadások alatt – nagyon jól tudom követni. A figyelem, meg az összpontosítás korosztályonként változik, ahogyan a poénok is máshogy ülnek az ovisoknál. Bizonyos dolgokra nem reagál egy-egy korosztály, más dolgokra meg sokkal intenzívebben. Illetve, ami még ilyen nagy tapasztalás, hogy az okoz különbséget, hogy milyen iskolából jönnek, milyen környezetből, településről érkeznek. Sokszor nem is a korosztály számít, hanem, hogy milyen közegből érkezik egy-egy csoport, tehát a szocio-kulturális háttér a meghatározó.

A Roxínház tanodájának köszönhetően, nagyon sok gyermek is szerepel a Lúdas Matyiban. Ez a sajátosság közelebb hozza az előadásaitokhoz a gyereknézőket?

Igen, szerintem ez a Roxínháznak az egyik legnagyobb erőssége, hogy ugyanaz a korosztály játszik a színpadon, mint aki a nézőtérén ül, és ez szerintem a néző gyerekeknek is sokkal izgalmasabb. Ez a különböző fórumokon megjelenő visszajelzésekben is tetten érhető, hogy ők sokkal közelebbnek érzik magukhoz olyankor az előadásokat, hogyha a saját korosztályuk játszik.

Mit érzel hálásabb feladatnak, ha gyerekeknek, vagy ha felnőtteknek szóló darabot rendezel?

Megmondom őszintén, hogy ha azt kérdezed, hogy csinálni melyiket hálásabb, én ezt így nem tudom szétszedni, hogy gyerek, vagy felnőtt előadás, mindegyik más, ez alapján nem tudnék különbséget tenni. De hogy mit volt hálás feladat rendezni, az is inkább utólag derül ki. Hogyha valami jó hangulatban készül, az eleve sokkal hálásabb. Talán annyi, hogy a gyerekelőadások gyereknézői sokkal „őszintébbek”, vagyis nem fognak csak tiszteletből tapsolni.

Mi az, amit még fontosnak tartasz, konkrétan a Lúdas Matyi előadással kapcsolatban?

Beszéltünk róla, hogy a Lúdas Matyiban nagyon sok a gyermekszereplő, ami egy fontos jellemzője a Roxínház előadásnak, viszont néha ezt a „nagyon sokat” is túl tudjuk szárnyalni. A legfrissebb élményem az Ágacska, ami azért is különleges, mert egy kivétellel csak gyerekek játszanak benne. És nekem ott volt egy nagyon erős felismerésem, hogy mit jelent a szereplő gyerekeknek egy próbafolyamat, mit ad az, hogy mennyire... az egyéniségük mennyire sokat komolyodik, vagy a felelősségtudatuk mennyit nő az által, hogy rájuk van bízva egy előadás és itt mindegy, hogy egy 8 éves vagy egy 12 éves gyerekről beszélünk. Vagy az, hogy a koncentrációban mire képesek? Az Ágacska főpróbahétén derült ki, hogy a szereplő gyerekek közül 4-5 apróság is ADHD diagnózissal rendelkezik, úgy, hogy én ebből a próbafolyamat alatt az égvilágon semmit nem éreztem. És az a gyerekdarab készülésekor nagyon-nagyon erősen kijött, hogy a Roxínház, színházterápiás jelleggel is működik. És ez valószínűleg korábban sem volt másként, de én most szembesültem vele, és nagyon jó volt látni, hogy az a munka, amit a gyerekek végeznek, milyen pozitív hatással van rájuk.

12.1.4 Lúdas Matyi Eldrige Patrik

Több komolyabb szerep után talált rád a Lúdas Matyi címszerepe. Mit éreztél legnagyobb kihívásnak a karakterformálásban?

A legnagyobb kihívás számomra a Lúdas Matyi alakításában az volt, hogy valamennyire belelássak Matyi fejébe, hogy bizonyos szituációkban, mit érezhet és ezt, hogy tudnám a leglátványosabban megjeleníteni egy kisebb korosztály számára.

Az óvodás és kisiskolás nézők, sokszor annyira beleélik magukat az előadásba, hogy felkiabálnak a színpadra. Volt olyan helyzet, amikor ez zavart téged?

Bár még nem volt olyan alkalom hogy egy bekiabálás túlzottan zavart volna, de volt már rá példa hogy elmosolyodtam miközben vert a Döbrögi miután egy első sorban ülő gyermek azt mondta „Az Apa is ezt csinálja”.

A Roxínházban felnőttek és gyerekek együtt játszanak a darabokban. Te most vagy a két korosztály határán. Mit jelent neked, hogy a színpadon nőttél fel?

Örök hálával tartozom Édesanyámnak és a kaposvári Roxínháznak hogy elindítottak ezen az úton ahol olyan tapasztalatokra és élményekre tettem szert, amivel nem sok korombeli gyerek dicsekedhet. Ha egy időgéppel visszamehetnék a múltba, nem változtatnék semmin.

Nagyon hálás lehet a címszereplő bőrébe bújni, viszont felvetődik a kérdés: van olyan szerep, amit még el szeretnél játszani a Lúdas Matyiból?

Habár szívesen kipróbálnám milyen Döbrögiként dézsmát gyűjteni a jobbágyaitól, ha lenne még egy Lúdas előadás mindenképpen Matyit szeretném alakítani, mert nagyon a szívemhez nőtt az évek során.

28. sz. kép Eldrige Patrik

12.1.5 Döbrögi – Szabolcsi János

Az elmúlt évtizedekben számos karaktert formáltál meg a Roxínházban. Döbrögi figurájának pökhendisége messze áll tőled, így joggal vetődik fel a kérdés: nehezebb

29. sz. kép Szabolcsi János

egy negatív szereplőt megformálni?

Erre nehéz válaszolni. Minden szerepnek, karakternek van egy jellegzetes tulajdonsága, amit megpróbálok kiemelni a szerep megformálása közben. Egy testtartás, egy nézés, egy jellegzetes

mozdulat, hanghordozás stb... és ez adja meg a figura jellegzetes tulajdonságát. Véleményem szerint könnyebb negatív szereplőt megformálni mert nincs az emberben a folyamatos „szeressetek” megfelelési vágy, elő lehet csalogatni a karakter által a mindenkiben ott lapuló emberi gyarlóságot, a rossz tulajdonságot amit a hétköznapiakban elfojtunk de ott hordozzuk magunkban.

A COVID miatt elég hosszúra sikeredett a Lúdas Matyi próbaidőszaka. Milyen érzés volt újra közönség elé állni a kényszerpihenő után?

Tulajdonképpen nem is próbaidőszak húzódott el, hanem a bemutató. Emlékszem, meghirdettük a Lúdas Matyi bemutató dátumát és a másnapi előadást is, ami pillanatok alatt dupla teltház lett. A premier előtt két nappal jött a rendelet, hogy csak minden harmadik székre lehet nézőt ültetni. Újratervezés, a nézőtér átrendezése, újabb hirdetések, közlemények, dátum keresés, mert a két előadásból így rögtön hat előadás lett. Mire rendeződött volna a szabályozás által kialakult új helyzet, ismét a már új dátumra meghirdetett bemutató előtt két nappal (ez a sors keze) jött az újabb Covid rendelet, hogy bizonytalan ideig be kell zárni az intézményeket. Nem tudtunk mást csinálni, leálltunk mi is nagyon hosszú hónapokra. Mikor ismét lehetett különböző szabályok mentén dolgozni – de közönség előtt játszani még nem – csináltunk egy nézők nélküli Lúdas Matyi bemutatót, amit rögzítettünk 4 kamerával és online elérhetővé tettük. Tulajdonképpen bemutattuk meg nem is, de a hivatalos bemutató áttolódott a következő évad októberére, ahol már

közönség előtt is elverte Matyi a földesurat. Valami fantasztikus érzés volt újra élő, helyszíni közönség előtt játszani. Megfoghatatlan „valami” volt végig a levegőben, olyan „szabadság, szerelem e kettő kell nekem” érzés. A színpadon és a nézőtéren egyaránt. Akkor hirtelen mindenki színházba, moziba, koncertre akart menni, mert nem lehetett tudni, hogy visszajön-e az újabb korlátozó intézkedésből bármi is. De hála Isten, nem kellett újra élvezni a karantén áldásait.

Sok-sok év és nagyon sok előadás áll mögötted. A felnőtteket és a gyerekeket egyaránt kiszolgálja a Roxínház. Amikor gyerekeknek játszol, mennyire érezhető, hogy a színház közvetlenebb és mélyebb kapcsolatot jelent a néző és a mű között, mint a filmek?

Ma már nehéz a mai gyerekek figyelmét huzamosabb ideig lekötni. Rengeteg inger, impulzus éri őket minden nap. Kell valami plusz minden előadásban, ami elvarázsolja őket, amitől egyedi és megismételhetetlen pillanatokat élnek át. Mindig törekedtünk a Roxínház gyermekeknek szóló előadásaiban IS!!! a látványra, ami a díszletben, a táncokban végig jelen kell, hogy legyen. Persze vannak részek az előadásokban, amik nem annyira kötik le a gyerekek figyelmét, de ezek csak néhány percek. Utána ismét együtt élnek az előadással. A gyermekközönség a legkritikusabb közönség, a szó jó értelmében. Ők, ha nem köti le valami a figyelmüket, elkalandoznak, beszélgetnek. Ezeket a pillanatokat kell a lehető legjobban minimalizálni. Valljuk, ha valaki gyermekként rendszeres színházlátogató, a korosztályának megfelelő előadásokon, abból felnőtt korára is színházszerető ember lesz.

Létezik számodra szerepálom? Van olyan karakter, amit még mindenképpen szeretnél megformálni?

Természetesen van szerepálmom. Pontosabban nem is szerep, hanem előadás álmom, amiben bármit szívesen eljátszanék. Ez az Alul semmi című zenés előadás, ami a legendás film nyomán lett színpadra álmódva. Ebben öt átlagos férfi próbál érvényesülni, kitörni a kisiklott életéből, mint Chippendale táncosok. Ahogy a darab beharangozója is mondja: „Nem fiatalok. Nem szépek. Nem hibátlanok. De ma este színpadra lépnek, és le sem engedjük őket, míg nem marad – alul semmi!”

12.1.6 Rozi – Németh Maja Mandula

Kiskorod óta színpadon vagy, és a Lúdas Matyival megkaptad addigi legnagyobb szerepedet, Rozit, Matyi libáját. Mit éreztél, amikor kiderült, hogy főszereplő leszel?

Nagyon meglepődtem, hogy engem választottak, de örültem is neki. Azóta nagyon szeretem azt a szerepet, mert nagyon sok lehetőséget látok benne. Ráadásul a többi szereplő is végig segítőkész volt, sok jó ötletet kaptam tőlük a karakterformáláshoz.

Gyerekként játszol gyerekeknek. Amikor a barátaid, vagy iskolatársaid megnéznak, mit szoktak mondani neked, és milyen érzés nekik játszani?

30. sz. kép Németh Maja Mandula

Szinte az összes osztálytársam szereti a Roxínházat, és akik megnézik az előadásokat azoknak nagyon szokott tetszeni és meg szoktak dicsérni engem, meg a többieket is. Jó érzés nekik játszani, mivel tudom, hogy örömet szerezhetek nekik. Persze azt még szoknom kell, hogy néha olyanok szólítanak meg, hogy láttak a darabban, akiket addig nem ismertem.

Rozi egy merész és kicsit szemtelen karakter a darabban. Más, mint te, vagy inkább hasonlóak vagytok?

Szerintem más, mint én. De nem volt nehéz eljátszanom, könnyen beleéltem magam. Nagyon jó a szöveg és nagyon érdekes dolgok történnek Rozival. Néha ugyan megijesztek, de olyankor is odacsíp, mint egy igazi liba.

Sokszor beszélgettünk arról, hogy te nemcsak szereplőként, hanem nézőként is rendszeresen látogatod a színházakat. Ha téged kérdeznének, hogy mi kell ahhoz, hogy

egy gyermek élvezzen egy előadást, mit emelnél ki? Mitől lesz jó egy gyerekeknek készülő darab?

Szerintem, akkor, ha vannak vicces, izgalmas jelenetek, a szereplők beszélnek a nézőhöz is és lemennek közéjük. Ezzel bevonják őket az előadásba, és szerintem ez az, ami igazán izgalmassá teszi a színházat. Nálunk a Roxínházban ez nagyjából minden darabban megjelenik. Ráadásul azt tapasztaltam, hogy amikor gyerekek ülnek a nézőtéren, ők úgyis felkiabálnak a színpadra; szurkolnak a jónak, beárulják a gonosz szereplőt. Biztos van, akit az zavar, én viszont kifejezetten élvezem, mert tudom, hogy elértünk hozzájuk. Emellett – szerintem – fontos, hogy az előadásban, ha van zene, akkor olyan dalok szóljanak meg, ami megérint bennünket, gyerekeket.

12.2 Képmellékletek

4-es számú kép: Döbrögi a vásárban

5-os számú kép: Matyi és Piros

6-os számú kép: Döbrögi Matyi botozásakor

7-os számú kép: Matyi botozása

10-es számú kép: Biri néne

14. számú kép: Lúdas Matyi plakát

22. számú kép: Az elefánt báb

23. számú kép: A ludak

